

Politikai
röpiratok,

73.

73
—
551

A

MAGYAR HAZÁJA

RÉGENTEN ÉS MOST.

—
KATA

✓ FORSTER KÁROLY

ÜGYVÉD.

9.
—

1874.

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSULAT.

(Hold-utca 4. sz.)

516751 00761043

MAGYAR HAZ

Dr. BALLAGI GÉZA.

NYELV- ÉS IRASMPÉNTAN

(1891)

I. Mint midőn a mérhetlen Ocean csendes síkjain lengedező szellőt haragos orkánok váltják fel, s a fölkorbácsolt s halmokba nőtt hullámok egymást kergetve, egymást ütve a part felé nyomulnak: ily tengerhez volt hasonló Közép-Ázsia a keresztény aera IV. százada első tizedeiben.

Magyarázhatlan erő sarkalta, unszolta a népeket, hogy megállapodás nélkül nyugot felé törekedjenek, mintha csak valamely benső sugallat adta volna tudtukra, hogy a műveltségnek keleten, Ázsiában elvetett magvai a nyugaton Európában fognak erőteljes törzsökké fölnőni, mintha csak ennek tudata vezérelte volna a népeknek századokon át tartó vándorlását.

A népek ezen vándorlásának kezdői, a nyugot elborítással fenyegető eme zajongó tenger első hatalmas hullámai őseink és rokonaink voltak azon törzsnek, melynek egyik hajtása a magyar nemzet, ágai kétszer tűntek fel Európában, rémülést és félelmet terjesztve, kétszer tűntek el ismét, hogy harmadszor a mese Phönixjeként annál fényesebb legyen a föltámadás szétszórt hamvaiból; az isteni gondviselés által nemzetünk nagyra van hivatva, és számára nem fénytelen szerep van föntartva azon nagyszerű színműben, mely a nagy világ színpadán tán századok, tán ezredek alatt fog eljátszatni.

A nagy népáradásnak első hatalmas hullámai a Hunnok voltak. Rohanó vizárként öntöttek el mindent, magukkal ragadva, mi ellenállani mert, de megkímélve azt, a mi hódolt. Balambér, a vándorló Hunnok első vezérének utódjai: Charaton, Uldin, Mundzuch, Oktár és Rua alatt a Hunnok már egy hatalmas birodalomnak voltak urai Európa szívében, melynek boglára Pannonia, mai négy folyamoz hazánk volt, s midőn az ötödik tizedének első évét jegyezte a történelem lapjaira, a világ ostora: a hatalmas Attila alatt a hunn nemzet már annyira rettegett vala, hogy büntetlenül pusztithatta minédk

római birodalom tartományait és Rómának szövetkezett sasai sem voltak képesek a catalauni mezőkön megalázni Attila koronás turulát.

Midőn 454-ben őt, ki csak győzni szokott, legyőzte egy hatalmasabb: a halál, az apa nagy szellemét nem bíró gyermekek képtelenek voltak együttartani azon változatos és különféle elemeket, melyeket Attila fölényege egy egészszé forrasztott, s a szellemi kiskorusággal szövetkezett egyenetlenség és viszály Attila birodalmának és nemzeti hírének is megásta a sirt.

Évek folytak, évek multak, a Hunnok, kiknek atyáit félelemmel nevezte Európa, szétszórva, részint Erdély hegyei között, részint az őshazával határos tájékon békében élték napjaikat, a hajdan oly sikerrel folytatott harci munkát földművelés- és baromtenyésztései váltva föl, az ősök dicsőségét csak a pásztorok furulyáinak mélabús dalai zengék.

Évek folytak, évek multak, s a hanyatlásnak induló Európa már feledni kezdé a Hunnok félelmes nevét, midőn az Avarok, kik már 457 körül hagyták el közép-ázsiai őslakait, — a Hunnok rokonai, s ugyanazon hunn-scytha-magyar néptörzs egyik ága, 568 körül a mai Erdélyt, az akkori Dáciát lakó Gepidák ellen szövetkezvén a Longobardokkal, Pannoniát is elfoglalták, és itt egy hatalmas birodalmat alapítottak, mely 580 körül érte el a vitéz Baján chan alatt hatalmának tetőpontját, ugyannyira, hogy negyvenhat évvel később Konstantinápoly falai alatt termettek, és csak az erős kőfalak állottak ellen a rendszeres várvíváshoz sem nem szokott, sem a szükséges eszközökkel nem bíró vakmerő csapatoknak. De a nyolczadik század végtizedeiben az Avarok hatalmának és dicsőségének is halványulni kezdett fénye. Nagy Károly és fia Lajos, a nemzet kekelében kiültött egyenetlenségek által gyámolítva, leigázta az előbb oly hatalmas nemzetet; egy része a fölvelt keresztény valláshoz hű maradva, Nagy Károlytól a Sabaria és Carnutum közt terjedő tartomány-részt nyerte, hol szláv s más elemekkel elegyedve, fölismerhetlenül elvesztette önállóságával nemzeti jellemét, míg a másik rész nemzeti vallása és hagyományaihoz hiven, elhagyva hatalma egykori színhelyét, keleten telepedett meg; de rövid élet után ezen rész is a Bolgárok által semmisítettett meg.

Évek folytak, évek multak; — a kilenczedik század kilenczedik tizede készült már Európa egén lehanyatlani, s már elhaló sugarainak verőfényével övedzé körül, midőn egy századokra kiható, mérhetlen horderejű esemény rázta meg — mint a roppant földrengés, mely sarkaiból kiemelni fenyegeti a földtekét, hogy ezen a földrengés okozta egy századon át

tartó átalakulásból a megrázkodtatott nyugotnak erős védőfala emelkedjék, mely azt egy, majdan öt elboritással fenyegető vizártól megóvjá.

Már 889. évet jegyzett fel a világtörténelem lapjaira, midőn egy esemény fényes tüneményeként világítá meg Európa borús egét; előbb ugyan rémülést terjesztve, — hogy így a későbbi ellentét által, annál jobban tűnjék fel az eseményt előidézők világtörténelmi hivatása: igen már 889. év mult el, midőn egy nemzet rokon néptörzseitől elválva, megindult, s utjában számtalan akadályokkal győzedelmesen megküzdve, végre átlépván Pannonia határait és elfoglalván ezen ujszövetségi ígélet földét, — megvetette a honfoglalás által a honalapítás nagy épületének alapkövét, mely épület csucására egy század mulva, ácskoszorú gyanánt a kereszténység áldásterjesztő jelvét, a keresztet tűzte föl, — és ezen nemzet a magyar volt.

Az elfoglalt, megalapított új baza, mintegy 7—8 évi harcoknak s diadalnak lőn áldott gyümölcse. És mi tette a rokonnaitól elszakadt, aránylag kicsiny magyar nemzetet oly erőssé, hogy egy részről a nagyszámú szláv, más részről a bolgár-oláh népek hatalmát néhány ütközetben szétporlasztván, magának a görög és német hatalmas birodalmak között állandó hazát alapíthasson?

Ezen ok nem más, mint a nemzetnek, kis száma mellett is nyilvánuló erőhatalma, erkölcsi tulajdonságai, erényei, hadi s polgári szerkezete.

Mert vad csordák, a szerencse kedvezvén, nyerhetnek ugyan egy pár ütközetet; oly hatalmas két birodalom közt azonban, minő akkoron a görög és német volt, nem alapíthatnak állandó hazát, független, hatalmas államot, melyből a nemzet, mihelyt magát egy kissé rendbe szedte, fél századon keresztül remegésben tartá a két birodalmat.

Az erőt, melyet a magyar nemzet első föllépésében nyilvánított, természeti értelmessége és életrevalósága mellett, mi hatását mindenben öntudatosá tette, mindenek előtt nemzeti egységökben, társadalmi szerkezetökben találjuk föl.

A hová szerenéséd vezet, mi követni fogunk! És vesszen, a ki hűtlen a fejedelem iránt, a ki viszályt támaszt közte s a nemzet között. Így esküvének a hét törzs, és a száznolcz nemzetség fejei, midőn honszerzésre indulandók, Árpádot közös fejedelmökké választották. És ezen esküt hiven megtartották a vajdák és a nemzet többi főnökei. Ezen egység, e hűséges közremunkálás a bölcs, erélyes, igazságos Árpád vezérelte alatt ellenállhatlanná tette a nagy cél öntudatában föllekesült, vezérének engedelmeskedő nemzet hatását.

Már maga azon társadalmi érettség, melynek oly fényes bizonyítványát adták az etelközi vérszerződésben; azon még egyszerű, még fejletlen, de szabad, tágas alapú, majdnem népuralmi alkotmány, mely e szerződésnek lett eredménye, azon hadi mesterségek, melynélfogva a honfoglalásban meglepő taktikai s stratégiai ismereteket tanusítva jártak el, s az új hazának rendezése, a honvédelmi rendszer, melyet álladalmi szervezetök alapjául elfogadtak; azon nemzeti gyűlések, melyeken minden szokásos törvényeket s jogokat, a nemzetnek a fejedelem és főnökök iránti viszonyait meghatározták, a vétségekre büntetéseket szabtak; az eszélyes bánásmód a benszülöttek irányában: mind megannyi világos tények kézzel foghatólag bizonyítók, hogy eleink nem voltak vad, barbár csordák.

Tudni való, hogy István egyike a világtörténelem azon nagy fejedelmeinek, kik beható értelemmel, teremtő cselekvési ösztönökkel s szilárd jellemmel megáldva, hatásukat lángbetűkkel irták a történelem lapjaira. Mert a mit teremtett, századokra kihatott, népei, országa történelmét új irányba terelte, azok sorsát hosszú századokra meghatározta. Ő nem csak új vallás, hanem új országrend- s államalapító is volt, kinek műve századok viharaival daczolva, maiglan fennáll.

A történelem bizonyítja, hogy nem a vakság, nem a tudatlanság az, mi az embereket és államokat megrontja. Ezek is, amazok is hamar átlátják a veszélyt, melybe őket a megkezdett ösvény viszi; de a szenvedélyek, a gög, az önzés, a bosszuvágy mégis mind tovább ragadja őket. Szemök előtt látják az ingoványt, mely őket elnyeléssel fenyegeti, és mégis tovább engedik magokat ragadtatni, mignem elmerülnek.

Igy tön 1235-ben Magyarországon is az uri osztály. Kapzsiságok, önzésök nem tűrhette a derék ifjú király szigorú eljárását, annak, mit igazság- és jogtalanul birtak, visszavételében; gögjök, kevélységök fellázádt az újabb rendeletekre, melyek szerint a király előtt ülők megtiltatott, kérelmeiket, panaszaikat, pörös ügyeiket csak írásban nyújthatták be a cancellárnál, és csak az, és néhány más e végre rendelt tisztviselő által juthattak fontosabb ügyekben a király személye elébe.

Magok a megalkotott törvények leghivebben tükrözik vissza, mily sülyedt s nyomorult állapotban volt ekkoron a haza.

1444-ben a hatalmat, melyet személyes tulajdonok, magas születés, rang, gazdagság adott kezökbe, majdnem mindnyájan inkább személyes emelkedésökre, hatalmokra, kincseik szaporítására, többben garázda hatalmaskodásra és rablásra, mint a közjó eszöklésére fordították. Az oligarchia féktelen erőszakoskodását, eselszövő fondorlatait teljes működésben találjuk az elárult, fejletlen hazában. Az igazság — ugymond egy

levélben Vitéz János — elnémult; a szemérem minden féke összeszakított, az önkény hatalma minden jogot összezavart; a törvények és kötések ereje sirba omlott. A magán gyűlölségnek, rablásoknak, fegyveres villongásnak tág kapu nyitott, a jog mértéke az erőhatalom lett, s a kedélyeket vést-hozó nagyravágyás szállotta meg. Vakon rohannak a közveszélybe; nincs a bűnnek büntetője, de annál több az elkövetője. Összezuzva van a hit, eltűnt a nyugalom, megtágultak a vérség kötelekei. Annyiak közt az egy Hunyadyn kívül alig találtatott férfiú, ki a fejetlenség e szomorú következményeit nem önzése, nagyravágyása kielégítésére ügyekezett volna kizsákmányolni.

Tudni való, hogy a mohácsi vésznapi után szomorúan virradt fel a magyar nemzetre nyilvános életének egy újabb korszaka. Mert ezen ütközet, ha nem is egyedül mint egy elvesztett nagy csata, de mint oly időpont, melytől kezdve történelmünk az elébbtől egészen különböző irányt vett, valóban epochalis eseménynek nevezhető. Volt ugyan a múlt korban ennél már szerencsétlenebb ütközete is a nemzetnek. A mohi ütközet 1241-ben, midőn a győzedelmes mongolok az országot másfél évig tartó pusztítás által, a szó teljes értelmében, rommá dúlták, mind emberéletben, mind javakban hasonlíthatatlanul nagyobb károkat vont maga után, az ország csak több év múlva üdülhetett fel az iszonyú csapás okozta nyomorból; de nemzeti királyai alatt, kiknek érdeke a nemzetétől külön nem vált, kik, daczára a főhatalom kisebb vagy nagyobb terjedelmű gyakorlata miatt támadt belvitáknak is, csak úgy mint maga a nemzet mindig az ország javát, független önállását, belső s külső virágzatát tekintették főcéljoknak: e nemzeti király alatt az ország ismét csak felszedte magát, s okulván veszedelmén, még erősebbé, virágzóbbá lett, mint volt annak előtte. A mohácsi ütközetnek, mint olyannak, közvetlen nem voltak ugyan epochalis következményei; mert bár a király egy hadsereggel, — igaz, a nemesség virágából álló hadsereggel elveszett, de miután a török egy hónapi pusztítás után kivonult, sem alkotmány, sem a független nemzetiség nem szenvedett csorbát: mindazáltal mégis méltán epochalisnak, új korszakot alkotónak nevezhetjük ezen ütközetet. Ettől fogva kezdődtek a nemzet hosszú szenvedései; ennek következtében álltak be ama körülmények, melyek a török hódításoknak később utat nyitottak.

II. Európa szélein tanyázó őseink előbb a keleti, majd nyugot közép-európai nemzetközi viszályok eldöntésére magok az illető európai nemzetek által hivatva lévén, — alkalmat nyertek mind önerejüket megmérni, mind az európai viszonyokat közelebbről megismerni.

Nem a véletlen, s nem is Attila birodalmának hagyományos emléke, hanem Európának akkori körülményeiből folyó világtörténelmi kényszerűség volt az oka, hogy őseink ezen földet foglalták el, melyen mi utódok ma is mint nemzet élünk.

Mi voltunk kiszemelve a gondviselés által századok mulva feltartóztatni a keleti barbárság által a nyugoti polgárisodás ellen intézett csapásokat, melyek alatt a délszlávok is meghajlottak, a dunamenti szlávok pedig elvesztek volna. Az őseink által alapított, s a középkori államokhoz aránylag nagy állam több századokra tényezője lón az európai egyensúly fenntartásának. Meggátolta a germán elem kelet felé terjeszkedését, feltartóztatta a szláv elem beolvasztását, s a nyugoti kereszténység elfogadása által a területén lakó népek közt közvetítő lón a polgárisodás terjesztésében; s az azon idők fogalmához s kívánalmaihoz mért alkotmányos rend s szabadság szervezett alakba öntése s fenntartása által megőrzé a népek szabadsági öntudatát, s gátot vetett a világalmai absolutismus lehetőségének; szóval világtörténelmi küldetését, önálló állam egyénisége erejével, mindaddig teljesítette, míg ezen küldetés betöltésére egy nagyobb közép-európai állam alakulásának kényszerűsége előtérbe nem lépett.

Mert, fájdalom, a magyar állam szülemlése már magával hozta növekedése hátrányait.

Az együtt lakásra történelmileg kényszerült elemek sokkal inkább el voltak választva egymástól egyéniségeik, azaz nemzeti erényeik, hajlamaik, hibáik, szokásaik különbözősége által, mintsem rokonulhattak, vagy egyik a többiben önkénytes beolvadási vágyat ébreszthetett, s mindegyik sokkal hátrább a polgárisodásban, mintsem annak olvasztó erejével hatást gyakorolhatott volna a többi felett. A miveletlenség elbizakodása kizárja a beolvadás, s elzárja a beolvasztás lehetőségét.

Őseink megtartván kezökben a fegyvert, a meghódított népeknek önként átadták a béke foglalkozásait; s míg ők a harcias kalandokban vérüket ontva számban fogyatkoztak, emezek az alárendelt helyzetben szaporodtak, — s e viszonyok között fejlődött ki a fegyverviselés jogára s kötelességre alapított aristokrat rendszer, mely a társadalmat urak s jobbgyok osztályára szakította, s egy közép polgári osztály nagyban való kifejlődését hosszú időre lehetetlenné tette.

Ezen társadalmi szervezet az állam alakulása kezdetén megakadályozta a fajok harezát, mert a benszülött népek, különösen a szlávok s oláhok, bámulatos megadással viselték az önkénytes meghódolás igáját. E harez, meglehet, jelenéseiben iszonyú, de eredményében jótékony lehetett volna az állam kifejlődése s megszilárdulása tekintetéből: mint sokszor jótékony a gyermekbetegség, mely a kártékony nedveket jókor felszínre hozza, megtisztítja s hosszú életre képessé teszi az egyéni műszervet. A fajharezok kellő időben lezugása s kiforrása készítette elő az angol nemzet nagyságát.

Nálunk a harezok elmaradtak, de fenmaradt egy ok, mely az állam teljes megszilárdulásának akadályul szolgált: a fajok sokfélesége.

Azon körülmény, hogy a honfoglalás oly rövid idő alatt s aránylag oly csekély ellentállás legyőzése után sikerült, nem volt kedvező hatással az állam megszilárdulására, mert a vándor, harezias kalandokhoz szokott nemzedék, itthon hivatalosa teljesítésére, mely hatalmának még akkor egyedüli alapját képezte, harezfolytatásra alkalmat nem lelvén, mintegy kényszerítve volt az idegen országokban keresni föl; de míg a támadó harezokban, lehet, zsákmányul gazdagodva, számban mindig apadva, idejét s erejét elfoglalta, elmulasztotta az ország határainak védhető kikerekítését.

Eredménye azon harezias kalandoknak az volt, hogy a szilaj ázsiai nemzetre, már ifju korában a nyugoti befolyás hatást gyakorolván: azt később a keleti befolyás nem volt képes el-lensúlyozni, mi a nemzet mivelődése s az általános polgárisodás érdekében végzetszerű nyereségnek tekinthető.

Az Árpádok négy századán veres fonalként végig vonulva az állam megszilárdulását akadályozó körülmények következetes makaessággal fentartották magokat az emelkedésnek s hanyatlásnak mozgalmas századaiban is, sőt új bajok sorakoztak a régiékhöz.

A trónviszály átka, s azon megfejthetlen szerencsétlenség, hogy valamint az Árpádházi husz király közül a jelesebbeknek vagy épen nem volt egyenes nemzedéki utódja, vagy a fiu messze maradt apjától, ugy a vegyes házbeli tizenkét király közül is egyik nagy uralkodónk sem hagyott maga után nemzedéki örököst, sőt alig van reá eset 625 év alatt, hogy az unoka következett volna apja s nagyapja után a trónra; ezen szerencsétlenségnek nevezhető körülmény folyvást végig vonul a hat század történelmén, s ezzel a trónöröklési viszály, az azzal káröltve járó pártszenvedély, olygarchicus túlsúly, papi, pápai s külállami befolyások káros nehézkedése.

Mig Lajos koronákat szerzett, s mulékony tartamú s lazán vagy épen össze nem függő birodalom fölött uralkodott az éjszaki tengertől Adriáig, elmulasztotta, bár talán hatalmában lett volna, a magyar államból nagy államot alkotni s ez által az ország jövőndő önállóságának alapját, annak természetes határait biztosítani; vállalkozó, de sokfelé terjeszkedő, fényes de pazar országlása, még a nemzet zömét föl nem emelé, megengedé fölemelkedni az olygarchia hydra-fejét, s mig diadalmas fegyvereit éjszakon, nyugaton, délen szerte hordozá, elmulasztotta azokat a keleten viharként felzudult ozman hatalom visszaszorítása, s talán még akkor lehetséges vég elnyomása végett összpontosítani.

Zsigmond félszázadot haladó, viszályos, eszélytelen, ingatag, pazar, buzgólkodó, zsarnokoskodó, erkölestelen, tevékeny, de kapkodó országlása csak sietteté a végzet teljesülését, melyet a később fölébredt nemzeti visszahatás többé nem volt képes feltartóztatni.

Mátyás uralkodása rendkívüli nehézségek által volt környezve, melyeken csak az ő rendkívüli személyisége volt képes, ha nem is behatólag győzedelmeskedni, de legalább az egyensúlyt fentartani.

Fájdalom, a siker biztosítéka egyedül személyében összpontosult, s azzal együtt a kivivott eredmény is elenyészett.

A Mátyás halála után oly rögtön beállott hanyatlás, bár meglepőnek lássék is, a helyzetnek, az események összefüggésének s régen fogamzott s fokozatosan fejlődött okoknak természetes következménye volt.

Zápolya István, a Hunyady-ház nagy erényei szerzeményének örökségét áhitozván, a nélkül, hogy annak nagyságát öröklötte volna, az őt porból felemelő Mátyás politikáját sem felfogni, sem folytatni képes nem volt.

Nyugot nehézkedésének következményei talán elbárithatók leendettek, ha a magyar állam határai dél s keletfelé vonalokig, a tengerig s Balkánig annak idejében kitűzve, s azon területen a magyar befolyás megszilárdítva lettek volna.

A 14. században, melyet Anjou-dynastia uralma tölt be, a nemzet életében eddig ismeretlen új befolyás, — az olasz lép előtérbe, mely nyári felhőként sebesen átvonulva, a nemzet politikai életére döntő hatást nem gyakorolt ugyan, de az olasz hadjáratokban elpazarlott temérdek kincs s magyar élet árán szerzett a nemzet, vagy jobban mondva a főnemesség, némi felszínes miveltiséget, érzéket a szép iránt, fogékonyt az élet kellemesebb alakbani élvezésére; de ezen előnyök mellett itt hagyta ezen befolyás a czimer s czimvágyat, az erkölcsi ledérséget, a vallási rajongást s türelmetlenséget.

Az olasz pápai befolyás felhasználta a magyar állam déli tartományait s azok hatalmas olygarcháit, kiknek segítségével sikerült neki a német s nyugoti szláv befolyást hátterbe szorítani, s a magyar trónra, a sok igénylő Árpád ivadék közül, egy nápolyi herceget ültetni.

Nálunk küzdelmek közt hiúsult meg a rendek majd minden törekvése; s miudinkább kitűnt, hogy a rendi intézmény, ugy a mint van, a kormánynak némi kellemetlenséget okozhat ugyan, de az országnak javát elő nem mozdíthatja, s ezért életképességgel nem bír.

Mohács, mely sirba temetve a nemzet díszét virágát, a magyart visszalökte s századokig tartó satnyulást vonva maga után, a későn ismét felvirult tavasz jótékony működésére is nyomasztó benyomással volt.

A mohácsi vész előtt élénk versenyzés a mivelt külfölddel, Nagy Lajos s Mátyás alatt világraszóló emelkedés művészet s tudományban; utána törpe satnyulás, feledése a nemzeti dicsőségnek, valódi rombolás, sivatag, rom, s a mivelt nyugottal ellentétben, oly hanyatlás, melynek hasonmását a mivelődés terén hiába keresnök.

A mohácsi vész után következett idegen uralom alatt megszünt a nemzeti élet s szűkkeblű politika lépett helyébe. Mátyás palotájának kincsei Bécsbe s Konstantinápolyba vándoroltak.

III. Az átalakulás korszakai, miként az anyagi, ugy az erkölcsi világban, mindig és szükségkép a válság korszakai, mert minden átalakulás nem más, mint küzdelem a megifjulás és elenyészés, az élet és halál között. Nem csoda, ha társadalmi átalakulásnál a rövidlátók, a félenkek, az önzők, látván a réginek felbomlását, s vagy nem sejtván a megifjulást, vagy érdekeik veszélye miatt, nem szeretvén az új alakulást, csak zavart látnak, fejetlenséget kiáltoznak; s a bomladozó régi rendet fentartani, az újon alakulást meggátolni mindenképen törekednek. Nem csoda, ha ilyen ellentétes törekvések folytában, midőn az új eszmék bajnokai s azon ódon rend védői egymás ellen halálharcot vívnak, a társaság két mélység közt halad: a kényuralom és a szabadság mélységei között; honnan a jól rendezett szabadság honába csak keskeny ösvény vezet.

Ily átalakuláson esett keresztül a magyar nemzet azon századnegyed alatt, mely 1823-mal kezdődött, s 1848 elejével végződött. A küzdelem az ó és új, a hagyomány és igazság, a kényuralom és szabadság, az idegen befolyás és független,

önálló nemzetiség közt e huszonöt év alatt szünet nélkül kitarító szívóssággal folyt, és avval végződött, hogy az ódon rend védői, mind hátrább nyomatva, a tért s diadalt elleniknek engedték, a szabadság és önálló nemzetiség pedig győzedelmet ünnepeit.

E századnegyed kétségkívül legdicsőbb korszaka a magyar nemzet történelmének. E rövid korszak alatt belső emelkedettségen nyugvó alapjai halkan megifjodva, fokozottan kifejlődve, egészen átalakult. Küzdelmeiben bajnokává képezte magát az ujkorak, melyben a nemzetek már nem egyedül, sőt nem is főleg vérontó anyagi, hanem inkább szellemi és erkölcsi fegyverekkel küzdenek egymás ellen; melyben a harcztér: a békés foglalkozások ezerszintű mezeje; a cél: tudomány és művészet, ipar és szorgalom, jóllét és gazdagság, életkényelem és szépítés, emberi jog és igazság egyaránt mindenki számára, egyenlőség és szabadság, testvériség és haladás, a tökélyesbülés végnélküli pályáján.

Mi volt a magyar nemzet e korszak előtt? Egy pár százezer egyénből álló csoportja a kiváltságos osztályoknak, az elnyomott, jogtalan nép milliói mellett. Egy haladásában megállapodott, s azért enyészetnek indult társaság, elavult intézményekkel, nyers, félig művelt erkölcsökkel, a jóllét és műveltség feltételeinek és eszközeinek majdnem teljes hiányával. Egy hátramaradt, elszegényedett társaság, melynek minden anyagi, erkölcsi és szellemi érdekei ugyanazon állapotban tengnek, valahol azokat a 18. század közepe találta; hol a föld birtoka kevés kezekben a hűbéri intézmények által lebilincselve, mostohan gyümölcsözék, vagy épen parlagon hevert; hol ipar és kereskedelem lenyügözve, elhanyagolva, nem becstülve, fejtetlenül pangott; hol tudomány, művészet még gyermekpólyaiban szunnyadott, vagy meg sem születve. hiányzott; hol a nevelés intézetei jobbára a szellemi butítás, erkölcsi satnyítás, vakhit és előítélet iskolai valának. Egy élettelen, álomba merült társaság, melyben a szellemi élet fölött sűrű homály borong vala, s az irodalom mezejét csak hulló csillag fénye gyanánt, világítá meg néha egy-egy költő nemtője.

És mivé akart lenni Magyarország és a magyar nemzet e korszak alatt? Egy, lassú enyészeten busongó népből élénk, vidor életű nemzetté, melynek minden viszonyaiban az ifjúság életelevensége, haladás, gyarapodás tűnik a vizsgáló szemébe. Melynek társadalmi viszonyai minden ágazataikban megifjodnak és emelkednek, fejlődnek és nemesbülnek. A kiváltságos osztály maga áll a reformok élére. Hogy a hazát, nemzetet aléltóságából kiemelje, önként lemond a maga szá-

zados kiváltságairól s az előbb jogtalan népet magához emeli; maga küzd lankadatlanul, a népuralom rémképeitől ijedező kormány és kevés szövetségesei ellen, a kiváltságok eltörléseért, és testvéreileg osztatik meg a nép alsó osztályaival a szabaddá tett föld birtokában és az alkotmány minden áldásában, jogban és teherben. De nem érhetett czélt nemzetünk, mert kellő miveltség s függetlenség nélkül a nép szabadsága pusztá agyrém, csak irott malaszt s alkotmányos jogosultsága nem egyéb, mint feljogosittatás arra, hogy magát a nagyra-vágyás, büség s lelketlenség által vak eszközül használtatja, s szavazatát, mint hitvány portékát áruba bocsátatja, a mi nemcsak polgárilag gyalazza meg az embert, hanem emberi méltóságából is kivetkőzteti.

Arra, hogy közjogi s politikai megújulásunk valóban eredményes legyen, s hogy hazánk igazán erős s virágzó állammá válhassék, még egész rendszere a társadalmi s közgazdasági reformoknak szükséges. Szükséges jelesen oly irányban, hogy honunk erőinek s tehetségeinek minden oldalú teljes kifejlésére eljuthasson, közigazgatásában, törvénykezési rendszerében, szellemi s erkölcsi cultur-intézményeiben a haladás minden nagy s jótékony vívmányaira szert telessen, szóval, hogy az európai államesalád körében azon helyet elfoglalni teljesen képessé váljék, melyre fényes történelmi multja, gazdag természeti képességei s a szabadság s miveltség érdekében tett kétségbevonhatlan szolgálatainál fogva igényt tart.

Már pedig most nálunk a szellemi haladásra pazarolt erő, a részvétlenség vagy düh miatt elvész, a pillanatnyi felszabadulást mindig keményebb szolgaság követi; eltér tehát az igazság útjáról s hogy képzelmi vigaszt keressen, álokoskodásokba keveredik s a dolgok természetét kedve szerint változtatván el, haladásnak nevezi azt, mi eddig hanyatlás volt.

Az újabb kor megtanítá a népeket, hogy amit századok szültek, sohasem senmisítheti meg pillanat alatt még milliók akarata sem. Mert az állam nem egyes ember terve szerint alkotott épület, hanem századokon át nőtt műszervezet. Nem a symmetria, nem az ágak egyensúlya tartja fönnt a fát, minden levél, mely az ágakon rendetlenül látszik függeni, életerőt szí a légből, a szerte szétágazó gyökerének minden rostja megannyi kötelék, mely állásában fönntartja. Ha szabályosan meg akarják metszeni a fa koronáját, elvonják tőle az életerőt; ha megfosztják szerteágazó gyökerétől, nem fog a zivatarnak ellenállhatni.

Kétségkívül korunk egyik legnagyobb veszedelme, hogy

főntartó elemei, a rohanó elemekhez képest, igen gyöngék. A mérséklet egyike azon tulajdonoknak, melyeket egyeseknél is ritkán, a tömegeknél pedig soha sem találhatunk föl s mivel minden haladásnak csak annyiban lehet jótékony hatása, ha lassanként történik, s nem tépi össze azon egybefüggést, melynek a jelen és múlt közt mindig meg kell lenni: minden államnak, épen élénkebb mozgalom korszakaiban, van bizonyos tényezőkre szüksége, melyek támaszul szolgálnak a létező főntartására.

A mi világrészünk, ez a jó indulattal és eszmével terhes Magyarország, mely a többbit polgárosítani és saját műveltsége áldásaival boldogítani akarja, már századok óta azon sziverehető látványt nyújtja, hogy noha kisebbek közé tartozik, a szabadságért legtöbb vért ont, és abból mégis legkevesebbet élvez. Bátran állíthatni, hogy a tudomány, felvilágosodás, szabadság, egyenlőség ügyéért a legközelebbi időkben több vértanút mutathat fel, mint a többi, tán egy fél ezred év alatt.

Majd minden évtizedben forradalom tör ki nálunk, s hogy a szerencsétlenséghez még gúny is járuljon, olykor épen olyan nyomja el a mozgalmat, mely előbb maga is hasonló czélért kelt föl és ontotta vérért. A magyar igenis időnként fölemeli a szabadság zászlóját, de aztán meg csak a zsarnok-ság zsoldjába kerül és elnyomja a mások szabadságát is.

Én nem kormányformánkban, nem állami viszonyainkban, nem közéletünk egyik vagy másik hibájában látom legfőbb bajunkat, hanem azoknál mélyebben, társadalmi és műveltségi állapotainkban, egy szóval az egyénben és az egyének viszonyában. Sem elég bölcssek, sem elég buzgók nem vagyunk. Feledvén azt, hogy az emberiség és az igazság örök, megváltozhatlan törvényei szerint meg kell szolgálni minden csekélységért, hogy először kell cselekedni, s csak azután van joga várni is annak, a ki egyszer tett.

Allapotaink olyanok, hogy rajtunk sem kormányforma változás, sem közigazgatási, sem közművelődési reformok magukban nem segíthetnek. Egész társadalmi életünknek kell gyökerében, lényegében megváltoznia, átalakulnia. Ime az átmeneti állapotok minden hibáival, félszégeivel, ellenmondásaival találkozunk. Ó és új, műveltség és vadság, belátó ész és értelmetlenség, nemzeti erény és nemzeti nevetséges gyarlóság a legsajátságosabb vegyületben forrongva egymás mellett. Hogy mostani zürzavaros állapotunkból az önálló, rendezett és saját alapelvei s tulajdonai szerint fejlődő magyar műveltség megszülessék, az első helyen mi tőlünk, a mai nemzedéktől függ.

Le kell csatornázni, egyenlő színvonalra szállítani a

dagadó árt, megtermékenyíteni vele a földeket, és aztán a zsilipekre nem lesz szükség.

Ideje, hogy nálunk a középosztály szerveződjék. Ideje, hogy saját fontosságának öntudatára jusson. Hogy megértse azon nagy horderejű feladatot, mely nemzetünk fejlődésében reája várakozik és igyekezzék azt betölteni. Szükséges, hogy nálunk a középosztály szerepe már valaha kezdődjék, itt az ideje, hogy kezdődjék derekasan. Iparosok, kereskedők, gyárosok, nagyban termelők, tanárok, papok, tudósok, írók, közhivatalnokok, tőkepénzesek, birtokosok, az egész közép nemesség, mind egyesüljenek azon öntudatban, azzal a törekvéssel, hogy mentől nagyobb értelmi és anyagi erő s befolyást fejtsenek ki. Ragadják meg a művelődésnek minden eszközét magukra és gyermekeikre nézve; táplálják családjukban a vagyonosodás és függetlenség két fő eszközét: a munkát és takarékoságot. Foglaljanak el minden tért a nemzetben, a hol becsülettel hatni és munkálkodni lehet. Vetkezzék le az aristocratiát majmoló betegséget, mely által csak nevetségessé válnak.

Új alapokon kell szervezni társadalmunkat, s ez nem történhet másként, mintha egy új nemzedéket nevellünk, mely jobb és okosabb legyen a réginél.

Ha valamely nemzet rabiga alá görbed, ennek egyik főoka a honszeretet és jogérzet hiánya — a politikai és magánjogi kiskorúság, ezek okozzák rendszerint a nemzetek elsatnyulását. A népek erkölcsi érzetét semmi sem emeli jobban a hazafiság és igazság szereteténél, ezt nélkülözvén, úgy járnak, mint a regebeli Hellenek, kik a Kyklopsok barlangjában várva egész nyugalommal fenékig siettek a kék poharát üríteni, hogy aztán ők magok egymásután elnyellessenek.

Aki haladni akar, annak egy irányban kell előre törekedni; nem a tehetség, nem is az erős iparkodás, hanem inkább a következetesség hiányának tulajdonítható, hogy távolabb fekvő célok oly ritkán értenek el.

A csalódás, melybe estünk, az, hogy miként a gyermek mind azt, a mit lát, hasonlóan közelnek vél, s a távol erdő vagy a holdvilág után nyul, úgy mi azt, mi láthatárunkon felmerült, már a legközelebb jövőben elérhetőnek véltük, nem a dolog lényege, csak azoknak távolsága iránt csalódunk, és többnyire annál inkább, minél nagyobb az, mit magunk előtt láttunk.

Csak azon nemzetek lehetnek valóban szabadok, melyek a műveltség azon lépcsőjén állnak már, hogy belátni képesek, mikép csak úgy boldogulhat az egyes, valósággal és tartólag,

ha mindenkinek sajátja megbecsültetik, s így természeti joga szentnek tartatik. Hiszen a szabadság csak annak való, kinek lelkében él annak szelleme; mester nem jó készen a világra, s a legnagyobb természeti ügyesség, ildom s talent is csak szorgalom s fáradozás által fejlődhet ki; a szabadságnak valódi alapja az ész uralma, a szabadság az istennek ezen legszebb ajándéka, mint gyémánt a bércek keblében, ugy van az előttünk még mélyen rejtve, és mi minket legbizonyosabban boldogithatna, előttünk még ismeretlen jó. Vad kezében a tudomány elveszti a maga szentségét, s éles fegyverré válik a dühösnek markában. A böles sziklak közt kertet állit elő, s a tudomány még Palmyra fővényire is bájt ruház, a buta ellenben a legmosolygóbb vidékekre gyászleplet von, s még Arcádia virányit is szomorú vadonsággá díszteleníti.

Valamint minden nagynak, ugy a szakadatlan reform elvének keresztülvitele is nehéz. Erre kettő feltételeztetik: egy alkotmány, eléggé bölesen rendezve, hogy az elvonuló elavultnak és a bevonuló ujnak elég ajtót adjon; egyszersmind azonban minden jelentékeny néposztály oly erkölcsi önkormányzása, hogy ha kényelmetlenséggel s áldozattal is össze volna kötve, csak ezen törvényes ajtókat használják. Ily módon a személyiség két legnagyobb és látszólag egymásnak ellenmondó szükséglete kielégítettik: a szakadatlan folytonosság és a szabad fejlődés szükséglete.

IV. Az ész egybeveti emlékből birt tapasztalásit jelen tárgyaival, s a hasonlításból okoskodik; a szív mindig magában tekinti a napi benyomást, s annak ereje szerint tesz. Tehát amaz állandó erők által munkál, ez változó eszközökkel kormányoz.

Csak az a valódi reform, mely nagyszerű világnézetekkel hat múltba s jövőbe. Itél a történetek, jósol a leendőket felett, rendszereket állit, eszméket teremt, elveket tisztit, irányt mutat, vagy a szaktörvényeket műveli, bőviti, s határozott értelemre hozza; módosít, felfedezéseket tesz, a tükély és jólét országát helyes törvényekkel előidézi.

Az országlás alapelveit közjólétet kell kitzüzni, s ezt a jónak virágoztatása, a rosznak irtása, akadályozása által lehet elérni; amazt népnevelés, emezt polgári s fenytő törvényszékek után. A népnevelés ügye nem egyoldalú darabolt-ságban, egyik ágról másikra ugrálva, mitsem végezve, hézagokat hagyva, osztályokat mellözve, szabadalmazva, vagy túl-

terhelve gyakoroltassék, hanem együtt test- és lélekfejlés országos gond tárgya legyen.

Bár szellemcserek, eszmeváltozatok s elvforradalmi átmenetek többnyire súlygyenvesztő ingerültség s politikai szenvedély minden félelmével szoktak jönni, s pusztításokkal kitisztolni: még is öntudatos vezértapintat, következetes ország-lási modor, s hideg számító politika alapelvéhez hű ragaszkodás, az elmeország, s léleknyugalom szárnyain át szokta vezetni mindezen félelmes elemet.

Honadó apáink a szabadság s közérzelem érdekére egyesültenek, s midőn hazát harezoltak, midőn háladat oltára állt a vérdíjas teren: szabadság nevében tőnek esküt a nemzet jövőjére; s mint Angliában, itt is szabadság lön az alkotmány eredeti jelszava, és a drága gyermek megszületék, mind a két nép szerkezetében; de nevelése igen eltérő lön. Ott éber, öntudatos anya, a mérséklet fejté eszméletét; itt elfogult tulszerető önzés kényezteté el. Ott messze kilátás tervében ápoltattak gyermekévei, itt pillanatnyi öröm vagy szükség eszközeivé lőnek. Ott rendeltetése minden ágaira szoktaták figyelmét; itt egyoldalú érdekek szűk fogalmához törpíték. Ott esztani következetes elvből merité irányát, itt változó célokért vágta, zavarta keresztül önutait. Ott velős védangyallá nőtt, középponton örkedve a köz család joga felett; itt vásott suhanczeczá képződött, s béres vazallként alárezban járt vendégszerepekre, egyiktől másikához csapongva a közvérség hasonlott feleinek; vagy többnyire csekély zálogbérért bitorolni engedve ösigenyeit. Ott nem engede hanyagul foglalásokat, s törvényes utakon akadálytalanul tartá fönn biralmát; itt gyakran elalvá, vagy hagyá cselezni a haladás szakát, s véres zendület zászlói alatt, olykor kárpótlólag akart utánrohanni; még ismét áléletbe sülyeszté zsbibadt tagjait.

Anglia a népalkotás ügyében gyakorlati észszel, vigyázatos gond, e súlygyen vezérelve alatt kezelte a szabadság eszméjét: a magyar pedig sziv után indulva, szenvedély nyomán könnyelműleg bánt vele, s e befolyó párthatas köre szerint szélpontig vivé vagy szorítá.

Angliában a nemesi rang eredetileg nem volt örökös; alkotmányunkban mindjárt azzá téteték; s következőleg ott az emelkedési ösztönnek szabad igény és siker hagyatván: irigység, meghasonlás halálragálya háritva lön; törvényeinkben pedig kiemelt jogokra határozaték el egy ismeretlen, s azokra könnyen méltatlanná fajulható ivadék, azon sokkal nagyobb osztály rovására, melyet maga a mellözö kiváltság, minden kiterjeszkedés nélkül eléggé ingerültté tön.

Angliában a nemesség adózással cserélte fel megszűnt szakmányát, nálunk pedig bérmentesen hagyaték avult kiváltságaiban, terhére egy erőtlén, kizsákmányolt osztálynak. Anglia megszüntetett minden jobbágyi viszonyt, szabad birtokot engedve; a képviselőt jogát pedig birtokalapba gyökerezve, kibékíté a kor kívánatát. Nálunk ellenben a szabadság aristocratiai egyedárú maradt. A polgárrend fel sem vétették. Midőn Anglia kiegészítő részül csatlá közérdekéhez e roppant elemet, a népet, Magyarország háttérbe tolá azt, bizonytalan eredménynek áthalggyva jövőjét.

Anglia két népelemet alkota: nemesi rendet s polgárokat. Magyarhon ellenben szabadságot és nemzetiséget egyetlen osztály kiváltságává, s származati örökévé tön.

Az angol polgáralkat önmagában veté meg saját biztosítékát.

Összerkezetünk ily alkotmányos biztositékról nem gondoskodék; s a nép kirekesztésével megfosztá magát azon tartalékerőtől, mely ellenőre egyedül kölesönös bitorlásoknak, s egyent tart a cselekvő hatalmak súlya közt.

Anglia roppant tárházzá lön, melyben eszme és ipar, fény és erő, üzlet és tömötség művei rakvák, s mely ó és új ezredek határpontjára települve, dús muzeumul mutatja két világidő kincsét. Mig Magyarhon szinte oly függetlenül, szabadalkotvány, egykorú nemzetiség s gazdagabb föld mellett, — végtelenül s helyzet, s külbefolyások kulcsával ki nem egyenlíthetőleg elmaradva, — szegény s nyomortelt multak után, még most sem kezdí a nemzeti erőteljes élet első parányait összeragatni. Oh, ha alkotó keze nem tévedne a teremtés művében; ha összhangzólag építné az életgép minden kerekeit, s egyiknek éles fogaiival a másik tengelyét át ne metszené!

Öseink politikai létöket azonygyoldalú s veszélyes alapra tevék, hogy csak nemes legyen állampolgár. E tétel minden népelemet a nemesség ellen izgatott; a választásjog korlátlan, pártos gyakorlata pedig öntestületét is hasonlás s szétszakadó felek kitérésivel rongálá. Mi okból a nemzeti függetlenség feltételeit, belcsendet, elveszté, s belsejében egy léterőre nem jutva, külellenektől biztos határokkal nem védve, folyvást idegen politika játéka s zsákmányává lön.

Vérlobbanat, ingerültség, dacz és vívó szenvedély közt szennyig aljasult a nemzeti jellem. Durva kény, dobzódás, fény- és pompaszenv ragadá meg a gyúlékony kedélyt, mely árú hiányban elvet, akaratot tön eladóvá; s e megvesztegethetés fékélye a közérő izmait undok genyedésben olvasztá fel.

A magyar nemesség tán segíthet vala még honbaján, de a nemzeti érzelem, ama legnemesb lobogvány, túlgerjesztő szélben tüzvészszé fajulva, elégeté a házat, melyben őrfényül kelle világolnia.

Angolhon alkotványa hengeróra-műhez hasonlít, melynek biztos tengelye, korlátozó ész, s polgári egyenlőség gyémánt-telepén forog. S így haladása akadálytalan; jelenje tökélyes, jövője biztos.

Hazánk fellábon áll. És a felláb izmaiban oly szegény életerő van, mely egész terhét fentartani nem képes.

Mert az alkotmány, ugy annak igazgató szelleme, egy főirány választott vonalát nem követi. — az észuraság nem számított szülöttje.

Hazánk politikája, mig egyfelül népszorgalom s iparügyét, siker és jogos remény fejében meg nem honosítva, közmunkásság által közvetőleg nem akadályozá képzet s érzékiség hatalmát, más oldalról tételes rendeletekkel közvetlenül nem hatott azoknak ragálya ellen.

Tehát az értelmi hatalomsúly fönséges eredményekben nem magasztalja önmagát.

Ez okból különböző irány fejlék ki a cselekvő erőkbén, mely sajátját féltve, s terjeszkedő alkalmakat erőszakolva, pártönzési politikát honosita meg.

Igy lön, hogy most egy véres zsarnok törekvék elfojtani a szabadelmű pártot, majd a főnemesek győzelme, hatalmas egyedek kormányával, oligarchiát kezde támasztani, mely ellen ismét egy szörnyű Dózsa lázasztá a nép seprejét. Így lön, hogy ma osztályok, holnap egyesek érdeke bitorlá a közügy czimét s zászlóját, hogy hiúság, önzés kapkodá, bírá s kezelé a kormányt.

A magyar nemzet roppant nagyszerű életet vitt, de önmagával örök bajban küzdött. Hasonlita egy kigyöngyözött órához, mely csak az igazításkor jár hibátlanul. Vagyona hiuvá, kinese pazarlónvá, míveltsége fesletté korcsitá önnépét: vagy legalább e bűnök iránt irthatlan hajlamot ébreszte, mit a külön szellemű pártzavargás történetileg bélyegez.

Hegycsúsról rohanó, fékvesztett géphez hasonlítva, mely zubantában minden növényt feltép, s gyors rohamával zagyva gyomot is virágszinnel szivárványoz körül: de nagyszerű útja homlokegyenest ragadja egy vesztő erőnek, melyen szét kell törnie.

Ime az ész politikája mindenütt állandó fény- és erőben öltözködik; a gerjedelmeké pedig mindenütt muló csilámlómat, vagy véres gyászt visel.

Tehát ne csupán sors, külviszony, bel nyomás, győzhetlen

okokban keressük kicsinységünket; haladó rendszerünkben ne kirekesztőleg azok ellen gyűjtsünk elemeket, s az erők egybefűzésénél, czélt eszközzel tévesztve, ne essünk vissza eredendő hibák örvényeibe.

Mert léha, tapintat- s észhiányos, túlhév politika mindig rosztat szül.

Bár volna erőnk, a multak aranyporát letörteni, s mű alá venni jelenkorunk feldolgozatlan drágaköveit, hogy érvényes ékszerre váljon a nemzeti önérzet, mely ó századaink alatt, vagy túlhítség s önkicsinykedés szélsőségiben hánykódott, vagy megoszolva, tehetlenül hevert.

Igy a zűrből kiterjesztették a magyar alkotmány, de mint pompágé, melynek napja király lett, holdja főrendek, csillagi a nemesség; de látkörén szétvert föllegül maradt szét a nép.

A különböző házbeli királyok alatt újabb örvényei nyitak az indulatoknak s egy észvesztett zavarban hágott tetőpontra a főjellemvonások harcversenye. A dús családok királyszékre vágytak; a szegény és henye rész, áruvá tevő választószavát. Hivatalansomj, vérség, s minden izgató érdek mozgásba jött. Másfelül vetélyirigység, gyűlölet, árulás támadoztak egymás ellenében. Ha egy veszélyes párt bukott, kettő-három kelt nyomában, kik ellen ismét újak alakultak. A győztes zsarola és boszúlt; az elégtűltlen összeesküvők, vagy idegen segélyért árulta hazáját. E pártzavargásban a közügy külpolitika kezén hánykódott; belől pedig rabló lovagszellem terjedt el. A várak megannyi orfészkekké lettek. Olálkodó armány, merész erőszak s gyáva ünfeledés szerepeit játszá az ingerlékenység, mely gyakran személyességig aljasult. Jobbágy zsarnoklat, bérszövetség s ragadozás szerepét vitte az önzés, törvényhozás helyén sem tudván fedezni fajult természetét; s a költői ábránd hiu esalképekkel százfelé kapta a közakaratot. A mit értelem s mérséklet ereje oly könnyen tehet vala, hogy nemzeti királyt válaszszenak, két száz husz év alatt alig történt kétszer. Cseh, lengyel, olasz, bajor, német uralkodók emelkedtek az egyenetlen nemzet székére; mindenik saját államtannal vegyítvén kormányrendszerét, s küzdve a csoporttal tóduló akadályok ellen, melyeknek nagy részét magok okozták. A féktelen olygarchák nem tekintve istent, törvényt, nemzetet, dacz-, vér- és boszúrendszerrel tépték a hazát.

Esztelen fényűzés, feccsérő könnyelműség törpíté a közjellemet, s tevő siralmassá az udvarokat. Mind ez, vegyítve a koronajog- s avatkozási háborúk pusztításival, elárvíták a hont. A török átlátá, mily szeretetlen a magyar honja, s egymás iránt; átlátá, miként vetnek koczkat külérdekek Pannonia

birtokán, s miként nem törekszik a nemzet egyesülni saját javára. Fölinglerlé vágyát a változó gazdájú szép birtok s feltevé, elhalászni a gyöngyöt, mit önhulláma ide s tova hányt.

A mindig föld s jogtalan paraszt, most hazai kény- majd külhareztől pusztítva, vigasztaló emlék s szebb remény nélkül, sajtolt erővel emelte a terhet: de lelkében boszút érelt a várurak ellen, kik henye dözsölésben, vagy pártvitával tékozlák a zsarlat sikerét.

És hogy az értelmi egység s számító politika-hiányos kornak legszörnyűbb leczkéjét is megtanulhassuk, jött a mohácsi nap. Elhullott nemzetünk, s a nagy temetőn, mint egy kiholt család örökösi, három osztályos hatalom úté fel zászlóit: a török, Zápolya János és Ferdinand; rettenetes előjeletl a lengyelekével hason felosztást követhető végnek.

De mi, építő nemzedék, tekintsünk multunkra, és ha mint égő Gomora, tűzvészi pirt vet ránk az előkor, tanuljuk meg tiszsköt nem szórni alkotandó házunk alapkövei közt, mert füstté leend a végerő szorgalma, ha művébe gyuladás elemet vegyitend.

V. Magyarország a legtermékenyebb földöv osztályosa. s éghajlata minden tenyészetre igen kedvező. Térségein fürdők, hideg s meleg gyógyforrások, hajózható tavak, roppant folyók, nádasok; szóval pompa- s kincs-teljesen jött ki a természet kezéből, mint a kegygyermek, kit anyja egész szeretetével megrakott; s mégis mind maga, mind népe szegény. Ha közszükség érkezik, koldulunk; ha iskola, szegények s nyomorúk ügye jó szóba, koldulunk; ha nemzeti intézet kell, koldulunk, s ha közeredményű vállalatra eszme kél: ismét koldulunk. Ugy! legyen bár alamizsnánk önkéntes, birjon részvény czimmel, vagy rögtönzött törvénykötelességgel, mindenetre országszegénységet bélyegez, melynek szennye még felötlőbb, ha könyfogta szemcink tisztán átnézik, miképen alapítványink sorsa is meddő teng-pangás.

E szegénység okai részint közszerkezetünk-, részint belkörülmények- s nemzeti jellemünkben rejlenek.

Különösen az állam anyagi sinlődése, több kutfók között, ama helyzetéből ered, miszerint külkereskedése nem független, országgazdasága nincsen. Kereskedési szerződés végett nem áll közvetlen érintkezésben külhatalmakkal.

Csak vétessenek gyakorlatba a heverő földek, czélszerű műbe a kontárkodó ipar, s dologba a szunnyadó erők; csak keljen föl a világos elmék szorgalma, s nyitassék szabad

eszmecsere: okvetlenül ki fog őrlődni egy hatalmas rendszer, mely közjóllétet, s anyagi önállást leendő képes teremteni.

De egy számítás nélküli, kapkodó szellem, mely a dolgot soha, vagy ritkán kezdi elején, s eszközeit sem czélszerűleg választja, szinte hibáink egyike. Nem csak ügytörvényink hiányosak, de a belkereskedés eszközei is mindeddig elhanyagoltattak. Földművelésünk épen oly tökélytelen, mint részletes. Mert azon gazdasági virágzat, mit lelkesb nagyjaink s néhány előlátó gazdák birtokaikra idéztek, igen csekély tényezői számvetésünknek a mütlen heverő puszták szabályozatlan posványok- s til-tul barázdált vidékek temérdek-ségibe.

Belszegénységünk oka továbbá a népetlenség. Népünk nem tenyészhetik nyomorban; míg az eke kevés kézen forog, míg a nép, első szükségzikkjeit is idegentől veszi, míg a honföld nagy s magdús része mütlenül hever: addig az alkotvány nem felelt meg léte első feltételének.

Anyagi nyomorunk tényezője továbbá a nemzeti restség. Ez, részint ázsiai maradvány közjellemünkön, részint nevelési rendszer fattyunövése, s dolog-ment kiváltságinkból eredő ragály, mely nem csak önvadékkunkon uralg, de a velünk vegyült népfajok több részét is ellepte. Tekintsünk át a néptesten, s látandjuk, miként minden tagján átvonul egy tompa, merévény ér, a vesztelő szenv. Az élőkélő rend, drága ünnepfolyammá nyújtja életét. Kéjből kéjbe hull, s komoly mozgalmain is bizonyos élvi szinezet ömlik el. Foglalkozása csekély s részletes; inkább szeszélyvirág, mint kiszámolt elvonal. Világában park, pázsit, virágosztályok, tükörtlő, árnyak, fűpamlag veszik el a roppant előszint; veteménytáblái szűk háttérbe szorítvák, gyakran hitványok, s ritkán gyomtalanok. Életök többnyire meddő. Tarka és tömérdek elv zsbbasztja el a tény lelkét.

A legnagyobb rész fél gonddal veszi minden dolgait; ipara legfelebb az évi szükségfedezés határpontjaig terjed, a másik rész pedig csak hivatalt hajhász.

Pedig csak szorgalom hozná be a különben is felvont igényü élet eszközeit; de így a még lehető források is bedugatván: nem említve erkölcs, s polgári függetlenség szűkölséből eredő kísérleteit, vagy vagyonpusztulás, vagy eladó, sodás, mi amazal egyre megy, idéztetik elő; s a mellett hogy az iparral kiállíthatandott erő mint bennvész: a nemze. elégtlen, szegény vagy épen földönfutó ivadékkal szaporúl.

Mert anyagi előmenetünk nyúgei a gög s balitéletek. Ki a középnemesség és ugynevezett polgárosodott osztály éltét szemlére veszi, sok ezernyi apát találnd: ki előlátott

inségre is készebb gyermekét kalácson, s pitykés ruhában úrfinak nevelni, mintsem nevét szakpályázok közé, kereskedő könyvbe, vagy annál inkább gyártók névsorába irassa. Ezeknek tömege, mint egy üszögös kelevény terjedt a különben is igen szűk tápnedvet, s élődés, adósodás vagy csel és ármány útján nádályozva a kereső rendet. A gög, magánállva is képes tönkre juttatni családokat. Hány birtokrész tétetik eladóvá, hogy e gyáva szenvedély eleményiből ki ne kopják? hány báznál bitoroltatik nagyságos czim, hol a mézárszéki árjegyzék is kotyavetyére megy? hány udvarban látni paszományt az éhes cselédségen? s ezimerezett hintót, hol igavonó barom sincs? hány záloglevél keletkezik azért, hogy az ifjú úr, festett ösöskéivel hason ruhában üljön menyegzőt?

Fájdalom, nálunk mindenik kör, a fentebbi után kapaszkodik; s az utánzási kiadásoknak vége-hossza nincs. A műveletlen vagyonos, külfélynnyel törekszik magát a pallérozottság avatottjává játszani; a művelt vagyontalan pedig kényszerűl életmódját azon emeltebb osztályéhoz idomítani, melyhez lelke tartozik, hogy külségek miatt igényeit nélkülözni ne kelljen. A városi élet, lakás, öltözet, étkezés, élvek költségeiben egymás rovására vetélkedik mindenki; holott a szükség, és fényczikkek árfolyama, hazánk pénzügyéhez különben is mód nélkül feszített viszonyban áll; a nyereszkesedők aljas visszaéléseit pedig város-policzia nem ellenőrzi; sőt az egyedáruság bölcselete oly túlvitt elvben kezd közvéleményünkbe fészkelni, hogy már, a húzavona árkezelésnek, szegénységünkhözi méltányos mérfokozata is czéhező és iparzári eszméül tartatnék.

Tehát a költői ábránd, súlyedésünk időközében, csak baltermészetét fejté ki, a léha imbolygó jellemet; túlkapott képzet vér és elragadtatás fontolatlan tetteit. E szinezet, köz- és magánéletünk rajzán feltűnik. Országgyűlésinken sokszor egyöntetű lelkeség kap fel valamely gyöker elvet. A képviseleti értelem, tiszta, mély, átható hévvel öleli fel a kérdést; tanítva, művelve s hatalmasan viszi kifejléséhez: de látszatos szilárdsága nem több olvadékonny jégoszlopénál, s gyakran önmelegében oszlik fel; a köztest akarata elhígul, eszmekepcsei kibontakoznak s reményünk a tárgygyal együtt megbukik. Az eszmék gyakran gyémántfényűek, s azt hinnők, állatja is oly kemény, mint ama nemeskő. Korántsem.

Mert az ingatag, mohón kapó s kitarthatlan tűz, mélyen a közlélek sajátja; multunk sorsára juttatandja jövőnket is, ha a reformszer, mind cselekvő haladtában, mind a nevelési terv elrendezésében ez iránt kellő figyelemmel nem leend.

E változó lobogvány társa, s illetőleg szülője ama képviselősködő fogultság, mely a gyakorlati számolást, mint tör-

ténetünkben, úgy napunk tényeiben is legtöbbször kizárja. Ábrándos ohaj, hogy értelmi ébredésünk első perczében az egyetemes zür, egyszerre, s tökélyesen igazodjék ki? mintha gyenge szürkület minden posványt kiszárítani tudna, s minden üreget felvilágíthatna; ime a haladás minden feladatait, miknek részleteivel is évtizedig bajlódnak fejlett országok: összes szerkezetökben akartuk áthevenyészni. Nemzetünk elébb pompázék, mint szükségét ellátá, elébb költ, mint gazdaságot szerezne. Muzeum már van, de polytechnicum nincs. A Ludovicaea régen áll, de községváltási alaptókékről szó sem volt. Erkölcs-, egészség- s élelemügyi policzia feledvék, de színházra adóztunk; s abban is a szifra estvéket keressük. Állóhidat építettünk, de az útvonalokat, — mikén hozzáig lehessen szállítani felszeg árútermesztményinket, — nem sürgeténk harmadrésnyi hévvel. A szederegylet erőszakoltatik, s takarékok magtárak nem terveztetnek. Több hatóság bürtönöket épített már, de népiskolákat nem. Sőt irlalmunk maga, terjedtebben látszik foglalkozni fenyítő rendszerrel, mint köznevelési eszmékkal. Épen olyan, mintha dögvész ellen, tizannyi szorgalom fordíttatnék ragálylepettekre, mint az egészséges tömeg megóvásáért. Terv tervre kél: de a kivitel nehézségei fel nem vétetnek. A nélkül, hogy egyik, kellő erőre, vagy jó formán létre is jöne, már másik, harmadik nyomban ott éri. Mindez amolyan költői ábránd, légszámítás, mely, ok nélkül okozatot akar, s kezdetet véggel tévesztve, nyomtalanul ledől; mi némileg természetes, mert cselekvő erünk csak most fejledezik.

E költői jellemvonás a magánélet sajátságaiban is elárulja magát. A könnyelműség, túlterjeszkedés, jogbitorlások, miud ennek fattyunövési; s a szegénységünk okai közt foglalt restség és pompakór ebből ágaznak, mely utolsó bizonyítványául állnak Pest legujabban épült fényes vendégudvarai, miknek árjegyzéke, a benszállásoló honfiak legnagyobb részének erszényével arányban nem áll.

Nemzeti bélyegünk másik vegyrésze, az ingerlékenység, szinte él, s égeti haladásunk szárnyát. Az egyetnemértés mint gyilkos tör vézezi át minden századunkat. Nem csak polgári pártok állnak egymás ellenében kíméletlenül; nem csak nemzeti osztályok különvérék mérgezett falakkal: de rokon felekezet-tagok is villongásban élnek, sőt érdekegységű családok törnek egymás ellen, vagy épen vérségek áskálnak közös boldogságuk alá; ellenné válva testvéri érintkezésekben, minnek gyakor eseteit eléggé jeleli az osztozó szónak czivódó jelentésben használt értelme. A bűnkönyvek s hatósági fenyítőper-tárak jegyzéke meggyőz, hogy a tárgyalt vétségek legnagyobb része vérhévi kitör és.

Fővonásaink harmadika, az önszeretet, nem egyedül az alkotmányos jogok egyoldalú szerkezetében fejté ki erejét, de oly törvényeket is irt, melyek nem csak polgári osztályok javával, de az egyetemes jogbölcészszettel is összeütköznek.

A jellem és korviszonyi ily kétértelmű kölcsönhatás ellen, két kész menedéke lehet nemzetünknek. Emelkedett erkölcs, és műveltség.

VI. Csak az a jó, az a hasznos politika, mely a körülmények kínálkozó előnyeit védelme s kedvezése alá helyezendő, az összeütközést külről és belről szorgos gonddal kerüli, mely nem az után kapkod, a mi pillanatnyi, mulékony, hanem tartós, és pedig hazai előnyöket ígér, mely áhír, álfény, álhatalom, álbefolyásért otthonos érdekeit nem kockáztatja.

Csak az a jó, üdvös és valódi hasznos politika, mely a tapasztalás, e nagy mester nyitott szemével nézi, őrzi és kíséri az országok, országlások és nemzetek viszonyaiból kibontakozó fejleményeket.

Az a jó politika, mely kétes vállalatokért az ország kincsének egy batkáját, s hadi erejének egy bakáját sem veszélyezteti.

Csak az a jó politika, mely otthon érdekesség által kormányozva, belől erős lévén, kültre hatandó, gyenge nem lehet.

Az a jó, csak az czélszerű s nagy ügyek vezetése s kivitelére alkalmas politika, mely ármánnyal sem, erővel sem köt, sem füz össze idegen, s nem szaggatja, nem tépi szét a rokon elemeket.

A polgári szabadság oly kincs, mely nem fogy, nem gyengül az által, ha mások is polgári szabadságot nyernek, sőt a hasonló közjogi állapot gyakran közelebb hozza érzelmekben egymáshoz a népeket, elhárít sok idegenkedést, bizalmatlanságot és keserőséget.

Valami egybefüggő, valami egész az, minek elérésére kell törekedni, hahogy honbálványzó álmainkat nem akarjuk felhőkre állítani, vagy farkas-függetlenségi rengetekbe sülyeszteni, de elvégre szabad polgárokhoz illő csinos hazával sovárgunk megajándékozni, ha nem is épen saját magunkkal együtt az élöket, legalább a jövő, nálunk tán szerencsésb kort. Ugy hogy ha nem is tehetünk mindent egyszerre, mi nélkül közvirágzás lehetetlen, vessük meg legalább valami egybefüggő rendszer sarkalátát.

Jegyezzük meg jól, hogy az egyéni szabadság minden

egyéb nyilvánulási módozatának alapja s nélkülözhetlen tényezője, úgy annyira, hogy a hol az egyéniség háttérbe van szorítva, ott a látszólag legkitünőbb, legragyogóbb szerkezet mellett nem szólhatunk valódi jólétről, valódi szabadságról. Az emberi társadalom nemcsak tényleg áll számtalan egyes ember szövetezéséből, hanem az emberiség szellemi fejlődése is ugyanazon természeti törvényeknek van alávetve, melyeket az egyes egyén fejlődésében követ. A társadalmi s állami lét minden mozzanatában a legfőbb, sőt egyedüli tényező az egyes ember mint különálló, mint teljesen kikerekített egyéniség s ez azon elem, melynek számtalanszor egymás mellé való helyezése által az egész társadalom létre jő.

Reformjainknak egyik célja, szabaddá tenni a népet, másik: politikai egységét s területi épségét hazánkban biztosítani.

Vigyázzunk, mert azon nemzetet lehet tartani legboldogabbnak, mely reformját a nemzeti ohajtások s a korszellem haladásaival betöltve, lépést tartva viheti át, a rögtönzéseket csak fenyegető veszélyek, vagy százados hibák helyrehozása által igazolhatni; mielőtt egy nemzet alkotvány formáját megszilárdította volna, egyuttal s egyszerre nem tanácsos hatalmasb ellenségeit is megtámadni.

Politikánk csak addig bír értékkel s képes jót, még pedig maradandó jót eszközölni, míg a lehetőség határain belül maradunk; a mi azon túl történik, az izgatás s tüntetés, mind a kettőnek lejárt mostanság ideje, s a ki akár magát, akár másit ily eledellel tartja, konkonyt vet s buzát soha sem fog aratni.

A hajó, melyben ülünk, rosz és ezt ekép hováhamarább derekasan ki kell tatarozni, miszerint el ne nyeljen a hab.

A vár, melyet oly sokáig védünk, s melyben még tovább aludtunk, roskad vagy oldala düledez, s idővesztés nélkül annak minden módoni javításához kell lelkesíteni a vár lakosait.

Csak fölünk függ eszközteni, hogy valaha egészséges szín fényledezzon a férfi tekintetén, s szép fehér szakál lengjen számos esztendőig a magyar ajkai körül, vagy hervadás, halvány kép és életunalom legyen nemzetünk véghatára; s csak mi hatalmunkban áll oly pályát járni, hogy valaha az öreg magyar öröm szivdobogással nézhessen vissza férfikorára, s ne legyen arra kárhoztatva, a mire sok halandó, hogy rája nagyobb áldás nem szállhat, elfelejthetésnél.

A közleket, mely nem változó szenvedelmeken vagy költői ábrándozásokon, hanem egyedül közértelemen alapul, kell terjeszteni.

Nemzeti miveltség és mivelt nemzetiség a cél, melyért mindnyájunknak küzdenünk kell, mert: nem a mennyiség, hanem a minőség az erőnek sarkalata.

Az iskola célja erkölcsös és értelmes polgárokat nevelni. E két tulajdonnak összefűzve kell az emberben lennie, hogy helyét kiki a polgári társaságban betölthesse. Ész, szív nélkül átok, szív ész nélkül kelepce.

Hol a nemzetiség semmivé vált, hol a lakosok elkorcsosodtak, hol a nemzeti szellem és sajátság hiába-valóságokon, gyermeki babokon alapul: ott, ha a sokaság vakságában nem is gyanítja, keserű, de csalhatatlan tekintettel nézi a gondba merült hazafi, mikép folydogál le szemenként a hátramaradt kevés fővény a nemzet életórája üvegszelenczéjébe.

Valamint az oly alkotmány, melyben a nép jogai el nem ismertetnek, nem áll biztos alapon, úgy az, hol a kormány természetes hatáskörében megszoríttatik, a kormányt csak arra hívja fel, hogy azon befolyást, melyet a törvény nem enged, törvényes uton kívül vivja ki magának, az alkotmányos helyett tetteleges hatalmat szerezzen, s ép ez az, mi a szabadságot veszélybe hozhatja.

Arra, hogy egy nemzet alkotmányával birjon, szükség, hogy független törvényhozása legyen; a végrehajtó hatalom e törvényhozásnak alávetessék, úgy hogy sem cselekvőleg, sem elhanyagolás által a törvényhozó szándékait meg ne hiúsíthassa.

Oly nemzet, melynek alkotmányos életében e kettőnek egyike hiányzik, birhat alkotmányos formákat, de az alkotmány lényegét nélkülözi.

Egység nélkül nincs lelkesedés, mely valami valóban nagyra létrehozásához vezethetne. Valamint a gőz hatalma rejtve volt a világ előtt, míg az összeszorítva bizonyos célra nem irányoztatott, úgy van az minden erővel, úgy a legnemesebb emberi törekvésekkel is, mert az anyagi, mint színtén az erkölcsi világban minden erő csak bizonyos határok közt működhetik. Egység az, mi által nemzetek fennállnak, fejlődnek és nagygyá válnak, s míg a hon minden polgárait ennek érzete nem hatja át, míg az egyes polgár, az egyes társulat, egyes törvényhatóság vagy rend személyes érdekeit, sőt hűségát fogja követni: addig a hazának jövője biztosítva nincs, addig mindazon mozgás s fáradság, melylyel minden egyes emelkedés után törekszik, ingadozást idézhet elő, de csak olyat, mint tenger fölött a szélvészé, nem pedig dagályhoz hasonló, melyben az egész egyszerre emelkedik és a mellette álló téreket fényes habjaival elborítja.

Az erkölcsvilágban úgy mint az anyagiban vannak olyan alaptörvények, melyek ellen vétetni, vagy őket elmulasztani bűnhődés nélkül nem lehet. Ne töltögesstik a legjobb óbort időnként ujjal, megnyulósodik; ne csiszolgassuk a legfinomabb aczélt olykor egy kis krétával, megeszi a rozsdá. Így az erkölcsöket is, ha nem surlódtatjuk, elássuk az üde levegő elől — megeszi a rozsdá, ha még oly nemesek voltak is. A széles értelemben vett erkölcsök alapjukban ugyan mindig egyezők, de viszonylataik bizonyynyal időök és állapotok szerint módosulnak.

Az elvet a modor és taktika teszi szelid remetévé vagy bösz Rinaldová, Pygmaeussá, ki a darvakkal harczol, és Titanná, ki az egeket forgatja fel; őrzöngövé, ki túlvilági erőket idéz maga ellen harcra, és egy nemzet megváltójává.

Mindenen diadalmaskodik a férfini érett ész, eltökélett, állhatatos akarát és szorgalmas munkásság; ezek virágoztatnak, gyümölcsöztetnek jegek közt is növényt, midön a tudatlan és rest még János pap országában is éhen halna.

Nem teszik hegyek meredeki, folyók mélységi, tengerek szélessége, várak erőssége valamely ország valódi erjét s bátorságát. Nem teszi azt az alkotmányok szabadabb vagy függöbbl léte; az csupán azon emberektől függ, kik az országot lakják.

Bármi szerencsétlen helyzetetés legyen is egy ország, bár mily lánczok által is lebilincselve egy nemzet, előbbutöbbl még is szabadabb létre viv, ha lakosiban a polgári erény tiszta vére buzog. S viszont akármilyen boldog fekvésű legyen is egy ország, bármily szabadságokkal birjanak is lakosai, lassan-lassan még is rabigába görbed, ha romlott a tiszta erkölcs s polgári erény nem fénylik többé.

Tévedéseket helyrehozni kötelesség, mert nincs veszedelmesb s csábítóbb oly okoskodásoknál, melyek csak feltevésekre s előitéletekre vannak állitva, ha minden felvilágosítás és eligazítás nélkül terjedtebb kört foglalni engedtetnek. A balvélekedések, éretlen hiedelmek még nagyobb gyökeret vernek, s a való a helyett, hogy mind jobban fejlenék ki, még nagyobb homályba vonul a közönség elől.

Valamint káros, sőt némi esetekben valódi átok, ha társasági és emberi viszonyinkban összekevertetnek a szerepek, szintugy burjánozhatik csak rosz, sőt veszély oly intézetekből, melyek irányaikból esnek s céljaikat veszitik. Mert egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jólét, s egyedül saját határaik közt szorosán mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat.

A szabadság legföbbl jó s ekkép bizonyos, hogy az soha

nem lehet vad, tudatlan, rest és önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétől ösztönöztetve s csinosult értelme által vezetve, szintugy meg tudja becsülni mindenkinnek sorstól nyert sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor.

Idealismus az elmében, túlérzékenység a szivben, hatás-szomj a jellemben, és beteges idegrendszer, ez az alap soha sem vezethet célra.

Minden ember, minden nemzet saját kárán okul. Tapasztalást egyik sem vesz ingyen át. A különbség csak az, hogy míg a botor tapasztalásért egész üdvét veri sánczba, s ekkép nem ment meg semmit, addig az eszélyes lehető leg-csöcsőbb áron vásárolja meg azt, és felkincsel sokat.

Ott áll a kerti bokor, mintegy élet nélkül, de az óra megjelen, s láthatatlan munkálatnál fogva rügyet hoz, majd levelekkel zöldül be, most parányi bimbók jelennek meg, hounnan végre a pirosló rózsza balzsamillata kelyhével nyílik ki. Mindezt mi okozá? a vizzé sűrűdött lég, mi a föld rétein keresztül dolgozza magát, s a tavasz langya által segítve a bokor gyökerein áthat, s ágaiban elterjed. Így érkezik meg egy nemzet tavasza is, a forrásba indult nedv minden ideget rezgésbe hoz, az érzékek gyors haladással fejlenek ki, s magokkal egy irányban fejtik ki az érzelmeket, s érzelmek által a képzeteket és gondolatokat: mint a test mindenkori állapotának szükséges következéseit.

A százados tölgyet fejszével ledönteni lehet, el lehet hordani maradványait úgy, hogy hatalmas törzsének helye is alig látszik; de egy más csemetét ültetni helyére nem áll senkinek hatalmában. A mély gyökerek kihajtanak, mi-helyt a fejsze nyugszik, s elölik a gyenge ültetvényt, s így van az alkotmányokkal is. S ha a világtörténetben elég példát hozhatunk fel, hogy a szabadság lerontatott, nem fogunk találni egyet sem, hogy helyébe más, mint önkény lépett volna, vagy hogy a szabadság máskép mint a régi alakokban adathatott volna vissza. Crommwel s I. Napoleon megkísérték azt, s még az ő hatalmuk is gyengének találatott e vállalatra.

Fejtsük ki az anyagnak minden kéjeit tartózkodás nélkül, sőt részestüljünk és részeltessünk másokat is azokban lehető legnagyobb változatban, hiszen ez által egyedül a nagy természet törvényeit teljesítjük, a léleknek kifejlett gazdagságai szolgáljanak boldogságunk alapjául s ne az anyagnak oly hamar elhervadó kincsei.

Az intézményeken nyugvó önkormányzat, a törvénybeni megnyugvásra vezet, és megszokására a szabadságnak, vala-

mint a hatóságnak jogszerű elismeréséhez. A polgárokat szabadságra növeli. Ápolja a polgári méltóságot és mások jogai iránti tiszteletre tanít. A szabadságot mindenki számára kézzelfoghatóvá teszi, és a jogok s kötelességek öntudatát kifejleszti.

Meg lehetünk győződve, hogy az intézményeken nyugvó önkormányzat megtettesíti a szabad baza eszméjét. Mindaddig, míg valamely országban intézmények uralkodnak, addig ott nem lehet attól tartani, hogy egy szerencsés hadvezér idegen földön aratott babérait arra használja, hogy a honi szabadságot megölje; Róma csak azután tudott Syllákat és Mariusokat felmutatni, midőn előbb bűnös kézzel honi intézményeit felforgatta.

Lökjük magunktól a handabandát és mindenekelőtt a handabandázókat, kik annyit szólnak és mégis oly keveset mondanak.

Szerencsétlen nemzet az, mely intézmények helyett személyekben keres biztosítékot.

Csak azon javítás tartós, mely igazságon épült, valódi szükségén segített s a nemzet életéből önként fejtett ki.

A legmagasabb politikai előnyök csak erkölcsi eszközök, csak békés és szakadatlan ellentállás által, az elnyomókkal szemközt érthetnek el, egyetlen egy csepp embervér a legnemesebb ügyet is becssteleníti és eluyomja; a vér koránsem szolgál enyvül a szabadság oltárának, hanem csak pusztító és bontó eleme a szabad szellem templomának, mert ez nem állhat fenn sokáig, ha felépítéséhez vér kívántatott.

A leghelyesebb igazgatási forma soha sem az, mely az elméleti tökély legmagasabb polczán áll, hanem az, mely a viszonyoknak megfelel és a helyes, az épen fejlődés útjára utal. Egy oly államnak, mely a politikai fejlettségnek nagyon alacsony fokán áll, mely az alkotmányos öngazgatásnak nem volt gyakorlatában, hiában adnák a legtökélyesebb alkotmányt; képtelenség lenne azt alkalmazni; sőt az ellenszenvet keltene, mert az alkotmány tökélyes elmélete a tökélytelen viszonyokkal s az emberek helytelen felfogásával egyenesen szembe menne.

A szabadság nem lehet vad, tudatlan, rest és önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétől ösztönöztetve s csinosult értelme által vezetve szintugy megtudja becsülni mindenkinek sorstól nyert sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor.

A nemzeti politika alapkövei közé tartozik a munka is; e szó, ha nem is oly hatalmas mint a szabadság, de ép oly gyümölcsöző, mert mennyi csepp vér vész el a sivatagban

haszontalanul, míg minden csepp veriték gyümölcsözik vagy egyesnek, vagy a családnak, vagy a nemzetnek; nemcsak a szabadság mivel csodákat, hanem a munka is hangya szorgalmával, óriási karjaival, ezer gépével és kerekeivel, melyeket egy szellem mozgat, egy akarat állít meg; toll és pöröly, műhely és gyár egymás szomszédságában forrongnak, együtt versenyeznek, egymást ellenőrzik számokkal és országot löknek elő mozdonyaikkal.

Ha nemzet akarunk lenni, szükséges, hogy dolgozzunk, nemcsak a föld rögein, hanem műhelyekben lámpa mellett vésővel és gözerővel, kézzel és agygyal, úgy a mint erőnk vagy ihletünk adja.

Hajdan diplomokban halmozák össze a műremekeket, drágaságokat, ma utcai kirakatokban, hol a nép gondolkodik; hajdan alamizsnát adtak a világ jeleseinek, ma megszámlálják veritékét és arannyal fizetik meg gyöngyeit.

Az állambölcsesség abban áll, hogy oly intézményeket alkosson, melyek segedelmével a népek szabadságérzete mindig képes legyen megőrizni a szabadságot, megvédeni magát a kényuralom ellen.

Napjainkban a nemzetek nagysága nem az emberek, hanem az értelmiség mennyiségétől függ, s az, mely a többieket ebben megelőzte, ha nem a világ népe is még, a világ első népévé fog válni.

A politikának legfőbb feladata nem egyéb, mint a morál elveinek alkalmazása az államra, s ebből világos: hogy oly politika, mely céljainak elérésére erkölcstelen eszközökkel él, a politika főfeladatával egyenes ellentétben áll.

Anyagi hatalom, erkölcsi erőt, szellemi tekintélyt nem ad.

Minden erő a népben van, minden más képzelt muló vagy ingatag.

Tartósan és jó hatással csak azok az állapotok és intézmények fognak lehetségesek lenni, a melyek a fenforgó valódi szükségleteknek, a nemzeti jellem, nézetmód, érdekek és jogos törekvéseknek megfelelnek, azokkal összhangban állnak. Valódi fénypolczát és virágkorát akkor éri el az álladalom, hogy ha minden alkatelemei és tényezői, erői és körei minden oldalulag kifejtettek és hatályba léptek; a nemzet politikai élete és fejlődése, annak minden erkölcsi, gazdasági, szellemi érdekeivel és feladatával összhangzatos egybefüggés s termékeny viszonyhatásba lépett; a társadalomnak emberiségi és kulturai céljai lehető legtökélyesben s legnagyobb terjedelemben megvalósíthatnak és eléretnek.

Mennél miveltebb valamely nép, annál szabadszelle-

mübb, öntudatosb, magasb irányokra törő, de egyszersmind szabadságra, önkormányzatra annál méltóbb, annál érettebb is, míg ellenben semmi sem képes a társadalomban a nyugalmatlanság és szenvedélyesség, a vak előítéletesség s a rendzavaró fejtelenség szellemét ápolni s kifejteni, mint a nagy tömeg miveletlensége, szellemi, erkölcsi és ipari értemiségének és érettsége előmozdításának elhanyagolása.

Jegyezzük meg, hogy a miveletlen barbár népek nem tarthatnak mindenkor számot egyéni szabadságukra, sőt az ilyenek irányában minden felvilágosodott, miveltségekkel rendelkező jogosan kényszerítő zsarnoksággal élhet, ha ugyan célja nem egyéb, mint ama nép polgárisodása. A szellem, az értelmiség nyilatkozik, bár egyesekben vagy egész osztályokban mindenkor kivívja magának a fensőséget a miveletlen tömeg felett, csak hogy e fensőség légyen az, mely természetből fogva ugy is sajátja, ne pedig kívánalmait jog és törvény által körülírt állami alakban érvényesítő hatalom.

Világos, hogy politikai szabadság nélkül a polgári szabadság felett folyvást Damocles kardja függ; ellenben a politikai szabadság, polgári szabadság nélkül, egy tűzmentes szekrényhez hasonlítható, a melynek belseje üres.

Az igazi állambölcs az, ki a válságot jönni látja és kikerüli vagy megelőzi, de be nem várja; jobb ha a hasadó épületet magunk, kellő vigyázattal lebontjuk, mint ha bedőlését bevárjuk, vagy mások bontják le.

A bölcs ember azt tartja, hogy semmit sem szabad túlozni, az eszélyesség a valódi erény, a gondviselés mindig okszertien intézkedik és azt koronázza meg, a ki megérdemlette.

A jó politika számokban fejezi ki magát, hol az állam igényei s kiadásai rendszeres egyensúlyban állanak a bevételekkel; hol ez nincs így, tűnjenek fel bár egyes szemképráztató eredmények, mint rossz politika előbb-utóbb mindig a nép rovására megboszulandja magát.

Azon nemzetet lehet tartani legboldogabbnak, mely reformjait a nemzeti ohajtások és a korszellem haladásaival betöltve, lépést tartva viheti át, a rögtönzéseket csak fenyegető veszélyek vagy százados hibák helyrehozása által igazolhatni; mielőtt egy nemzet alkotmány formáját megszilárdította volna, egyuttal és egyszerre nem tanácsos hatalmasb ellenségeit is megtámadni.

Ki nem valamennyi polgárok egyenlőségét, nem a legérdemesebbek kormányát sürgeti, hanem az alsó nép jogellenes vágyainak hizeleg s ennek korlátlan uralmát megállapítani igéri, az ellensége a népnek, értelmetlen ember,

vagy önző eselszövő, ki a nép vállain, ha mindjárt ennek szabadsága és boldogsága árán is, fölemelkedni akar. A nép-izgárok az autocratia kengyelfutói, őrizkedjünk azoktól, kik a jogegyenlőségen túl a vagyon egyenlőségét hirdetik, kik elérhetlen vagy épen az örök igazsággal ellenkező ígéretekkel csábítanak, s békés és törvényes eszközök helyett zavart és erőszakot ajánlanak a népnek. Ezek fővényre építenek, és az események fogják magokra vállalni, emlékeztetni a félreismert elvek és a lábbal tapodott jogokra. Követeljük bátran a polgári jogok egyenlőségének megállapítását, de követeljük a törvény s alkotmány határai között s meg lehetünk győződve, hogy ha egyesek áldozatul esnek is, a küzdelem diadallal fog végződni.

VII. A szabadság ügye csak művelt nép kezében van biztosítva, mert valódián szabad, csak valódián művelt lehet; sőt a hazaszeretet is annál erősb lesz keblünkben, minél tisztábban áll lelkünk előtt a mult és minél tisztábban huzhatunk abból tanulságokat a jelenre és jövőre.

Rendezett községek nélkül napjainkban már alig képzelhető alkotmányyszerű megyei élet, — a nélkül pedig lehet ugyan erős kormány a haza fölött, tán a haza ellen is, de azon kormány bizonyosan nem leend hazai, az nem leend a mienk.

Az ellenzéktől ne féljünk, mert a véleménykülönbség az, mi a pártok magvainak meleg ágyu talaját képezi, melyek a nép hón dobogó szívének melegétől csakhamar csirába indulnak; — s kikelvén bámulatosan bokrosodnak, miként őszi vetések a téli hónap kikeletkor olvadozó nedvétől mélyen átjárva, a szorgalmas gazda nem kis örömeire hirtelen töröl sarjadzanak, és bámulatos gyorsan elborítják a földszinét; a pezsgés és forrás folytonos menetéből kifejlődő erőknek egymás általi ellensúlyoztatása szükséges, nehogy az egyik erő hatalommá növe ki magát elfajuljon, míg a másik erő mindenütt, és mindenben meghajolni kénytelen; hol pártok nincsenek, ott alkotmányos országról szó sem lehet, hanem igen is lehet szó egy abszolút hatalom alatt levő, és egy forradalmi irányt titokban tápláló országról.

Népelnymás vétkességén kívül mindig önmagát büntető hiba is, mert az elnyomottak csak úgy kevesebbé félelmes ellenei elnyomóiknak, ha szellemileg s anyagilag el vannak gyengítve, de ekkor elnyomóik sem vehetik hasznukat; mecsesvészés ily országnak bizonyos sorsa. Távolság van onnan gyarapo-

dás és gazdagodás, hol a föld népe szegény és nyomorult. És a szegénység s nyomorultság az elnyomókra is szegényítve büntetőleg hat. Ha pedig a szellemileg elnyomott s jogaitól megfosztott föld népe anyagilag gyarapodhatik s fejlődhetik, úgy a helyzete következtében született ellenség nő s erősödik, magát elnyomóin megboszulandó.

Ha valamely párt alatt oly emberek csoportosulását értjük, kik csupán azon czélból szövetkeznek, hogy a főbb hivatalokat kezeikre kerítsék, s ha céljukat elérték, minden törekvésök oda irányul, hogy azokat megtartsák, az nem egyéb, mint a hivatalbajhászat legutálatosabb neme, mely, ha valahol lábrakap, ott vége az egészséges politikai haladásnak, és legbiztosabb ismérve a polgári szabadság súlyedésének. Ellenben a gondolat és cselekvés szabadsága a nép minden rétegében üdvös küzdelmet idéz elő, és ha fontos érdekek forognak szőnyegen, akkor tömörülni fognak mindazok, kik bizonyos elvekre nézve egyetértenek, mert kénytelenek szövetkezni, hogy megfeleljenek a nagy munkának. Pártkormányzat és párttevékenység nélkül lehetetlen, hogy a többség kormányozzon, vagy hogy valamely erős ellenpárt képződjék és felülkerekedjék. A szabadság parlamentár kormányt követel és parlamentár kormányt a pártkormányzat elve nélkül nem lehet képzelni.

Nemzeti szabadság ott van, hol az igazság nincsen nyomás alatt, hol a nemzeti jogok tiszteletben tartatnak, s a személy és tulajdon szentsége biztosítva van, az igazság és emberszeretet alkotta oly törvények által, melyek sérthetlen erejénél fogva a nemzeti jólét ezen első alapjának teljes élvezhetésében mindenki bíró és törvény előtti egyenlőségben, egyképen s tetteleg részesülhessen.

Nemzetek és országok élet- és munkaképességét a mozgalom, az eszmék küzdelme, az igazság megrendíthetetlen érzelme, s a jog s egészség öntudata tartja fen és edzi.

A valódi alkotmányosság az egyéni jogok solidaritásán alapszik, az egésznek fedezni kell az egyest, egyesek tartják fel az egészet.

A valódi szabadság ismertető jelei biztosított személy- és vagyonbátorság, rendes és igazságos törvénykezés, nevelés és általános mivelődés, erkölcsiség előhaladása, a vagyonság emelkedése.

Az egyéni szabadság szentség, megtámadása bűn, védelme közös kötelesség, mit ha az állam egyesek irányában elnéz, burjánt vet, mibe végre az egész államot előli.

Nevelés teszi az embert az állam hasznos és munkás polgárává.

A nemzetek értelmisége mértékeül nem egyes osztályok tudománya, de a tömeg miveltisége szolgál, egyes jelesek a nemzetre fényt árasztanak, vezetik a tömeget, de sikerrel csak úgy működhetnek, ha a tömeg fogékony; ellenben ha buta, a babona rabja, fáradságuk, mint eső a sivatagon nyom nélkül tűnik el, az igazságot a hazugságtól nem tudva megkülönböztetni, ma dicsőítik, holnap megkövezik legjelesebb férfaikat.

Hol a közerkölcs romlott, ott a szivekben nem verhet gyökeret a jogtisztelet, a független meggyőződés, melyek nélkül önkormányzat, alkotmányos szabadság nem létezhetik.

Társaságnak legelső lelkiismeretes kötelessége tanítani, oktatni, értelmesíteni, illetőleg tanulni, okulni, értelmesülni, mert az alkotmányos jogegyenlőség az igazi, tehát törvényes szabadság és az egyesítő, áldó testvériség csak művelt és felvilágosult emberek körében tenyészhet.

Csak a szellem örök, a szellem ereje mindenható, míg az anyagi erő töredékeny lábakon nyugszik.

A mely politikai párt ellentétbe helyezi magát az erkölcsi rendörök törvényeivel, az a párt aláírta halálos ítéletét.

Állandó alkotmányt csak úgy lehet létrehozni, ha az nemcsak papirosra van írva, ha bevésve van a nép szívébe is.

Az ész szavával és nem a szív andalgásával kell kormányozni.

Nagy, boldog és dicső egyedül úgy lesz nemzet, ha az értelem köréből kormányoztatik és annál inkább lesz azzá, minél kifejtettebb és tágasabb ezen kormányzási köre.

Parlamentari rendszert nem lehet törvény által kicsikarni, mert államilag derekasan kifejlett népet és nevezetesen nagy, szilárd és jól szervezett pártokat tételez fel, mit nem valószíthat pusztá végzés vagy egyesek kívánsága. Miveletlen népre a kényuralom egyetlenegy kormányforma, mely fizikai erő hatalmával az alattvalókat engedelmességre serkenti.

A szilárd jogrend alapfeltétele valamennyi életcél elérésének, tisztelése és előmozdítása ennél fogva fontos erkölcsi kötelem.

Egy alkotmány sem birhat állandósággal, mely nem a nép szívéből van kiírva, a papíron pompázhat ugyan, de az országban életerős gyökeret nem verhet, mi előbb a nemzet testében vérré nem vált, az akarat jelleme pedig a komolyságban van.

Az alkotmánynak, hogy életrevalósága legyen, mindenkor a tényleges államviszonyokkal kell összhangban lennie; ellenkezőleg a fenforgó népczéllokkal összeütközésbe jövén,

értéktelennek és sikertelennek fog bizonyulni, mert senki sem létezik csupán másokért, csupán idegen célok eszköze gyanánt, a hol az érdekek nagyok és maradandók, társadalmi körök tömbeül szolgálnak.

Oly alkotmány, mely a népnek semminemű észszerű életezeljáját el nem ismeri, hanem egyedül eszköz gyanánt használja fel a népet idegen célok létesítésére, orvosolhatlanul erkölestelen, mert hiszen az állam élő alkatrésze a nép és csak a nép számára létezhet az állam.

Más intézményeket igényel a miveltségben előhaladott, másokat még csak a csekély anyagi és értelmi fejlettséghez jutott nép; az álladalmi és társadalmi életnek a viszonyok által kívánt összhangzata a jogérettel eredményezheti csak azt, hogy a jogrendszer, melyben amazok mozognak, merev nem lehet. A kormányok nem állíthatbatnak fel előre kigondolt terv szerint, nem készíttetnek, hanem készülnek; egy népolikai alapintézményeit úgy kell tekinteni, mint a nép életének és természetének szerves terményét.

A hatalom szükséges a védelemre, s a szabadság bizonyos jogok és intézmények védelmében áll, de azért a hatalom nem szabadság, és szükséges, hogy annak veszélyes megnövekedése akadályoztassék. A szabadság nem a tömeg, nem a többség korlátlan uralmában, hanem oly törvényekben, olyan szétágazó önkörtükben független, de egymást túlkapásaikban korlátoló és biztosító intézményekben rejlik, melyek úgy a többség, mint a kisebbségnek, sőt minden egyesnek személyes és közjogát védik és biztosítják.

A pusztá erő a durva erőszaknak önkénye, magában véve nem szolgálhat huzamosb és szilárd államélet kiindulási pontjául, hatalom és erőszak nem azonos fogalmak, az első természetszerű és az emberi élet szükségképeni folyamából származó tények foglatában nyilatkozik, mely tényekben bizonyos célszerűséget tapasztalunk, s azért félre nem ismerhető igényekkel jár, melyek ennélfogva a jogosságnak magvát magokban rejtik; de a hatalom nem önmagában véve jogos, hanem azért, mivel az adott körülmények közt az egyetlen egy eszköz valamely szükséges cél elérésére. Az erőszak pedig pusztá önkénynek és anyagi erő túlsúlynak kifolyása erkölesi jelentőség nélkül. Hatalom nélkül állam nem keletkeztetik és nem létezhetik, mert az állam első ösztöne a hatalom utáni ösztön, mely azon önfentartási ösztönnek, melylyel az államok történetében találkozunk, természetes kifolyása.

A képviselés minden becse, minden értéke abban sarkallik, ha a választás komolyan átgondolt, tiszta meggyőző-

désnek szabad eredményéül bizonyul, mert a képviselő csak egyedül az öntudatos szabad választástól kölcsönözhet ösztönt működése teljesítéséhez.

A valódi polgári szabadság nem oly rögtönözhető valami, mit egy nagyszerű erőfeszítés folytán azonnal életbe léptetni lehet.

A szabadság növény, az intézvények a veteményes ágy; a szabadság nem jó egyszerre sisakosan és pánczélosan a világra, mint Pallas istennő; a szabadság, hogy tenyészhessen, időt igényel, tiltatnunk, fejleszteniünk, ápolnunk kell azt, védenünk a vihar ellen, s ha kell, vérünkkel is oltalmaznunk.

A valódi gazdagság egy nemzetnél nem az, ha sok pénz van zsebében, hanem képesség, mely szerint bármikor is sokat tud szerezni; a hatalom valamely kormánynál pedig nem annyiban mutatkozik, hogy pillanatilag nagy erőt tud kifejteni, hanem inkább azon szíjjas ragaszkodásban és szolgálatra kész feláldozásban, melylyel általán véve a hon lakói az ország ügyét, a meglevő rendet bármikor is támogatni készek.

Mindenen diadalmaskodik a férfiúi érett ész, eltökélt állhatatos akarat s szorgalmas munkásság, ezek virágoztatnak, gyümölcsöztetnek jegek közt is növényt, midőn a tudatlan és rest nép utópiában is éhen hal; vad kezében a tudomány elveszti a maga szentségét és éles fegyverré válik a dühösnek markában.

Törekedjünk fel magasra, de törekvésünknek a szeretet adjon irányt, mert ha a kötelék köztünk és az emberiség közt ketté szakad, akkor végtelen űrben lebegünk, vigasz és nyugalom nélkül. Az ég azt mondja: nem vagy enyém, mert eszed nem ér hozzámig; a föld így kiált föl: nem ismerlek, mert neked nincs szíved gyermekeim számára. Életünk hosszú pályáján ovatosság legyen horgonyunk, a kötelesség kalauzunk, mert hosszú a pálya, csalóka a hullám, messze a cél. Nem tenni, mikor tenni kellene, tenni kötelesség volna, épen olyan bűn, mint nem kevésb bűn cselekedni, másokat cselekvésre buzdítani, midőn az abbanbogyás lenne szoros tiszt.

Bizonyos, hogy erény és józan belátás e két erő, melyre építeni lehet, e kettővel meghódíthatjuk a világot. Ne tegyünk soha semmit meggondolatlanul, de mindent a szigorú becsületesség útján; erényeink által uralkodjunk kedélyeinken, hiszen az erénynek mindenki önkénytelenül megfizeti a szeretet és becsülés adóját.

Nem a feltétlen engedelmisségben rejlik a nemzetek ereje felülről aláfelé, hanem azon törvényes alkotmányos sza-

badtságban, melynélfogva saját jólétét kiki tehetsége szerint megállapítja, előidézi, fentartja, biztosítja; az állam vagy világi hatalom felügyelete, ellenörködése sőt segélyzése mellett és aztán belső ösztönből védi, ha megtámadtatik.

A polgári szabadság követeli, hogy a népképviselőt igazságos irányon nyugodják; a népképviselőknél nemcsak külsőleg, de valóban is az egész népet kell képviselni, mi azonban nem föltételeztetik kizárólag az általános választás által. Az állambürokráciának egyik legfontosabb feladatát képezik, a népképviselőt helyes alapra fektetni, azt megállapítani s a körülmények szerint módosítani. A valódi népképviselőt követeli, hogy a kisebbség is méltányosan legyen képviselve, mi leginkább azzal érhető el, ha az ország lehető legkisebb választó kerületekre osztatik, hogy ily módon minden politikai meggyőződés és minden érdek magának érvényt szerezhessen.

A személyes szabadság megóvása érdekében felállított biztosítékok csak akkor lesznek valóban értékesekké, ha az önkormányzatból megtestesülve a szabadság éltető forrásává válnak. Személyes szabadság jobbjára az önbizalomnak állami elismerésében fekszik s az önkormányzat nem egyéb, mint az önbizalomnak megszentesítése mindazon körben, hová az állambürokrácia tevékenysége kiterjed.

Alig van nagyobb tévely annál, mint a választást a szabadság egyedüli alapjául állítani fel, azon bielelemnél, mintha az általános választás már magában okvetlenül szabadsághoz fogna vezetni, bár mennyire igaz legyen is az, hogy a választási jog a szabadság szükségképeni alkotórésze. A korlátlan hatalmat ez alapon csak úgy föl lehet építeni, mint más alapon.

Vannak sokan, kik a népnevelést tartják a szabadság valódi alapjának. Nem szenved kétséget, miként a szabadság minden igaz barátja elismeri, hogy a helyes nevelés mily hathatós tényező a népszabadságban; a népnevelés azonban még nem szabadság, és nem is fog okvetlenül szabadságra vezetni. Az önkényuralom is bizonyos körülmények között ezéjaira nézve előnyösnek tartja a népnevelés gyámolítását, és az iskolamester maga sem szabadságot alkotni, sem azt fentartani nem képes, habár mindenki elismeri, hogy az uj-kori szabadság ügyében nélkülözhetlen tényező. A szabadság jellemzőségeit igényel.

Ha nem bírnak az emberek oly eszmékkel, melyek saját létezésükön túlterjednek, ha szellemi láthatáruk önmagukra szorítkozik, ha szenvedélyeik és akaratjuk szeszélyeinek rabjai, és végre ha nincsenek köztök bizonyos fogalmak és érzel-

mek, melyek körül csoportosulnak, világos, hogy köztök társulat nem fog létrejönni, és hogy minden egyén azon társulatban, melybe lépend, csak a zavar és felbomlás elve leend.

A ki haladni akar, annak egy irányban kell előre törekedni. Nem a tehetség, nem is az erős iparkodás, hanem inkább a következetesség hiányának tulajdonítható, hogy távolabb fekvő czélok ritkán éretnek el.

Tudnunk kell, hogy nem az a legtökélyesebb alkotvány, melynek elmélete a legelvontabb elveknek leginkább megfelel, hanem az, mely a nemzet sajátosságait, szellemét hiven tükrözve vissza, magán hordja a nemzeti jelleget, mert a mi tökéletesen kielégíti s boldoggá teszi az egyiket, sokszor képes szerencsétlenné tenni a másikat.

A jellemet talpra kell állítanunk, ez azon erős feltételben áll, hogy az ember valamit tenni akarjon, és azt voltaképen végre is hajtja, ne legyünk érzékenységgel teljesek, hanem a kötelességnek képzeletével telve.

A rend és szabadság érdekében szükséges a törvények uralkodása, szükséges, hogy az államban senki se mondhassa, csak a törvény, ennek meg kell lenni; egyébként a képviselő csak úgy lehet valódi, ha minden súly az embernek és nem a dolognak, az egyénnek és nem az egyén fölé emelkedni igyekvő érdekeknek tulajdoníttatik.

Oly alkotmány, mely a népnek semminemű észszerű élet-célját el nem ismeri, hanem egyedül eszköz gyanánt használja fel a népet idegen czélok létesítésére, orvosolhatlanul erkölcstelen, mert hiszen az állam élő alkotórésze a nép s csak a nép számára létezhet az állam.

A valódi polgári szabadság oly észszerű intézvényeken alapszik, melyek önmagukban hordják biztosítékukat, melyek mint az erős építvények alapjai, mélyen a nép, a polgárság rétegeibe nyulnak le.

Csak azon nép valóban szabad, mely szabadsági intézvényeit önmaga bírja fentartani, élet-, gyümölcsöző képessé tenni. Ez oly tan, melyet mindenkor minden ország és nép története igazol.

A népek életében csak teljes, egységes fejlődés lehetséges; ott, hol a politikai szabadság elnyomatik, a politikai étellel a társadalmi is elcsenevészedik, és az anyagi fejlődés csak üvegházi virágot hajt, melyet az élet első lehellette elhervaszt. Valódi virággá, mely gyümölcsöse érlelődik, csak az lesz, mi a szabadság verőfényében ültetett el, melynek első csirait a szabadság harmata termékenyíti.

A politikában, mint a gépezetben, a gépen kívül kell keresni az erőt, mely a mozgást eszközli, s ha az erő meg

nem található, vagy ha elégtelen legyőzni a józanon várható akadályokat, — a gép nem fog mozogni; egy nemzet nem választhat magának kormányformát, csupán a részleteket, a gyakorlati szervezést választhatja, de az egésznek lényege a legfőbb hatalom, helye az ő társadalmi körülményei által határozatatik el.

Egy nemzet meggazdagulásának egyedüli kútfeje lelki műveltsége. Oly kútforrás ez, melynek forrása egyébképpen ki nem pótolthatatik, de a mely soha ki nem szárad. Áll ezen tiszta kútfeje a nemzeti gazdagságnak, vagyis maga a nemzeti gazdagság áll, a minél több s hasznosabb tudásnak s ismereteknek minél többekkel közös, s kiterjedtebb birtokában.

Oda kell irányoznunk törekvéseinket, hogy a fa, melynek árnyaiban pihenni akarunk, a földbe mélyen fűródött gyökereiből szívhassa tápszerét, vagyis az önkormányzatnak a községekben vessük meg alapját.

A jog érzete, az igazság szeretete, a szabadság e lényeges feltételei nem a törvény szakaszaiban vannak, azokat nem lehet megparancsolni; oly erények ezek, a melyeket a polgár csak türelem és gyakorlat által szerezhethet meg, addig a míg a szabadság nem a lelkekben él, nem egyéb mint szépen hangzó ércz és csengő czimbalom, ha azonban egyszer belénk hatott egészen a csontjainkban lévő velőig, — akkor a zsarnokok egész ravaszsága és dühe sem fogja onnét kitépni.

Ne téveszszük soha szem elől, hogy a túlavasz politika mindenkor zavart szül. Az őszinte s becsületes szándék könnyen kitalálható az első tekintetre, a mily biztosan kiderül mindig a csalás. Az egyszerűség és őszinteség alkateleme az együvé tartozásnak s egységnek. Az alkotmány szellem az, mely a roppant tömeg mélyébe hatolva, táplálja, egyesíti, erősíti, élteti az ország minden ágát; a legnagyobbat úgy, mint a legkisebbet. Mindnyájan közreműködhetünk a haza óriási épületénél, mely roppant nehézségek közt emelkedik fel.

Nem gazdag ásványai, nem termékeny földje, nem az éghajlat szelidsége, sem folyamai vagy a tenger tesz nemzetet gazdaggá. Arany és ezüst bőven lehet hegyeiben, hasznos és drága köveken járhatnak lábai, akármi buján neveli is földje növényeit, legelője bár mi bő táplálást nyújthatnak, ha vizei és kikötő helyei kereskedésre nyitnak s mutatnak is utat: még is mindezen áldások mellett szegény marad, ha műveltsége és csinosodása nincs. Midásként sinlik drága érczek közt az azoktól terhelt hegyek kopár oldalain tudatlanságban nyomorgó lakos. A kövér földek gazt s rosz gabonát teremnek, burján s tövis lepi a tág és termékeny mezőket, kevés s csekély mineműségű marhák szédelegnek a legjobb legelő-

kön. Folyó vizeinek s a tengernek egyedül csapásait és kárát ismeri, ha mindeneiket használni, okosan mivelni, s tökéletesíteni nem tud.

Csak erkölcsi miveltség, az ész tehetségeinek kifejtése s ezek által az akarat és munkásság erőssé, helyessé és sikeressé tétele fejtí ki a nemzet erejét. Ez tanítja meg a természetfól áldott ajándékokkal okosan és mivelten élni, ez ad neki jó törvényeket, vagy a meglevőket sikeressé s tartósokká teszi, — s csak ez nyomja reá a szabadság s polgári erény sajátságának dicsó nemzeti bélyegét. Ezek, és csak ezek által lehet, s kétségen kívül lesz is minden nemzet hatalmas: hatalmas önkörében, s hatalmas a többi nemzetek sorában.

Az államnak mint önmagában nyugvó eleven létszernek valódi alapja történeti fejlődésben, s ebből származott alkotó erők összegében: az emberi természet törvényeiben, ösztöneiben és szükségleteiben a kölcsönös vonzalom, s függőségben, és mind ezen okokból eredő fölé- és alárendeltségben keresendő.

Minden népnek meg van saját eleme, meg van saját nemtője, melyből ha kiesik, ketté törík azon költői zománcz, mely nélkül rideg pálya a hosszú élet; e varázsnak megsemmisítésével szárnya szegetik a bátor felemelkedésnek és az emberi kebelben rejtező isteni szikra álomkórságba süljed.

Egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét s egyedül saját határaik közt, szorosan mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat; horgonyon, vas macskán nyargalva biztos öbölbe nem juthatni el, — az idők árja ellen győzelmesen nem haladhatni.

Az anyagi jólét egyik tényezője a szabadság érzetének, és tényezője azon erőnek és erélynek, mely a szabadságot fentartani is képes; míg más részről az anyagi alásüljedés a népet a szabadság iránt tompává teszi, mert ha kenyere nincs, nem fog az lelkesülni oly dolgokért, melyek éhségét nem csillapítják, és hiával lesz azon szellemi ruganyosságnak, mely nélkül a szabad politikai élet teljesen ki nem fejlődhetik — s a szivekben kiirthatlan erős gyökeret nem verhet.

Hasztalan s dőre dolog, oly alkotmányt vagy közigazgatást létesíteni törekedni, melyek feltevéseinek a nép miveltsége és elegendő ereje nem tud megfelelni.

VIII. Az ember csak nevelés által lehet emberré, nem egyéb ő, mint a mivé őtet a nevelés tette; ime a roszravaló hajlandóságnak gyökerit nem az ember természeti hajlandóságiban kell keresni, a rosznak csak az az oka, hogy a természet jó szabályok alá nem huzódik.

A mely hatalom akként van szervezve, hogy az érzelem, értelem és akarat életét nem csak nem korlátozza, hanem inkább azok életének ébresztését, ápolását, fejlesztését, működtetését czélul tüzi magának, az az emberiség életének teljesen megfelelő szervezet; e hatalom az emberiségi erők által nemcsak hogy meg nem támadtatik, nem ostromoltatik többé, sőt ellenkezőleg általuk tartatik fén, védetik, fejlődik, terjed mindaddig, míg az emberiség életéhez fejlődve arányai, egy nemzet helyett az emberiség leendő lakója épületének.

A magános kötelekek erősítik meg az általánosokat, a helyett, hogy meggyöngitnék. Az érzelmek és eszmék fokozatában először családunk, azután városunk, azután vidékünkönél állunk meg, aztán az országnál. Törd össze a közbeeső gyűrűket, az által nem rövidíted meg a láncot, hanem szétrombolod.

A tölgyfának növése hosszú időt igényel: míg a rövid életű nád s egyéb nyulánk növény csakhamar föllöveli gyöngeszárát. Tartósságra számító dolgokat rögtönözni nem lehet. A ki megkísérti, látni kénytelen, mi hasznát veszi a jégre építésének. Vajha a határtalan lelkesedés türelmetlensége se rontana oly gyakran többet, mint a mennyit építeni akar. Nem lakolna annyi buzgó vagy annyi szétmarczangolt kebel, a nagy czélokot megközelíteni vágyó nemzetek lángoló törekvései közben. A kártyavárák halgatag építői különös rögeszmeként emlegetik a messze horderejű terveket: csakhogy a tárgyelmes gondolkodás ugy látja, hogy épen azóta keletkeznek a fércz alkotású ephemer művek, mióta ezen ujdonsült s ábrándos eszmékre czélozgató szó leginkább püngettetik.

Észszerűbb a jól megfigyelt természet szabályaihoz alkalmazkodva intézni cselekvéseinket, mint az élhetetlen elméletekkel kényszeríteni akarni, hogy kedvünkért változtassa meg törvényeit. Férfias okosságához józan türelem illik.

A valódi jog- és culturálladalom igazgatási szerkezetének olyannak kell lennie, a mely nem külső gépies kapcsok és formák, hanem bizonyos benső természetszerű kötelekek és viszonylatok által forrasztatik egy rendszeres egésszé, amely egy önmagából és önmagában szervezett s magát fenntartó organismust képez.

Veszedelmes játék a nép egész képzelő tehetségét egy kártyán kockáztatni, és vele mindent elvesztetni, miután álomban mindent elnyerni vélt. Mert ily nagy csalódás után egyformán megveti az igazságot és ábrándot, és csupán az erőt találja tiszteletre méltónak, s miután niucs már mit megmentenie, még egy alma sem, egészen átadja magát annak, kinél az erőt látja.

Egy összefüggő szellemi cselekményből lehet rendszert alkotni, de másból nem. Legyen valahol öntudat, és csakhamar lesz bölcsészet is. Ha a mindenségben minden csillagzat egy-szerre elhomályosul, mi lesz a csillagászat tudományból? A mértan képes ugyanazt egyedül is föntartani néhány tudós elméjében, de az emberek nagy része tagadni fogja annak létezését, nem látván feje fölött többé csillagos eget.

Egységes szerves magyar társadalmat csak úgy hozhatunk létre, ha mind a közmívelődés, mind a közgazdaságtan kellő állami fokozása által szorosabb érdekközösséget fejlesztünk a ma még szétágazó társadalmi erők közt, mint a minő-öket eddigelő a hazához kötötte. Reformmunkálatainkban az alap, melyre államintézményeinket építhetjük, népünk erköl-cseinek úgy mint szükségleteinek, érdekeinek és erőinek alapos kitanulmányozása, okszerű figyelembevételé lehet csupán.

A haladás csak úgy lesz nemes és dicső, ha végcélul a szabadságot tűzi ki; a szabadság csak úgy lesz méltó a reafór-dított munkára, ha valódi emberi szabadsággá emelkedik. Sza-baddá kell lenni az emberi nemzetnek, meg kell szabadulnia az önkovácsolta bilincsektől, a bűn és butaság rablánczaitól; erény és szellemfény sugározza körül a világot! Ez lesz a szabadság, az Istentől ihletett szabadság diadala; ez lesz a tökély boldogsága.

Valódi erényművelés csak ész uralma alatt lehető, mert ez mondja meg, mit kell kerülni, mit cselekedni, — de az ész csak úgy ismeri meg a jót és roszt, ha az értelem ismeretei kitarják a szükséges bélyegeket. Így az ész mintegy összefog-laló kapesul áll az alsóbb értelmiség és erkölcsösség között, mint egy hid, melyen át az igaz és jónak kincsei az élet gya-korlati mezejére szállíttatnak. Az ész megismeri az erény mivoltát, az akaratnak gyakorlatba kell ezt tennie.

Az államban a jogi állapot biztossága mindenekelőtt ér-demel tekintetet. Jogi biztosság nélkül az emberi tehetségek ki nem fejlődhetnek, sem azon erkölcsi nevelés foka el nem érhető, mely egyedül a valódi szabadság tartós alapja. De a jogi biztossághoz nem csak az kívántatik, hogy az egyesek jogai a többi állampolgárok irányában megóvattassanak: ha-nem magában foglalja azon óltalmat is, mely az igazságszol-gáltatással megbízott hatóságok irányában szükséges. A birói karban összpontosított tetteges hatalom jogi biztosságot még nem nyújt, ha hatásköre természeténél fogva lehető túlságainak korlátok nem buzatnak; másrészt a birói testület nem bir elegendő tekintélyvel az igazság pontos kiszolgáltatására, ha ítéleteinek pontos végrehajtása biztosítva nincs. Midőn tehát a törvény a birói testületet ítéleteinek végrehajtásával felhatal-

mazza, öt eljárásaira nézve felelőssé is teendi, mihelyt az tapasztaltatik, hogy kénye szerint kezeli a birói tisztet.

Az erkölcsi romlottság hatása legveszélyesebb, ha fölülről lefelé történik, mert az elfajulás az állam lobor tetőpontjáról lefelé ereszkedve, minden lépten terjedelmében nyer, s ha egyszer a lobor talaját is elfoglalta: akkor megfosztván életerejétől az állam jó elemeit, ugyan ez erőt az állam világos kárával a roszaknak kölcsönözi.

Lehetővé kell tenni a haladás és conservatismus elvei közötti per alkut, hogy az egyiknek a másik fölötté rögtöni teljes győzelme reactió szellemét ne keltse fel, mely mindig végletek felé tör, s a gyöngébbnek a hatalmasabb általi elnyomatásával végződik, vagyis az anyagi erőnek a szellem fölötti győzelmére visz. Ennek következése azután az állapot, hol minden rendszabálylyal elégtelennek tömege áll szemközt, mert a törvények csupán a pártszellem kifolyásául vannak tekintve.

Egyes országnak fenállása és virágzása nem attól függ, hogy annak törzsei egyik legyenek eredetben, vallásban, nemzetiségben, szokásban; ez minden esetre nevezetes előny, de nem egyedüli föltétel, hogy egy állam nagy, szabad, hatalmas és független legyen.

Láttunk hatalmas, egy nemzetiségű és eredetű államokat, melyek miután a közélet terén a polgári erényt az elfajultság, az áldozatkészséget az önérdék, haszonlesés, a czim-, hivatalvadászat váltotta fel: összeroskadtak.

Romlásnak indulhat egy hatalmas, egyöntetű birodalom polgárainak bünei által, míg egy kisebb, vegyes csoportolású ország is a nemzetek sorában a tekintélynek, hatalomnak magasabb polczára emelkedhetik, ha egyesek tetteinek rugója: a közjólét, és törekvéseinek célja: a közérdek előmozdítása; — ha egyes nemzetiségeknek mint egyes családtagoknak, minden működése a közös nagy család vagyis az összes társadalom érdekeinek támogatására, fejlesztésére s az állam fentartására, valamint hatalmának, tekintélyének öregbitésére irányul.

Annál természetesebb, annál jogosultabb a társadalom, minél inkább biztosítja a személyes szabadságot, vagyonzabadságot; minél nagyobb tiszteletben tartja, minél inkább védelmezi a személyt s a tulajdont, minél nagyobb alkalmat nyújt arra, hogy az egyén természettel öröklött tehetségeit, kedvező körülményei felhasználásával, teljes mértékben, és minden irányban saját belátása szerint kifejthesse.

Egy állam sem lesz nagygyá csupán alkotmánya által, a közigazgatási szervezet egynek sem adja meg kellő mértékben az összefüggést, s még kevésbbé lehetséges, hogy bizo-

nyos államintézményekkel valamely nagy föladat öntudatát ébreszszük fel a polgárookban. Mindez nagy egyéniségek befolyásától függ.

A szabadság olyan, mint egy folyam; széles és mély ágyat kell ásni, hogy bőséget árasszon, és ne romboljon. Ha rendes és méltóságteljes folyásában természetes korlátai közt marad, az országok, melyeken áthalad, áldják utjait; de ha mint kicsapongó ár jön, a legiszonyubb csapásnak tartják; felkölt maga ellen minden gyűlöletet, s ilyenkor az emberek elfogultságukban ellökik maguktól a szabadságot, mert rombol, mintha kárhoznátni kellene a tüzet, mert éget és a vizet, mert kiárad.

A belső szellemi szabadság nélkül, a külső szabadságnak csekély értéke van. Mit használ nekem, hogy engem idegen járom nem szorit, ha tudatlanság és véték, önhaszonlesés és félelem miatt nélkülözöm a saját lelkem feletti uralkodást! Azok a leggonoszabb zsarnokok, a melyek saját keblünkben ütnek tanyát. Az ember, a kinél hiányzik az erkölcsi elv és elhatározások ereje, csak rabszolga, bármily szabad is az általa szitt levegő. Végre is a lélek a mi egyedüli birtokunk, vagy más szókkal: minden dolgot ennek erélye és kiképzettsége által birunk, és a polgári intézményeket egyedül abból kell megítélnünk, mennyire alkalmasok szabad és tiszta lelkeket hozni létre.

Egy társulat sem állhat fen, s nem boldogulhat, hacsak annak, valamint a böcs gazdálkodásnak alapját nem teszi: a kölesönös bizodalom, becsületesség és erkölcsi jó önvisélet. Az igazságtalanság, csalfaság, restség, mértéktelenség azonnal szét-dulnák azt; a helyett, hogy általa a cselekedetek egyessége, és összhangzó munkásság eszközölnének, a helyett viszálykodások és ellenségeskedések folytonos okává és tartós színhelyévé válnék az. Tehát a köteleesség szigorú teljesítése a társas életnek elmellőzhetlen föltétele. Még ennél is több: a köteleesség a társas életnek eleme is, melyből az önkényt ered.

Az oly politika, melynek fegyvere az ámitás, ráfogás és rágalmazás, melynek kenyere a hazafiatlanság, a szabad elvek megsértése, a jogfosztás s feladás, és melynek végcélja a képviseleti igazgatás iránti bizalom kiirtása: nem lehet alapja a parlamentarismusnak.

A parlamentarismus sikeréhez a pártok önmérséklete is szükséges. Ez csak úgy lehető, ha a többség kiméli a kisebbséget, mely természeténél fogva érzékeny, de a kisebbség tiszteli a többséget, mely dönt és kormányoz. A pártok egymást kiirtandó ellenségnek nem tekinthetik, inkább munkásokul

kell nézni egymást, kik egy közös épület fölemelésén egymás után váltakozva dolgozni hivatva vannak.

Rontsuk le azon terméketlen kőoszlopokat, melyek modern alkotmányunk virágos kertjét eléktelenítik; takarítsuk el mindazon lomot, mely a multból még rajtunk maradt, s megtisztítva a tért minden akadálytól, kiválólág arra szenteljük minden anyagi s szellemi erőnket, hogy hazánk nagyságán, szabadságán, nemzetünk jólétén fáradozzunk.

Korunkban az általánosb politikai és országászati törekvések közepette, már nem annyira az alkotmányi, mint inkább a kormányzati és közigazgatási feladványok szerepelnek első vonalban. Nem lehet kétség az iránt, hogy napjainkban nem az elvont alkotmányosság intézményei, szabadsági és egyenlőségi jogok, államformák és alkotmányi biztosítékok, választási és szavazási rendszerek, egy vagy két kamara rendszer képezik az elmélkedés, vitatás főtárgyát, hanem az a kérdés: miként szervezendő a közigazgatás.

Szükségünk van magasabb, egységesebb felkarolására ama nagy szerves összefüggésnek, mely a népelet erkölcsi, társadalmi, politikai s gazdasági jelenségei, és az ezekre vonatkozó ethikai s társadalmi tudományágak közt létezik; azon összefüggésnek, melyben minden kölcsönösen támogatja s tartja egymást, minden folytonos vonatkozásban áll, az egész a részekre, és ezek az egészre folyton folyvást visszahatnak.

Jó és hasznos a szabadság. Hol ez nincs, elkorcsul a társaság. Ellenben, hol a szabadság értelme a vad indulatok féktelenségére, és mások kifoszthatására vagy háborgathatására, minden társulati természetes viszonyoktól mentességre értelmeztetnek: ott a társulatnak csak neve van, lényege pedig nincs, s fennállhatását idegen erőknél köszönheti.

Valamint a cselekvény vad barbárságot fejez ki, ha és mennyiben a társadalom vagy polgárosodás fennállását fenyegeti: úgy a szabad szó és csak az őszinte igaz valóság háttáráig mehet. Ezentúl fondorkodássá, izgatássá fajul, mely az álnokság nagyobb-kisebb foka szerint, korább-később, akarva nem akarva a társadalmi rend alapjait ingadoztatja meg.

A korlátlan szabad cselekvények közvetlenül, a korlátlan szabad szavak közvetve veszélyeztetik a társadalmat.

Legyünk egymás irányában őszinték, félre minden mellékes és utógondolatokkal, térjünk egyenesen kölcsönös kiengeszteléssel azon ösvényre, mely egyedül célra vezet; hagyjunk fel az elméletek mezejéni tétovázás sikertelen mütételek további hasztalan kísérleteivel, ne ragaszkodjunk oly megreven törvényeink betűihez, hanem inkább alkotmányos állásunk tiszta felfogásából indulva ki, tartsuk azoknak szelle-

mét tükör gyanánt szemünk elé s az utópiák utáni kapkodás vágyáról mondjunk le egyiránt; kísértsük meg kölcsönösen s őszintén formulázni azon feltételeket, melyek a jelen stádiumban dolgainknak a lehető és mindnyájunkra nézve egyiránt üdvös kiegyenlítést elősegítik.

Törekedjünk egy biztos cél felé, bátran és meggondolva, de mellőzve minden feleslegest, legyőzve a szenvedélyességet, okosan kikerülve a czéltől félrevezető kérdéseket s a mi nem gyakorlati. Mert minden mellékkérdés és hiú elmélet megannyi bolygó tűz, mely a vándort az igaz utról elcsábítja és igen messze, néha ellenkező irányra téríti. A szenvedélyesség pedig azon sötétséget szüli, mely a bolygó tűz elenyészte után áll be, midőn a vándor vagy az ingoványban végképen elmerül, vagy sem előre sem hátra nem mehetvén, kénytelen a napot s vezetőt bevárni, ha csak derűtség és álló csillagok, melyek irányát pontosan ismeri, az igaz utra vissza nem segítik; de az elveszett drága időt soha többé vissza nem adhatják.

Csak erkölcsi mivelttség, az ész tehetségeinek kifejtése s ezek által az akarat s munkásság erőssé, helyessé tétele fejti ki a nemzet erejét. — Ez tanítja meg a természettől áldott ajándékokkal okosan és mivelten élni, ez ad neki jó törvényeket, vagy a meglévőket sikeressé s tartósakká teszi; — csak ez nyomja reá a szabadság s polgári erény sajátságának dicső nemzeti bélyegét. Ezek, s csak ezek által lehet, s kétségen kívül lesz is minden nemzet hatalmas: hatalmas önkörében, s hatalmas a többi nemzetek sorában.

Alkotmányoknak erős törvényekre, s a törvénynek kegyelettel hódoló polgárookra van szüksége, mely kettő csak úgy érthetik el, ha a törvények a nép egyetemes akaratából s összes érdekeiből folynak s megtartásuk fölött egy egész nép örködik.

A nagy mindig kicsinyből fejlődik, s tartós csak az, mi lassan lesz. A felhőket áthatító villám is egy parányi ponttal kezdődik, de a mily gyorsan lett, oly gyorsan elmúlik; ellenben a halkkal induló menydörgés rettentésre nő s csak azután mulik el, miután megrázkódtatta az ég boltozatait.

Az emberi társaságokat igazgató törvények közt van egy, mely szabadosbnak s világosbnak látszik valamennyinél. Hogy az emberek polgárisultak maradjanak, vagy azokká lehessenek, szükség, hogy nálók az egyesülés mestersége azon mértékben fejlődjék és tökéletesedjék, a mint az állapotok egyenlősége nevedik.

Jaj a hazának, melynek fiai egymás ellen fordítják fegyvereiket. A polgári háború kegyetlenebb minden másoknál.

Nem az anyagi szenvedések, nem egyes városok s falvak füstölgő romjai, nem a veszteség, melyet egyesek a szomorú időben szenvednek, teszi azoknak fő átkát. Az egyes klüzdők sirnantjait elsimitja az idő, a városok fölépülnek, szorgalom s nyugodtabb napok új jólétet teremtenek, szóval mit a polgári háború elvet, az idővel elfelejtetik, de nem az, mit maga után hagyott. A gyűlölet, mely mint a sértő nyílnak töredéke, a látszólag begyógyult sebben benn marad s fáj szünetlenül, s ha évek után is, végre mindig kigyúl s új veszeléket okoz. A gég a gyözökön, a legyözöttben titkos boszuvágy, gyanús s bizodalmatlanság minden oldalról, ezek azok, miket a gyözlem vagy békekötés eligazítani nem képesek, s a viszálykodásnak elhintett magvai előbb-utóbb megtermik átkozott gyümöléseiket.

Egy nemzetnek, mely független, saját birtokhoz akar jutni, először kütföket, módokat kell iparra, s az által tehetőségre nyitni. Az általános haladásnak nyilván ellene munkálunk az által, hogy midőn egy részről egyesíteni, forrasztani akarunk, másrészről tépjünk és szaggassunk. Nem az engedékenység ad a törvénynek csupán életet és hatást, mert hiszen világos törvények ellenére is keletkeznek életgyakorlatok, mihelyt az életből kifejlett viszonyok kívánják, hanem ad azon mód és eszköz, mi által a törvénynek foganatosítása szükségessé tétetik, vagy létesítése eszközöltetik.

Minden valódi haladásnak forrását nem külviszonyok, hanem egy nemzet sokoldalú munkássága által mozgalomban tartott benső ereje képezi. Mikor a fa a tavasz viharai által téli nyugalomból felrázva, első lombját hajtja, ez virágzásának is időszaka. Mi az izgatottság pillanataiban létre jött, az nyugalmas időkből fenmaradhat: a virág gyümölését teremhet; de ha a virágzás kora elmúlt, minden pártfogolás legfőlebb azt eszközölheti, hogy a mi benső kényszerítéséből támadott, később mint gyárezikk nagy ügyességgel utánoztatik.

Csak azon állam képes erőt és hatalmat kifejteni, mely alkatelemeit és részeit a köztügyekkel foglalkozásra följogosítván, a részeket a közérdek figyelemmel tartására és elősegítésére ösztönzi; így a helyesen szervezett önkormányzati rendszer csak az lehet, mely a helyi körülmények figyelembe vételét, az egyes vidékek érdekeinek felismerését s kielégítését lehetségessé teszi, és az állam organismusban az egyesek érvényét leginkább biztosítja; mely a nemzeti összakarát érvényesítésének egyetlen gyakorlati módja lévén, az országos önkormányzat és a szabadság fentartásának egyedüli alapját képezi.

A reform pedig lassu, békes, önkénytelen forradalom,

benső létszeres erő kifejtése, ugyanaz a népeknél, a mi a fánál a növés, rügybe hajtás, leveledzés, viritás és gyümölcsözés.

A nemzetek szerencséje nem a vaksors műve; a népek jellemök, kitartásuk és erélyök által emelkednek; és a politikai intézményeknek éppen az a céljuk, hogy a jellemet megerősítsék gyöngé oldalaiban és mérsékeljék túlzásaiban.

Az állam célja — mondja Socrates — a polgárok erényessége, a nép egész boldogsága, legszebb feladata a tudomány és erkölcsiség gondos ápolására. Az igazi államnak az erény eszmeképének kell lennie, mert a boldogság (az állam végcélja) csakis az erkölcsiség eszméjének megvalósulásában állhat. Erre nézve azután egyedüli eszköznek a bölcsészetet mondja. Azon mértékben, a mint az egyes berendezés s szabály tudományos alapra fektetetik vagy nem, az állami lét is tökélyesebb vagy tökélytelenebb.

Világos, hogy valamely nép intézetei állandók legyenek, egyenlő fokon kell lenniök eszméivel. Így ott soha forradalmak nem lesznek. Rázodások, egyéni viszályok, megbuktatott személyek, vert pártok lehetnek; de míg az eszmék és intévények egyenlő fokon vannak, az intézetek maradandók.

Midőn az intézetek s eszmék közti összhang megszakadt, kikerülhetnek a forradalmak, s törekszenek azt visszaállítani. Forradalom embereinek nem mindig ez a célja, de a forradalmak iránya mindig az. A személyek elleni ellenhatások megörökítik a forradalmakat; mert megörökítik az elnyomást, mi azoknak csirája. — Az eszmék elleni ellenhatások sikeretlenné teszik a forradalmakat, mert visszaállítják a bitorlásokat. Amazok elpusztítják azon nemzedéket, melyet érnek, ezek minden nemzedékre nehezdednek.

Hogy a veszélyek folyama megszakasztassék, el kell nyomni a személyek elleni ellenhatásokat, s hogy a veszélyekből, melyeket megelőzni nem lehet, némi haszon származzék, el kell fojtani, ha lehet, az eszméket illető ellenhatásokat.

Nem elég kivívni a szabadságot, diadalt eszközölni a derűnek, megszerezni nagy áldozatokkal ezen megbecsülhetlen kincseket; hanem meg is kell gátolni, hogy a visszalökő mozgalom, mi a túlzó előnyomulásnak kikerülhetlen következménye, kellőnél tovább ne terjedjen, minden balitéletek felélesztését elő ne készítse, s végre a célzott változtatások helyében egyebet ne hagyjon, mint romokat, könnyűket, gyalázatot és vért.

Csak az elvek rendszere ad állandó nyugalmat. Egyedül az állit megvihatlan gátot a politikai mozgalmak ellenébe.

A hol az okosság bizonyítványai nyernek tért, ott a

szenvedélyeknek többé nincs értéke. Ezek az elhatározott igazságot elhagyják, hogy a vitatottakra fordítsák erőszakjukat.

Tagadhatlan, hogy az állam alapja a morál. Miért alapja? Azért, mert rendületlen, a szeszélyeken és a pillanatnyi érdekeken felül álló elveket, társadalmi tanokat tartalmaz. De ezen rendületlenséget csak önálló, független hatalom bírja ragyogtatni.

Bizonyos, hogy a kötelességnek egyedüli alapja a vallás, és hogy a kötelesség legüdvösebb enyve a társadalomnak. A lelkiismeret ugyanis pótol mindent, de a lelkiismeretet nem pótolja semmi. Hiába beszélünk jog, közjó, közérdekről, mert cselekvés irányul mindenki még is csak saját érdekét tüzi ki; épen ott tűnik ki a vallás hatalma, hogy ez végtelen érdeket nyújt arra nézve, hogy előmozdítsuk a közjót. E végből az őskori törvényhozás távol attól, hogy dórén elvetné a vallást, inkább a társadalom megerősítése végett utat egyengetett neki a társadalom minden rétegébe.

Az államnak jólléte természetes uton fejlődhetik és állhat fenn; minden mesterkéltn intézmény idő folytában áldozatul esik az érdekek visszahatásának; s nincs eset, mely e részben a szabály alól kivételt tenne. Hatalmas táborok, erős kormányok ideig óráig fenttarthatnak egy-egy intézményt; védelmezhetnek, pártfogolhatnak egy-egy erőszakosan állított érdeket, de a dolgok természete elvégre is diadalra egyedül igaz törvényeit vezetheti.

Bármennyire csüngtünk ezredéves multunkon, bármennyire őrizzük is apánk hagyományait: a nemzet fenmaradása s cultur fejlődési hivatása parancsolólag követelik, hogy ezen hagyományos dicsőséget megőrizhetjük ugyan drága ereklyeként, de mennyire modern államfogalmi követeléseinknek meg nem felelnek, igyekezzünk azokat olyakkal pótolni, illetőleg helyettesíteni, melyeket a magyar erények s képesség a modern elemekből fognak elméleti s gyakorlati uton alkotni.

Tanuljatok bölcsék lenni az Istvánok-, a Kálmánoktól, igazságosak lenni a Mátyásoktól, hősök lenni a Lászlóktól és Hunyadyaktól, nagyok és dicsők lenni a Lajosoktól! A helyett, hogy vádolnátok, legyen áldás az érzet kebletekben, mely azokat átöleli, a kik egy Várna, egy Mohács, egy Bécs-Ujhely, egy Eperjes daczára is hősi karral és lélekkel fentarták az ezredes utód számára a szent örökséget. Áldjátok őket s követve nyomdokaikat, dicsőítsétek a nemzet fél isteneit!

De a haladás hódítása sokkal erősebb, — és a nemzetre, melylyel szemben a hódítást eszközli, sokkal veszélye-

sebb az erőszak hódításánál. A fegyver hódításának alapja a nyers erő, és mint ilyen nemcsak igazságtalan, de jogtalan is; a haladás hódításának alapja az emberiség fejlődése, és mint ilyen igazságos és jogos is; — e különbségben rejlik a két hódítás közti ellentét, és egyszersmind a haladás hódításának fensősége és túlereje az erőszak hódításával szemben; amazt a jogtalan nyers erő, ezt az emberiség közérdeke, tehát a legtermészetesebb igazság támogatja.

A politika nem azon alya, melyen mint kockán mindent vagy semmit játszani lehetne; a politika naponként, lépésről lépésre tesz foglalatásokat, és jaj azon politikának, mely mindent mindezért kockára tesz.

Magasabb gondolkozású ember, a ki a mindennapi lát-körön fölül bir emelkedni, sohasem fogja helytelennek találni, hogy legyenek férfiak, kik mint egy világító fáklya csak messze századok után elérhető célokat, csak nemzedékekre kiszabott fáradság s munka által valósítható eszméket tűzzenek ki nemzetük elé. Szükséges ez, mint hajóknak a világító torony. Azért, hogy egy cél rögtön el nem érhető, hogy valamely eszme mindjárt nem valósítható: józan ember nem fogja eldobni sem a célt, sem az eszmét. De a későn valósítható célokat és eszméket tartva egyedül szem előtt, és folyton a magasba nézve, könnyen megeshetik, hogy egy utunkba eső kő, melybe belebotlunk, egy gödör, melybe belebukunk, örökre elejt célunktól. Kell tehát arra is ügyelnünk, hogy abban az irányban, melybe távoli célunk esik, miként tegyük meg a legközelebbi lépést. Ez a politikus feladata, ki a legközelebbi teendővel foglalkozik.

A célt, Magyarország állami önállóságát, — melynek elérése nincs olyan messze elodázva, — soha nem szabad szem elől téveszteniünk. Ez a cél, reá nézve maradjuunk legbiztosabban és legelőbb, és ne engedjük, hogy míg mi a ragyogó cél felé tartunk, az alatt egy alattomos ellenség lappangva nemzetünk kebelébe lopózzék és kiöljön abból mindent, a mi egy nemzetet nemzetté teszen. Mert ha ez ellen nem intézkedünk, a romlás azt fogja eredményezni, hogy a cél, az meg lesz, de a nemzet, mely azt elérje, az nem lesz sehoh.

Vigyázzunk, hogy míg mi köreinket méregetjük, Syracusa be ne vétessék.

IX. Az igaz szó nem türeése kimondhatlan nagy szerencsétlenség. Mert valamint csak azon egyén üdül, ki erejét ismerve, azon sem túl sem innen nem cselekszik, szintugy

éri csak azon nemzet kifejlődhetésének lehető legmagasb fokát el, mely tehetségével bölesen sáfarkodva, sem elbizottságra soha nem vetemül, sem soha kétségbe nem esik.

Az igaz, habár marczona szót terjeszteni szintoly kötelesség, valamint az ilyest nagylelkűen elbirni, midőn a legfőfiasb tett, egyszersmind a leghasznosb számítás is.

Az igaz szó nemzetek ujjászületésére épen oly üdvös hatással van — ha az effélét elbirja a többség — mint a hogy a hízélgés minden előmenetelnek legáttörhetlenebb gátja.

Mit sem arat azon nádméz-féle édes álmakba ringató dicsérgetés és palástolás, mely soha nem engedi látni a valót egész mivoltában, a dicsérgetés és palástolás inkább csak gyermekek számára való, hogy szegénykéek el ne csüggedjenek és ne sirjanak, mint férfiakhoz volna illő, kikben erő van, és kiket tökéletesbtülés utáni vágy lelkesít.

Minden időnek meg van a maga kelléke. És szerencsés, ki annak változékonyságit nemes céljaira ildommal felhasználni tudja; míg a rövidlátó, a makacs, az éretlen, s kivált roszakaratu: viz, szél és körülmény elleni küzdelmiben kimeríti erejét, és szerencsét hiába hajbász.

Az ügyes hajós, ki célt érni akar, változva használja az ár folyamát, a szelek negédeit. Majd kóvályog, majd vesztegel; vitorláinak egész sorát akkor huzza fel, mikor minden körülmény kedvez; borgonyt visszás időben vet. A böles tábornok szintugy rendezi ügyeit. Majd visszavonul és sánczok mögé állítja hadait, majd előre tör, s minden erejét egy pontra összesíti, a mint t. i. tagadást vagy tevést parancsolnak a körülmények.

Az órában a rugony és láncz, a gőzönyben a katlan és rendező egészen különbözőleg működik, és egyik a másik helyébe nem állhat.

A lefolyt idők kiestek hatalmunkból, és még Isten sem birja visszaidézni azokat, vagy megsemmisíteni az elkövetett bűnöket; míg a jelen- meg a jövőre, ha nincsenek is ezek épen kezünkben, felette erősen hathatunk bölcseség és nemzeti egyetértés által.

Pillantsunk azért a jelenre, ámde a legközelebb lefolyt időkre is annyiban, a mennyiben azok szoros összeköttetésben vannak a mai napokkal, valamint a holnap megint ezek szülöttje.

Mert a visszatórlásnak egymás ellen ható kifejlése oly erősen elmérgesíté s ekkép oly módnélkül elhomályosítá a kedélyeket már nálunk, mikép az illetőket tekintve, hihetőleg csak kevés van, ki valamely megelőző szeművegen nem nézné keresztül a kérdéses dolgokat.

Csak felette kevés van ellátva elég életbölcészettel, mihezképest bizván egy szebb jövőben, úgy venné a dolgokat, mint azok léteznek, és addig is szilárd lelkülettel s honi hűséggel az adott körülmények között annyi nemzeti és alkotmányos virágot ültetni és ápolni iparkodnék, mint a mennyi erejétől telik.

Nálunk minden, még a politika is, jobbadán szeretet és gyűlölet, hasonszenv és ellenszenv legtulságosb határai közt ingadoz. Honnét aztán a gyakorlati államtudomány is, tulajdonkép nem az illetők több vagy kevesebb személyes tehetőségén, és több vagy kevesebb viszonyi hatalmán alapszik, hanem sokkal inkább azon, hogy vajjon mennyire hasonszenvznek velük az érintett látnokok, vagy viszont.

Mennyire mutat kiskorúságunkra ez!

Nálunk a legfőbb fogalom, — s kivált azok, melyek az államszerkezet kellő ismeretéhez elkerülhetlenül szükségesek, még vajmi sok főben a legnagyobb zavarban léteznek.

Hanem mégis azon aggasztó csalódás sülyeszti nemzeti és alkotmányos állásunkat legveszélyesb fejtménybe, mely szerint a honnak főbb kolomposai azon politikai hittel látشانak egészen saturálva lenni, hogy annál nagyobb szabásokban és jobb sikerrel mozdítandják a honnak nemzeti és alkotmányos javát elé, minél inkább nullificálják az ellenvéleményüket, és minél dühösebben veszekednek a kormánynyal!

Már pedig „soha el nem bizni magát, de azért magában mindig bizni“, im ez azon kör, melyből férfúnak kilépni soha nem kellene!

Ha tehát nemzetünk sorsát a vak véletlennek vagy idegen kénynek átengedni nem akarjuk, de férfiúi tehetségünkben és hazafiúi törekvésinkben bizva, mindent, mi erőnk s buzgalmunktól csak telik, elkövetni sovárgunk, nem csak elbukástól megóvni vértünket, de biztosítani annak jövődő felvirulását is, más uton kell járnunk.

Meit nemzetekre nézve, a marasmus közti lét bizonyosan nem oly veszélyes mint a gyuladási vagy ideglázi baj, melyre a nemzeti test örökös izgatások által csigáztatik fel.

A mostani balta-féle politikai műtét egyedül izgató kuruzslók ajkai közé illik.

Minden ember, minden nemzet saját kárán okul. Tapasztalást egyik sem vesz ingyen át. A különbség csak az, hogy míg a botor, tapasztalásért egész üdvét veri sáneczba, s ekkép nem ment meg semmit: addig az eszélyes lehető legolcsóbb áron vásárolja meg azt, és felkincsel sokat.

A vakmerő buta légy, jóllehet előtte hull szappanyos

vizbe sorsosa százanként, mégis körülte addig figuráz, addig vakmerősködik, míg maga is belé vesz. — Így jár a szegény magyar is, ki látni nem tud, látni nem akar.

Hiszen honunk, ha csalni nem akarjuk magunkat, napról napra rendetlenebb állapotba süllyed, sőt nincs már távol tökéletes felbomlástól.

A szép ezélt, mely után becstületes embernek nem sovárogni lehetetlen, csak ugy érhetni el, ha arra több tényező összegyül.

Legnagyobb gondot fordítsunk arra, miszerint minél-előbb érhesse Magyarország közlakossága azon szabad emberi állást el, mely mai időkben, mint szabad Britannia példája bizonyítja, egyedül szolgálhat valóságos nemzeti nagyságnak alapul, s egyedül lehet biztos támasza valamint a fejedelmi székeknek, ugy a közrend- és csendnek is.

Kötelessége minden magyarnak résen állni, miszerint ne elveszés, hanem üdv legyen vértünk sorsa.

Ne gyengítsük, ne rontsuk kölcsönös hitelünket, valóban ne! Mert hiszen ha nem vagyunk is egyvéleményűek, magyarok maradunk azért mégis mindnyájan, mit soha nem kellene felednünk.

„Jó hangulat és éberség minden oldalról“, ebben van az egész titok; mert a többi önként fejlődik magától.

Szélsőségek soha nem vezetnek célhoz. S igen természetesen; mert ha egy rész mozdulni nem akar, a másik pedig alkudozni nem, ugyan lehet-e elvégre ebből más, mint czivakodás, s innen elvégre polgári háború.

A megcsontosult fentartók honunk azon árviz előtti példányai, kik a világ kerekeit megakasztani hiszik, és semmiben nem akarnak mozdulni, épen oly nagy bűnösei honunknak, mint a kurucz-féle selenisták, kik többet lakván a holdban, mint e földön, csak holdkóros eredményeket birnak hozni e hazára.

A magyar ember, ezen vén gyermek, oly konok, vagy oly gyenge felfogású, hogy hosszas iskoláztatása után sem vitte tovább a betűfoglalásnál abban, mire legnagyobb szükségé van, mitől jóléte és méltósága földi bazájában leginkább függ.

Mintha csak egy gyermek, tudós parókat huzva fejére, körül ugrálná kártyatornyát, tapsolva kezeivel: „már megvan! már megvan!“

Megvan! igen! — de csak a kártyákból épített parlamenti ház, melyet a legközelebbi erős lehellet, az első léghuzam összeomlaszt.

Jegyezzük meg, hogy az, mi a népeket politikai sza-

badságra vezet, s azon fentartja, nem annyira a tudomány, mint a jellem.

Láttunk nemzeteket a szabadság, hatalom és jólét magas fokán, különbféle, gyakran ellenkező, állami elvek mellett; de a jellemtelessé vált népet azokat megőrizni és biztosítani soha sem tudta. — A szabadságnak és jólétnek csak egy biztos talapja van: a gyakorlati morál.

Maga a tudomány nem óv meg a kételtől. Ki legtöbbet tud, legtöbbet kétkedik. Hit a legjobb meggyőződés a politikában is.

Áldása az ily mély meggyőződésnek: hogy az elvek a morál sarktételeivé válnak az életben, s megadják azon nyugalom és bizalmat, mire a gyarló embernek, pályája szirtjei és tévutai közt, legnagyobb szüksége van.

Istentelen tehát azon fejsze, mely az ősi gyümölcstermő fát vágja ki.

A „rend“ és „haladás“ fogalmai nem állanak egymással szemközt, hanem a kettő egy s ugyanaz. A meglévő jó fenntartására irányzott munkásság az, mely annak növekvését elősegíti, s viszont; azon egyetlen különbséggel, hogy a munkásság magasabb fokát kívánja meg a haladásra.

Első eleme minden jó kormányzatnak a polgári erény és felvilágosodás lévén, legfontosabb feladata is a nép erényét és felvilágosodását elősegíteni.

Feladata nevelni a népet és vezetni a közügyeket a népet jelen nevelési fokán.

Az általános jogtudomány polgári és büntető eljárásával, a pénzügyi és kereskedelmi politika oly tudományok, melyek helyesen alkalmazva, minden kormányzatnak egyaránt hasznosak. Ha valamelyik nem alkalmazható, csak jelét adná annak, hogy a jog és igazság alapján meg nem állhat.

Minden egyes polgárnak személyes szabadsága a közhatalom irányában, a hatalmak eloszlása, a parancsolás és engedelem kölcsönös feltételei, a leghatalmas befolyások, melyek a népet azzá teszik, a mi.

Legjobb a polgárra nézve azon kormányzás, mely oda irányul leginkább, hogy megadja neki azt, minek nemléte haladása útjában áll, vagy azt félszeggé és sántává teszi.

Egyike a szabadság fő jótéteményeinek, hogy ily államban a kormányzó nem mehet el a népszellem mellett, s a nép ügyét nem javíthatja a nélkül, hogy javítaná a népet magát is.

Az eszményileg legjobb kormányforma az, hol a legfőbb hatalom az egész közönség tulajdona; hol minden polgárnak a legfőbb hatalom gyakorlatánál nemcsak szavazata

van, hanem legalább alkalmilag hivatva van köz- vagy helybeli hivatalt vinni, s a kormányzásban tetteleg részt venni.

Emberi lények a mások általi megrövidítéstől csak oly arányban biztosak, a mennyiben hatalmuk van önmagukat védeni, — és

a természetteli küzdelmekben az eredmény magasb fokát csak oly arányban érhetik el, a mennyiben önmaguktól függenek, s inkább arra támaszkodnak, mit egyenként vagy társulatban tehetnek, mint a mit mások tesznek értették.

A közügyekkel foglalkozás minden hiányokon segít némileg, s minél fontosb a foglalkozás, annál inkább neveltetik általa.

A rendszer, mely „népképviselőnek“, ünnepi néven nálunk most a „népfelség tanának“ neveztetik, épen a nép ügyét árulja el, midőn csak névlegessé teszi a nép jogát, s kisémmizi hatalmát.

Elismeri és hangosan hirdeti, hogy minden jog és hatalom forrása a nép, hogy mindennek a felséges nép nevében kell történni, a hatalmi életet azonban csonkítatlanul a kormánynak adja át, mert szerinte is a megosztott hatalom semmi s a gyöngé kormány a fejetlenség.

Egyiknek tehát a cím: a jog, s másiknak pedig a valóság: a hatalom; az eredmény pedig az, hogy egyik áldozata jogának, a másik áldozata hatalmának; mert nincs veszélyesb, mint a jog hatalom nélkül, és nincs veszélyesb a teljes hatalomnál a gyöngé emberre, még akkor is, ha nem jogtalan.

Az oly elmélet, mely jogot ad, de a jog védelmére és érvényesítésére minden hatalmat megtagad, csak a folytonos jogsértéseknek, s az ebből eredő minden roszaknak nyílt forrása.

És ezen természet elleni helyzetből származik egész nyomorúsága a mai képviselői alkotmányosságnak.

Ott vannak a sok czifra §§-ok, minden papír alkotmányban a kormány kihágásai ellen, biztosítás azonban a törvénykönyvben nincs más, mint a jog eszményítése és az életben nincs más orvosság, mint a forradalom, tehát a visszaélő hatalom egyes felforgatásai ellen, minden jog- és hatalomnak teljes felforgatása.

De az egész képviselői áldás még papiros bölcsesség sem, mint elmélet is hamis, mert az életre való elmélet csak jó gyakorlatból születhetik.

A czélszerű alkotmány az emberek közt, kik egyaránt túlterjeszkedni vágyók, s kik mint kormányzók és kormány-

zottak egyaránt szabadok kívánnak lenni, nemcsak a jognak, hanem a hatalomnak is egyensúlya.

Az élet könyvének nyílt tanítása, hogy a jogharcz még mindig fegyverharczra vezetett, hogy a jog mindig bottá vált a nép kezében, melylyel a jogtalanságot ütötte agyon.

Korunk bölcelete a jog és szabadsági kör meghatározásával foglalkozik legtöbbit, de elhanyagolja azon fontos kérdést, hogy mindkettő miként érvényesíthető, biztosítható?

Pedig e szó körül: „hatalom“ forog a világ tengelye, az alkotmányos szabadságnak is józan értelme, valamint végcélja is nem más, mint a hatalom kellő részének megadása és biztosítása.

A jog és hatalom mindkét részről csak akkor lesz felforgató, forradalmi, s így veszélyes, ha nincs formulázva és nincs ellensúlyozva.

A képviselő testület most nálunk parlamentarizmus palástjából kivetkezettve: a nép által választott néhány száz ember, kik sorsa felett korlátlanul rendelkeznek.

A választás egyedül nem elég a szabadság biztosítására, tehát magának a szabadság kívánalmának sem felel meg.

Választás és tanácskozás (utasítás) két külön joga a népnek, melyek egymást egészítik ki. A választásnak, hogy az legyen, minek lennie kell, kapcsolatban kell állania a nép tanácskozási jogával, mi azt valóssággá teszi.

A választás szabadságának csak úgy van értelme, ha a képviselő megszámlálható, s így visszahívható is.

A divatos alkotmányt Magyarországnak most szívesen veszi vissza egyik kezével, mit a másikkal adott.

Megadják a választási, de elveszik a tanácskozási jogot a törvényhozásnál s az ellenőrzést a végrehajtásnál.

Megadják a jogot annak, ki azt használni vagy nem tudja, vagy nem akarja, s elveszik saját háztüzénél attól, ki képességgel, akarattal és eszközökkel bír ahhoz: az értelmiségtől és birtoktól.

Elveszik a kedvet is részt venni a közügyekben attól, kinek volna, midőn oly szemernyi részt engednek a lángésznek, mint annak, ki olvasni sem tud.

Hogy az egyenlőség józanság is legyen, nem a magasbat kell lerántani, hanem az alsóbbat emelni.

Nem attól kell megtagadni a jogot, kit az megillet, hanem úgy intézkedni, hogy a valódi jogosultság érvényesíthesse magát, míg a tömeg szabad verseny útján jogához neveltetik.

Mit használ a népjogokról, a néphatalomról beszélni, ha

tehetetlenné tettük? lekötve, mint villanyfolyamot az egyetlen jog — a választás által.

A képviseleti rendszer, a mint most áll, egészen hibás elmélet.

Csak játékszere a tudósoknak. Az igazság egy tollal kezében megsemmisíti azt, mit századok villogó karddal kezükben állítottak fel.

Nálunk a parlamentarismussal nem lehet fel nem ismerünk a hamis játékot, mely üzetik, s a nagy angol intévénynyel párvonaloztatik, mi egészen más, mint a minek tartatik.

A népfelség elve a népet oly lelketlen tömeggé gyurja, melynek nincs akarata.

Az oly közös szabadság, mely minden polgárnak nem szabadsága, s az oly közös hatalom, mely egyszersmind nem cselekvési tér, nem lehet az valóság, csak név.

Minden a népe, minden ő tőle jó, minden ő hozzá folyik vissza. — Csak egy nem lehet az övé: a cselekvés. Szolgálják, dicsérik, tömjézik, de egy feltétel alatt: hogy ő maga meg ne mozduljon.

A gyermek mellé természetesen felügyelőt adnak, a gyöngye agyuaknak gyám kell, de a felnőtt és értelmes embernél a legfőbb kellék az önállás és önmunkásság.

Miért tehát a felséges nép helyett mindenütt a teljhatalmú képviselő?

Csak oly kormányzati alak eszközölheti a népek megnyugvását és jólétét, melyben a központi mellett a számtalan tartományi érdekek is képviselve vannak, mert a központ, az összeg maga nem lehet más, mint a szabad részek szövetsége.

Isten a nagy egységet, bámulatos harmóniáját a sok külön alakok, érdekek és életek, tehát a sok külön önálló kis világok öszhangzásába helyezte, mit minden művében csudálunk: az emberek pedig nálunk az által akarnak egységet alkotni, hogy előlnek, lehetlitenek minden különbséget; mindent egy szellemi tészta gyurnak, s oly zagyalék étel-félét készítenek, melynek minden egyes része jó ugyan önmagában, de együtt aztán a legnagyobb izetlenség, mert minden izek harcza egymás ellen.

A nemzet igyekezzék tehát a képviselő gyűlést mérsékelni, szigorú formák alá vetni, önnön szabadságát egy ilyen hatalom megtámadásai és elfajulásai ellen védeni, mert nem kell megfelejtkezünk, hogy a nemzeti gyűlés nem maga a nemzet, s hogy minden részleges gyülekezet az aristocrátiának csiráit hordja magában. — A végrehajtó hatalmat min-

denkép ellenörködés alatt, korlátok közt találjuk, s a törvényhozó hatalomnak eddig más korlátját nem ismerjük, mint saját akaratát.

Ha a természet és józan okosság utjáról a tanok és költemények tömkelegébe keveredünk, minden viasz és minden ferde lesz, mert ha az ugynevezett „néphatalomnak“ nem szabad sem akaratát nyilvánítani, sem jogát képviselője ellen biztosítani, akkor épen azt nem lehet érteni, hogy mi az a „néphatalom,“ és mi az a „népképviselő,“ min az egész rendszer alapszik.

Ha az alkotmányosság felelősséggel minden oldalról körül bástyázva nincs, s ha a felelősség láncolatában a főkapocs hiányzik, nem sokat érhet az egész; mert miután semmiféle hatalom nem szereti a korlátozást, azon lyukon, mi a felelősségi észtanon nyitva maradt, kibuvik szépen a felelősség alól.

Napjainknak rendes tünetéje: a folytonos forradalmi láz. Ez korunk politikai életének idült betegségei rohama, mely mutatja, hogy rendetlen, izgatott társadalmunkban minden.

Hogyha az önkormányzat az alap, a forradalom szükségese elesik. Ha a nép maga akar, s nem csak képviselői, az, mit ő nem akar, meg sem is történhetik, mert ő maga lévén ismét a végrehajtás óre is, az csakis úgy létesülhetne, ha önmagát adná oda eszköztül.

Minden gondolkodás célja az igazság, s az igazság megegyezés a léttel. A politika nem metaphysikai feladvány, hanem gyakorlati, s mint ilyen egyedül célszerű megegyeztetés a társadalmi léttel.

Az, mit nekünk az újabb bölcsesség czége alatt árulnak, oly finom, oly égenyszerű, oly elméleti dolog, hogy minden oldalról a gyakorlat kívánalmaiba ütözik.

A miniszteri felelősségen épült új alkotmányosság, mely a magyar népet személyes jogától és befolyásától fosztaná meg, épen a személyes joggyakorlaton alapuló magyar önkormányzati rendszerrel szükséges ellentétben áll.

A hatalom ellenében nem felelősség, hanem biztosítás kell, mert a kinek hatalma van, szeret is, szokott is azzal élni, s így a pusztá felelősségnek gyakorlati haszna a szabadság biztosítására semmi.

Egyetlen sikeres biztosítása a népszabadságnak csak maga a néphatalom lehet, midőn törvényes és alkotmányos formákban működik.

A parlamentarizmus az álcátlantól annyiban különbözik, hogy nem maga az uralkodó, hanem a miniszterek uralkodnak mesterséges majoritások által, mi gyakran

nem más, mint pajtáskodás. Ezen parlamentarizmus abszolútizmusa még sokkal elviselhetlenebb, és hatásaiban veszélyesebb, mint az autokratikus abszolútizmus. Sokkal inkább elnyom minden önállóságot, le egészen a községig.

Jaj azon ország szabadságának, mely néhány emberre bizza magát, kiket nem is ismerhet, mert más által neveztetnek ki.

Az oly szabadság, mely egyetlen helyre pontosít össze minden szabad életet és munkásságot, s míg az egész nemzetet szabadnak hirdeti, végkövetkezményeiben mindenkit egy fő és mindenható hatalomtól tesz függővé, s az egész politikai népeletet a felülről mozgatott gép szabályszerűségévé változtatja, — senkinek sem szabadsága.

A kik a tüzpontba akarják szorítani a nemzeti erőt, az által, hogy egy helyen túlonerősé teszik azt, egyszersmind megsemmisítik egyébutt; s midőn erőt akarnának előállítani egyébutt is, magának a központnak fékezésére sem találják azt sehol. — Az alkotmányos nap sugárai is, melyeknek rendeltetése az életfejlesztés, egy góczban égetnek, azaz: felbontják az életet magát.

A felelősség, hogy az legyen, minek lennie kell: az alkotmányosság biztosítója; valódi, személyes, és minden oldalról kell hogy legyen.

A nép meg kell hogy tartsa önrendelkezési jogát mindig; mert valamint a gazda az egyetlen használható ellenőr, kinek szeme szükséges okvetlen és mindenütt: úgy a nép az egyetlen biztos és használható ellenőr.

Ismerjük saját kárunkon, mind az elmaradás, mind a tulzás bajait. Vértinkkel, szenvedéseinkkel, lealáztatásunkkal fizettük a tanpénzt. Fordítsuk tehát hasznunkra.

Az eszmeharcz, mint az égi vihar, tisztítja a léget; a kölcsönös surlódás edzi, és fényessé teszi azt, mi önmagában szilárd; és mindig csak az ártalmas, mi erőszakosan nyomatik el. Az életrevaló eszme vagy intézmény csak fristülten léphet ki a küzdelemből, mert mint bűvös sipka védi a jót saját jósága.

Legtöbb esetben a forma a dolog maga. Valamint a természetben vannak meleg és hideg tárgyak, azaz: olyanok, melyek a meleget fejlesztik vagy elnyelik, úgy van az a szellemi világban is. A kedély azon melegségét, mi egy szabad állampolgárnál a közügyek iránt megkívántatik, nem minden államforma fejti ki.

Egy nemzetet azzá, a mi, nemcsak neve teszi. Politikai intézmények épen úgy nevelik a népeket, mint gyermekeket az iskola.

Minden politikai intézmény egy létesített eszme. Egy nemzet ősi intézményei gondolkodásának leghűbb kifejezései. Egy nemzetnek eszmekörét tágítani lehet ugyan, de azt mérőben más térre terelni nem, mint őt magát nem kicserélni. Czelt csak úgy érhetünk, ha a gondolkodás irányát, tehát az eszmék természetes nehezélgését követve, ahhoz alkalmaztatjuk a beoltandó galyat.

Mint minden egyes ember, úgy minden nemzet is csak önmagából, és saját erkölcsi elemei és viszonyai fejlesztéséből remélhet előhaladást. Büntetlenül egyik sem cserélheti, s ez által nem semmisítheti meg önmagát, mert elveszti eredetiségét, s ezzel mindenét. Minden népnek már önmagában megvannak sajátságai, minden államnak viszonyai, melyek mivel nem változtathatók, mint az elméleti elvek, minden kísérletek szükségkép meghiúsulnak.

Az alkotmányos nemzeti élet elemeit akarni kicserélni, annyi, mint a fa gyökereit akarni megváltoztatni. Mindegyik önmagából él, önmagát tartja fenn. — Önmagából nő és fejlődik minden nemzet, mint az állat és növény, s mind ez saját éghajlata és földjében erőteljes.

A nemzeti reform józan elve nem az: hogy miként van más, talán civilisáltabb nemzeteknél? hanem az: hogy hogyan kell annak lenni nálunk? vagyis minden változtatásnak a nemzet történelméhez, viszonyaihoz és lélektanához kell alkalmaztatnia. Az idegennel csak összehasonlítani lehet azt, valamint a közpolgárosodással összhangba hozatnia kell.

Ragaszkodás az ősihez, a hazaihoz, mihelyt az nem leple csak az önzésnek, természeti szükségesség, s nem nemzeti elfogultság. Esztani fejleménye ez mintegy a nemzet gondolkodásának és műveltségének, mely a maga útján halad előre, s hogy el ne tévedjen, a multa támaszkodik.

Az alkotmány nem öltönydarab, mit Londonban vagy Párisban rendelhetünk meg. Lelki öltönye az minden nemzetnek, mert gondolkodásának, kiváulmainak, erkölcseinek és szükségleteinek kifejezése. Formája csak azon társadalmi szabadságnak, mit lelke terem, s hogy valódi szabadsága, azaz: társadalmi szükségleteinek kielégítése legyen, egyedül tőle származhatnak.

A nemzeti szabadságnak is meg van nemzetiségi fája, s csak azon gyümölcs jó, mely rajta terem.

Elöttem politikánkban kettő fontos ez idő szerint: a nemzetiség és önkormányzat, mert az egyik a nemzeti lét, másik a nemzeti szabadság kérdése, melyek egymást egészítik ki.

A nemzeti lét, a nemzeti szabadsággal összefügg, mint az

élet az egészséggel. Hogy egy nemzet fenállhasson, az főleg nemzeti szabadságától függ.

Eredetiségét egy nemzet sem veheti el magától büntetlenül. A majmolás elrontja, megsemmisíti a nemzeteket, mint egyeseket.

Ósi életerős intézményeink, melyeknek alapja „Pusztaszeren“ tétetett le, nem csak a férfias szabadság és népuralmi jogegyenlőség, hanem a nemzeti nagyság valódi elemeit is foglalják magukban, s minden nagy eszme, mi mozgásba hozta a világot, s egy lépéssel elébbre vitte az emberiséget, vagy pedig egy örvénytől óvta meg a nemzeteket, nálunk is megtalálta emberét.

A napban, mint minden fény forrásában is fedeznek fel foltokat, és a nap maga gyakran szárit, éget, szur, de azért csak egyedül ő az, mi éltet, éleszt és növeszt mindent; a hideg pedig csak nagy sirásója a természetnek, mely eldermeszt minden életet.

Az emberi szellem napja az egyéni szabadság, és önmunkásság, és azért, mert forrósága többször fonnyaszt, perzsel, rombol, nem következik még, hogy az ember ezen szellemi napja nélkül élélhet, sőt hogy az már maga rossz.

Egyéni szabadság nélkül tulajdonkép nincs is szabad ember, és szabad ember nélkül nem lehet politikai szabadság.

Mind annak a mi él, és így a polgári társulatnak is, első feladata az önkénytes mozgás. Az, mi más erő által mozgattatik, az nem él, nem lehet szabad. A polgári társulatnak önmozgató ereje az, mit önkormányzatnak nevezünk.

A gyakorlati politika feladata korunkban az, mi a társadalom tudományé: az egyén viszonyának meghatározása az államhoz.

Csak azon államok maradtak a küzdelemben szabadok, melyek a középkornak, többször a daczosságig terjedő egyéni szabadságon épült vívmányai közül, a józan részt megtartották. A többiek mind, mert határozottan szakítottak a multtal, s mint már nem használható lomot elvetettek minden oly intézményt, mely a személyes joggyakorlaton alapult, inkább vagy kevésbé rendőrállammá váltak.

A politikai és társadalmi bonyolultságokból kibontakozni egy biztos ut van: az eredeti egyszerű igazságokhoz menni vissza.

Csak a személyes jogot nem lehet megsemmisíteni más-kép, mintha a személy maga semmisített meg, azért egyetlen biztos támasza a politikai szabadságnak a személyes joggyakorlat.

Járszalag a férfit nem neveli. Önálló szabad polgárrá is

csak az önállás útján válhatunk. Ez a természet útja, századok tapasztalásának tana.

Ki semmihez sem nyul, az végre a képességet is elveszti; a folytonos gyakorlat pedig megedzi a leggyöngébb izmokat is.

Hogy az embernek mint polgárnak is mindennek előtt szabad munkássági tér, tehát személyes politikai szabadság kell, akkor áll előttünk egészen tisztán, ha az államot úgy tekintjük, mint önmagukat kormányzó morális lények testületét, nem pedig felülről vagy alólról mozgatott gépet. — Az erkölcsi lények, azért, mert társulatba egyesültek, nem válhatnak minden erkölcsi rugókat nélkülöző tömeggé.

De a helyes szervezettől függ minden.

Valamint a gőzgépeknél szervezetük folytán kis lég és gőz óriási erőkké emelkednek, de rosszul alkalmazva, vagy tehetetlenné, vagy mindent romboló és szilaj erővé válnak, úgy az államnál is csak helyes szervezet kell, hogy a birtok és értelem két fő tényezőivé és leghatalmasb emeltyűivé váljanak a közös szabadságnak és jólétnek.

Ha mindenben a természet utait követjük, a dolog természetének megfelelő intézkedést tettünk, vagy is bölcsen járunk el; és mihelyt a kellő nézpontot eltaláltuk, a dolog egészen oly egyszerű, mint minden igazság, mely mély észet és hosszas mutogatást nem igényel.

A képviselőt most nálunk nem csak veszélyes, de egészen hasztalan ötödik kerék az államszervezetben, mely senkinek sem használ; s midőn a nemzeti értelmiséget gyökerén találja, a népet is gyöngíti az által, mert a szoros kapcsolatot a nép és képviselője között csak névlegessé teszi.

Előlépés csak az, midőn emeljük a népet. Ha mi süllyedünk le hozzá, ez közös süllyedés. Így ha a nép csakugyan nyert volna is valamit, a nemzet értelmisége elvesztett mindent, s jaj azon haladásnak, mely az értelmiség rovására történik!

Az oly tan, melynél a nép tömege minden, s az értelmiség semmi, nem lehet a valódi polgárosodás tana, mert ellenmondásban van vele.

Az „átalános szavazat“ nem azért veszélyes, mert közös jogot ad, de mert midőn a három legbutábbat feljogosítja, hogy a két legértelmesebbet egyszerűen leszavazza: az értelmet üti agyon. Meg kell hogy legyen kétségkívül a tömegnek is alkotmányilag érvényesíthető szavazata saját jogosult terén; de épen az egyenlő szabadság és igazság nevében jogosult az értelem is saját terén, mert Isten is országát az észnek

nyitotta fel, „az ostobaságnak pedig csak szarvakat és kör-
mököt adott“.

Minden emberi dolgok felett csak az emberi ész és erény intézkedhetik. De hogyan, ha azokat megsemmisítjük, midőn az esztelenséggel egy vonalra taszítjuk le? Hogy az értelem saját jogait érvényesíthesse, ahhoz okvetlen szükséges, hogy saját jogosult terén meg ne szoríttassék.

Ha a józan népuralmi haladást akarjuk, nem akarhatjuk a nyers tömeg uralmát.

Ha a nyers tömeg uralmát jogosan fékezni akarjuk, kell az értelmiség, mint jogosult tényező.

Törvénykönyvet emelnek fel egyik kézben nálunk, s a másik kézzel lerontják a törvényt. Jogot követelnek oly szerződésekben, melyeknek azon részét, mi a megfelelő kötelességekről beszél, maguk tépik szét. A szabadság nevében lerontanak minden szabadságot, s a rend nevében minden eddigi rendet felforgatnak.

Eddig szokása volt a zsarnokságnak, az érelemre hivatkozni, most az észre hivatkozik. Eddig a hatalomnak rabjai voltak, ma alázatos szolgálói. Eddig a kényszer igazgatott, ma a tan. A poroszlók tanárokká változtak.

Ne csak okoskodjatok, ügyvédeskedjétek és gyámnokoskodjatok a nép felett, de engedjétek meg, hogy tanácskozhassék saját sorsa felett önmaga is. Adjátok meg az éhező népnek a szellemi kenyeret is, mire szintugy szüksége van, s ne csak mindig ígérgezzétek azt.

Megszavaztatjátok ugyan a népet, midőn gyámnokot adtok neki; de a kezét vagy külön álló hatalom, vagy a pártok vezetik lapjaik, röpirataik és klubjaik által, s nem az előleges és minden oldalú megfontolás.

A sok mázolás alól semmit sem nehezebb nálunk most kiismerni, mint az igazság természetes színét. Az igazságot most nálunk mindenütt a pártok színezett szemüvege alatt árulják, s jaj azonember fejének, ki a napi sajtót utbaigazitóul tekinti!

Nem a régi társulati állapotot, miből már kinőttünk; nem a régi tablabirói rendszert, mi már meghalt, fentartani, hanem azt, mi a régi értelemben vett nemzeti szabadságot is biztosította, s mire az ujnak még nagyobb szüksége van, kell megőriznünk. A baj csak ott van, hogy egy részről a szükséges ujat, más részről pedig a nélkülözhetlen ót, beilleszteni nem akarják.

Mire van tebát szükségünk, — képviselő helyett: személyes joggyakorlat.

Ideális jogelmélet helyett: reális joghatalom.

Szavazó nép helyett: tanácskozó nép.

Papír tudomány helyett: gyakorlati élet.

Mert a politikában is kétségkívül csak egy józan vezérelv van: az igazságosság. Mind az, mit a haladás, szabadság, nemzetiség, hazafiság, s más oldalról a társadalmi rend és állami érdek nevében felhozhatni a szigorú morál ellenében, tévedésen alapuló sophisma. Csak a férges virág, miből egészséges gyümölcs a népek és kormányok részére sohasem érik. Csak a rossz portéka bearanyozva, csak a farkas báránybőrben.

Az ősi magyar alkotmány a természet gyermekei romlatlan észjáratainak gyümölese, a puszták szabadságának virága, az idők és körülmények követelményei szerint módosítva, átídomítva, nemesítve; de az alap gondolat, a főszme, a nemzeti önkormányzat, azaz: a magyar nép kormányzata a magyar nép által, s így a nemzeti szabadságnak maga a nemzet általi biztosítása, napjainkig fenmaradt.

A képviseleti rendszert illetőleg, (melyet most ősi alkotmányunkba oltottak,) meg vagyok győződve: hogy önkormányzati képességét egy népnek sohasem adandja meg.

De ha nézzük a közzelem irányát, alig lehet kétségünk benne, hogy a megoldás csak az egyéni szabadság-hozó visszatérésben, s annak állami alakjában: a helyhatósági szabadságban rejlik, a mindenható s minden politikai tevékenységet elnyelő állami központosság ellenében.

A helyett, hogy a „sors“ szerepét nyeglélendő kalandori vállalat apostolaiává válnánk, ülünk össze atyafiságosan igaz magyar hazafiakul és értsük meg egymást.

Mert egy nemzetnek nagysága és boldogsága sem függ azon állástól, mit egyes ember elfoglal. A nemzeti szabadság és jólétének alapja, magában a népben kell hogy legyen, s nem abban, ki egyes polgára vagy ura.

Vigyázzunk, mert rendőri és katonai államot törvényes és jogszerű társadalommá átváltoztatni, s az eddigi rugókat másokkal felcserélni sokkal nehezebb, mint hinnők. Egyetemeket és akademiákat alapítani könnyű, mint üvegházat, de a népnevelést a kifejlesztett és csigamászású népiskolák adják meg, s a durva éghajlat bajjal szelidíthető. S végre a hatalom lehet jótékony, ha nemes szivü ember kezében van, de hogy önmagát korlátozván, ez által önmagát semmisítse meg: ez a történelem minden lapja által megczáfolt utopiája a dupirozott szivnek.

Hiszen két hatalmas érv egymás mellett, s nem egymás ellen gyakorlati megfejtései azon nagy, de rendesen félreismert igazságnak: hogy nem a kormány alakjától, hanem annak

viszonylatától az emberek és fogalmakkal, tehát nem a holt és szabályszerű formáktól, hanem az élő élettől függ leginkább az állami jólét és szabadság, a haladás vagy elmaradás.

A vakságnak legveszélyesebb neme a tudós hályog. Ez nem gyógyítható, mert a baj ott van épen, honnét az orvoslát remélhető lenne.

Mint a józan politikai szabadság a legnagyobb áldás, mit a társadalom adhat, úgy a szabadságróli helytelen fogalom, a társadalomnak legnagyobb bajait okozhatja.

Mert mi a szabadság, bölcsesség és erény nélkül? Minden rossz legnagyobbika, mert féktelenség, mert az embert emberi vadállattá teszi. Tehát bűn is, esztelenség is, s azért láttuk már a jóakaró és becsületes embereket nálunk az ily cannibali állapotból a szolgaság járma után is sohajtozni.

Mit ér a sok egyenlő ezérnaszál, ha kötéllé nem fonatik? Mi haszonra való, ha vászonná nem szövetik?

Társadalmi szellem nélkül, az egyes csak gyöngé fonalszál, csak rongyolt vitorla darab.

A köz emelheti, fejtheti és gyümölcsöztetheti az egyediségeket. Egyes részek, ha egészszé át nem alakulnak, gyöngék, határtalanok.

A viszonyok úgy rendezvék a gondviseléstől, hogy a rossz eszköz a jó cél, ha nem is semmisíti meg mindig, csak haszonnélküli létre segíti, vagy oly rosszknak válik forrásává, melyek a jót magát túlhaladják.

A jóban pedig legyőzhetlen erő él. Erőszak és ravaszság csak fénylőbbé teszik végdiadalát, fegyver és ármány csak rövid ideig akaszthatják meg útjában, s rendesen csak célját hozzák közelébb.

A népek joga és jövője csak tiszta morálon alapulhat, s a humanitás céljaiért küzdő liberalizmus, mely ellenei fegyvereihez folyamodik, nemcsak hasonlóul igazságtalan, de következetlen is lesz.

Mindenek előtt tehát több morál a politikában, és erkölcsös s szelid lesz a nép.

X. Hazánk, fájdalom, egy forrongva készülő világ, mely még nem hült ki annyira, hogy azon oly nemes növény, minő egy jól rendezett állam, felnőhetne, s annyival kevésbé humanizmusban, nyugodt biztos szabadságban virágozhatnék fel. A nagy zürben repkedő részek majd itt, majd amott üledpednek le, s ábrándos jegecsekké alakulnak. Nincs állandó súlypont, nincs elég vonzerő sehol. Örökös harcza az állami elemeknek: az elvek és embereknek, hol a legszükségesebből: a rend és

biztosságból van legkevesebb, a béke pedig csak kivétel a rendes állapotról. Szabadság helyett anarchia, erős kormány helyett más-más három napos zsarnok, kiknek egyetlen mérges fogát sem tűheti az alkotmány ki.

A régi rosztat feldönteniök, mert már a zsarnokság szüférge megörlötte azt, könnyen sikerült a magyaroknak; de az ujjban a jót megalapítani, megerősíteni és fentartani, mi sokkal nehezebb, nem. Szabadok lettek, de csak hogy egymás szabadságát üldözzék s azt kölcsönösen lehetlenítsék.

Minek népuralmi kormánynak kellett volna lennie az északi minta szerint, csak folytonos dictatura lett, oly szerezetre méltó apró szörnyetegek alatt, kik magukat szerényen elnököknek, vagy egyszertlen képviselőknek nevezték.

Mit használ minden alkotmány, mely népuralmi képviselői, ha a nép arra még korántsem érett meg, hogy önmaga gazdája lehessen? Nép-souverainitás kikiáltva gyermekek, és sajtószabadság azok részére, kik olvasni nem tudnak, — magukat áruba bocsátják. Zöld szilva aszalva.

Mi lesz tehát az ily államokból, melyek szakadatlan küzdelem és feloszlásban vannak, az oly társadalomból, mely folytonos anarchia.

Mi ma egy egészen új világ előcsarnokában állunk. A függöny hátunk megett legördült. A mult hitével, vágyaival, meggyőződésével, törekvéseivel és álmaival történelemmé vált. Előre kell mennünk akarva vagy nem, mert a visszavonulás vonala el van vágva.

Mert a haszon és batalom minden, a jog és morál pedig csak a gyöngék fegyverei, innét származott minden baj, s hogy a régi hagyományok az új eszmék felett túlsúlyra vergődtek, ez nem engedi a gyógyítást. Ezt minden állam történelmével bebizonyíthatni.

Már pedig az emberiséget hit, szeretet, eszmék tartják fen. Ezek a fő kötelek ember és ember közt, s főkapcsai minden társadalomnak. Hol a törvények nem rendelkezhetnek, mert természetüknél fogva nem elegendők, ott a vallás, a jól iskolázott lélekismeret, a szellemi műveltség segítenek.

Nem a szolgálai nép érzéketlensége, sem a szabadság ellenzőinek szuronyai és békói, hanem a különféle szabadságok pártosainak belvillongása és egymás elleni tusája teszi tehát a népeknek oly nehézé a valódi politikai népszabadságot. Ez nem küllháborúja már a szabadsági tábornak, hanem bel polgárharcza. Ez a láz forrongása az államtestnél, mely élete beleit emészti fel.

A népfelség elve, midőn a főhatalmat büszkén követeli,

oda adja azon államnak, mely az ő birodalma is, egyetlen fő kincsét: egyéni szabadságát.

Önkénytes szolgája lesz azon állami közhatalomnak, melynek egyik urául képzei magát.

Szabadnak lenni eddig annyit tett, mint a mások jogainak tisztelete mellett, saját céljaiknak élni, mire az állam elkerülhetlen eszköz volt.

Ma pedig szabadnak lenni annyit tesz, mint a főhatalomban, mely a felséges nép nevében gyakoroltatik, részt venni.

Tudni való, hogy minden egyenlőségi harc, a vagyon ellen folyik, mert az egyenlőtlenesség a vagyonnak szükséges tulajdona. Az ember sohasem lehet vagyoniilag egyenlő, következésképp az államnak is így kell rendeztetve lennie, hogy a szükségességből folyó viszonyoknak megfeleljen.

Semmi sem öli pedig el úgy a honszeretetet, és magasztos érzelmeket, mint a pénz szeretete; semmi sem áll útjában úgy a polgári igazságnak, mint a felületes mivelttség.

Mióta pénz az államok forgató kereke, a hazafiság egészen „fénypazar cikk“-é vált. Mert egy varázskört vontunk magunk körül, s tévedésből tévedésbe botorkázunk.

A hazára ennél fogva semmi sem lehet fontosb, mint az, mi neki az értelmes és jó polgárt adja.

Semmi sem fontosb különösen, mint a népnevelés ügye, mert a miveletlen nép sok tekintetben gyermek, s pedig ez a legnagyobb polgári osztály.

Mivelttség a legnagyobb tőkége minden népnek, de hasztalan, ha tőkége kamataiból nem élhet. A könyv csak hasztalan darab papir, ha a nyert bölcseséget munkássággá nem dolgozzuk át.

Minden nevelés feladata a lélek értelmi és morális tehetőségeinek kifejtése és kiképzése.

Az elsőt az iskola, a tanulmány végzi, másodikat az élet, a gyakorlat. — Az megadja az értelmet, a tudást, ez a kedélyt, a hasznavehetőségét.

Azért a nép politikai neveltetésére semmi sem oly fontos, mint a politikai intézmények.

Hanem a legjobb népfelvilágosodás az, mely vallásosság és erényesség mellett valóban szabaddá, függetlenné, és hasznosan munkássá teszi őt.

Minden egyéb bolondság, mi vesztére vezet a népet épen úgy, mint az egyes embert.

Minden törvényhozás nemessége tehát a cél és alapzatok magosságától, jósága és tartóssága pedig az eszközök minőségétől függ.

Az emberek nálunk azonban ma már, az anyagiasság né-

zetek szerint, alig egyebek, mint egy-egy erőművek, melyeknek meg van bizonyos foglalkozásuk, s ha ezt jól végzik, megaranoyoztatnak. A szellemi elbutítás már többször rendszeresen tizetett.

Pedig az ész és természet szava intenek ma is, de a vakság nem lát, az indulat elködösit mindent.

A forradalmak folytonossága ellen pedig nincs más biztos szer, mint az alkotmányosság elvének elfogadása, hanem az alkotmányosság legyen őszinte, szabadelvű és őszinte irányú.

A béke mindig csak erőszakosan visszafojtott háború lesz addig, míg az elégtétlenség okai meglesznek, s ok vagy ürügy a felgyújtásra nem hiányzand addig, míg töltött minákkal rakva lesz földünk

A forradalmakat nem kell csinálni. Ők maguk magukat készítik elő, s a valódi forradalmár mindig az, ki arra okot szolgáltat.

Ha a népnek méltó panasza van, legjobb azt elintézni kihallgatás mellett, míg kér; ha pedig panasza alaptalan, azt is csak parlamentjében lehet megvitatni.

Nem az, ha jól kormányoztatik, hanem azon hit, hogy jól kormányoztatik, boldogítja a népet.

Fél eszközök semmire sem valók, a politikában pedig halálosak.

Mi hát a teljes és kiegészítő eszköz ?

Észszerű (józan) szabadság!

Az elvszigoruság nem politikai divatszó, nem jelszava egyes történeti korszakoknak, hanem az állami élet fejlődésének azon törvényéből magyarázandó ki, hogy „ha valamely célzt akarunk, annak eszközeit is akarnunk kell,“ — tehát a következetesség törvényének folyománya az elvszigoruság, s miután ahhoz értelem, mérséklés, igazságosság és kitartás elkerülhetlenül szükségeseek, ezekben pedig az emberi erénynek lényegét hisszük lenni: következetesen ezen egyéni jellemvonásokat az állam céljára alkalmazva, az elvszigoruságot helyesen tarthatjuk polgári erénynek.

Spárta is, Róma is eltűnt; mi okozta elmulásukat? — a polgári erénynek, tehát az elvszigoruságnak megfogyatkozása.

Az államok, mint az emberiségnek egyes részei, a természet törvénye szerint szinte a fejlődés pályáját futják öntudatlanul; de épen azért, mert e legfontosabb élettörvénynek öntudatával nem bírtak, és azt nem követték: az eddigi államok legnagyobb számánál a fejlődésnek bizonyos fokán, az életpályának bizonyos pontján a haladás gyengült, lassult, végre megszűnt, és beállott a hanyatlás és pusztulás.

Az elvszigoruság, a conservativismus, a következetesség

törvényének egyszerű, természetes folyománya; nélküle nincs következetesség, nincs állandóság, nincs nyugalom és béke, mi pedig mind nélkülözhetlen feltétel nem csak a békés létezésre, de a biztos fejlődésre is egyaránt. Jogosultsága tehát az állami életben mind az állandóság, mind a fejlődés, mind a nyugalom, mind a mozgás érdekében rejlik, mely utóbbi a nyugalomból meríti erejét újabb haladásra. De hatásának főszülya mindig az állandóságnak, a nyugalomnak kedvez, melyből a mozgás, a fejlődés egy másik, tőle eltérő és különböző dolog (a szabadelvűség elve) által nyeri meg életerejét.

A szabadelvűség, liberalismus, a fejlődés törvényének szinte természetes közvetlen folyománya; szabadelvűség nélkül nem volna változás; mivel pedig változásban mutatkozik csak a fejlődés, ez sem; tehát a szabadelvűségnek jogosultsága hasonlólag az államnak élettörvényében gyökerezik, mert csak a fejlődő élet a valódi élet; a mely élet nem fejlődik, abban az életnek ütere, a mozgás lankad, megszűnik és beáll a bomlás, a halál. A mennyiben a szabadelvűség a fejlődésnek előmozdítása által magát az életerőt szítja az államban: az állandóságnak is használ, mert élet nélkül állandóság sincs; tehát jogosultságát nemcsak a haladásnak, hanem az állandóságnak is, nemcsak a fejlődésnek, hanem a következetességnek törvénye is igazolja; de fő iránya, fő szülya a szabadelvűségnek inkább a fejlődésnek, a haladásnak kedvez, melyből az állandóság egy másik, és ettől különböző dolog (az elvszigorúság, conservativismus) által nyeri életerejét.

Mihelyt valamely intézvény felállítása alkalmával kitzűött állami céljának többé meg nem felel: feltétlenül eltávolítandó az állam szervezetéből; és mihelyt az állami népségből egy osztály állami célra használható, új szolgálatot tesz, azon osztálynak politikai befolyása biztosítandó az állam szervezetében. — Ezen két törvénye az állami életnek képezi kulesát az államok boldogságának: az első biztosítja a fejlődést, a második elhárítja a forradalmakat.

Tehát mindig politikai hiba nálunk a hűbéri rendszerhez való merev ragaszkodás.

Forradalom és ostromállapot, féktelenség és dictatura oly természetesen váltják fel egymást, mint a hideglázban a forróság; csak két jele a betegségnek: úgy forradalom és dictatura két körjele az állam természetellenes, beteg állapotának; és valamint az orvos az életerőnek ébresztésével és megfelelő életrenddel állithatja csak vissza az egészséget: akként az államok lázas, háborgó, felizgatott beteg állapota csak akkor tartathatik ismét meggyógyultnak, ha mérsékelt haladással

folytathatják szabad mozgásukat a fejlődésnek ujjonnan feltalált ösvényén.

A nép soha és sehol forradalmat elő nem idézett, hanem igenis mindegyiknek kárát csak ő látta, habár azt többnyire eltévedt kormányoknak hibás cselekvése ébreszté fel és elke-seredett pártoknak hevessége lobbantá lángra, mely azontúl rendesen a népnek véréből és vagyonából táplálkozva addig tartott, a míg az kifogyva erejéből, önként a zsarnokság kar-jaiba vetette magát.

A míg tehát az államoknak népsége csak a fejlődés útján van, de még teljesen ki nem fejlődött, mihez még év-századok lehetnek szükségesek: mindaddig a szabadelvűség és elvszigorúság egyenlő jogosultsággal bír, de mindegyik elv akkor iparkodjék magát érvényesíteni, a midőn az állam népségének fejlődési állapota az egyiknek vagy másiknak túlnyomó hatását követeli, és soha a szabadelvűség rohammá ne sürgesse a fejlődés menetét; az elvszigorúság pedig soha vissza ne tartóztassa annak természetes haladását.

Az állami szerkezetnek az államiság fogalmából követ-kezőleg olyannak kell lenni, mely az állam polgárai akara-tának nyilvánulhatását és érvényesülését feltétlenül biztosítja.

A mely államnak szerkezete ezen követelménynek telje-sen megfelelne, azon állam teljesen természetes, fogalomszerű állapotban léteznék.

Az államnak legfőbb értéke, hogy polgárai testi, lelki és erkölcsi tekintetben fejlődöttek legyenek; mert azok aka-ratának egysége képezvén az államot, az állam szükségké-pen oly alanti fokán álland a tökélynek, mint polgárainak összege áll.

Csak a művelt polgárokból álló ország mondathatik művelt országnak, és a műveltség, a tökélyesség, a fejlődött-ség fogalma megköveteli, hogy azon egyén, ki magát annak tarthassa, szükségképen bírjon minősítésével a testi tehetsé-geknek, melyeknek eredménye a munkaerő, a lelki képessé-geknek, melyeknek eredménye a tudomány; és azon erkölcsi erőnek, melynek eredménye a jóság. A munka függetleníti az embert a természeti szükségletektől, a tudomány képezi lelki életének tartalmát, s az erkölcsi jóság vezérli az élet boldog-ságának ösvényén.

Az államnak fogalomszerűsége követeli, hogy abban a fejlődésnek mind emelkedése, mind terjedtsége meg legyen.

A minő fontossággal bír a fejlődésnek emelkedése az egyénre nézve, ugyanazon fontossággal bír a fejlődésnek ter-jedése az államra nézve.

A szerencsés siker a fejlődés természetes sorrendjének

megtartásától függ. A míg az egyén anyagi léte biztosítva nincs: mint a földhöz kötött állat egész idejét és erejét tápláléka keresésében tölti; a létérti küzdelem vadsága elborítja lelkületét, szeretetlen, önző és állatias marad; csak az ellátottság állapotában szelidül meg természete, és ébred fel szellemi élete.

Az érzelmi élet kormányja hatalom és tekintély.

Ezen állapot létezik úgy az egyes egyéneknél, mint egész népnél is, és ameddig az egyén vagy nép ezen állapotból egy magasabbra fel nem emelkedik, az érzelmi életkörben él.

A fejlődés második foka az értelem életköre. Mihelyt az emberi figyelem észlelés által felismeri a viszonyt, mely az erő és annak sikere, a cselekmény és ennek eredménye, szóval az ok és okozat között létezik: meg van vetve alapja szellemi életének, melynek tartalma nem egyéb, mint teljes összessége mind azon viszonyok belátásának, miket az emberi értelem a teremtett világ tárgyaiban felfedezett.

Lélek és szellem az emberi értelmiségnek eredménye, mert az emberi értelemben gyűl össze a világ törvényének ismerete, és képezi az embernek öntudatát.

Az értelmi életnek kormányja tehát a következetesség, mely az egyedüli viszony az ok és okozat között, vagyis mint e kettőnek öntudata: az okosság.

Ha az értelem annyira emelkedik fejlődésében, hogy az érzelem uralma alól az embert teljesen felszabadítja: akkor azon czélt tűzi ki magának, hogy saját uralmát az érzelem felett biztosítsa s megállandósítsa; így ébred fel az akarat-erőnek élete; az akarat az értelemre támaszkodva, annak segítségével keresi uralmának alapját, és feltalálja, ha elég kitarással bír emelkedő irányában.

Amíg az emberben több az érzelmiség, mint az értelem: ezen utóbbi szolgájává válik az érzelem vágyainak; szintugy a gyenge akarat is megesik az erősebb érzelmi vágyakkalikusában.

Csak olyan államrendszer tarthatja fenn magát leghuzamosb ideig, melynek czélszerűségét a nép, ha fel sem is fogja tiszta belátással, de érzi, sejti, vagy legalább tapasztalta. Időelötti rendszerváltozások tehát soha sem számíthatnak tartós állandóságra és így legalább is feleslegesek.

Teljesen fejletlen népet csak korlátlan hatalom tarthat össze, részben fejletten már részt vehet a kormányzatban, teljesen fejletten nép maga kormányozza magát.

Ezen törvénynek akár fel nem értése, akár figyelmen kívül hagyása okozza mindazon hibákat, melyek az alkotmá-

nyok megállapításánál elkövethetnek, s melyek miatt egyes államok népei a haladásban minduntalan fennakadnak, sőt visszaesnek.

Az állam egységes lét, mely saját akaratát nyilvánítja cselekvéseiben. Minden államrendszernek irányában tehát feltétlenül áll azon követelés, hogy általa lehetővé tétessék és megvalósíttassék az államnak egysége, akarata és cselekvése, és pedig akként, hogy miután az államnak elemeit az emberi egyének képezik, ezeknek erkölcsi rendeltetése pedig a fejlődés: az állami rendszer csak akkor lehet jó, ha az állampolgárok folytonos fejlesztésében eredményül mutatja fel az állam egységének, akaratának és cselekvésének biztosítását.

Előttünk becse és feltétlen értéke nem annak van, a mi egyes államokat és népeket nevezetesekké, feltűnőkké, nagyokká, hatalmasokká tett, hanem a mi minden államnak, minden népnek jó; tehát csak a maradó, az állandó, a változásnak alá nem rendelt, a szerencsétől független és önmagokban feltétlenül érvényes állapotokat tartjuk helyeseknek.

A culturának célja most első sorban felderíteni az anyagi, szellemi és erkölcsi életnek törvényeit. De a cultur-államnak célja több ennél: annak célja és feladata népének egyesítése a fejlődés ösvényén; valamint tehát a gazda szükségletének fedezése céljából a földművelés tudományának szabványait követve választja gazdasági rendszerét: akként a cultur-állam arra van utalva, hogy az emberiség élettörvényeit kövesse, ha népét a fejlődés ösvényén egyesítve kormányozni és vezetni akarja.

Az államnak, mely cultur-állam akar lenni, két feladata van: az első, népének anyagi, szellemi és erkölcsi fejlesztése; a másik párhuzamban az anyagi, szellemi és erkölcsi fejlesztéssel, népe akaratának egyesítése; tehát fejlesztve egyesíteni, vagy egyesítve fejleszteni népét.

Ha képesek vagyunk az emberiségi élettörvényeket felismerni, ha magunk is fel tudjuk találni a cultura valódi fogalmát, ha felértjük annak célját, és hivatást érzünk magunkban arra, hogy megmentjük a magyar nemzet nevét, és igazoljuk hivatását arra, hogy a cultura érdekében és szolgálatában egy életképes államot alkotni és fenntartani tudunk és akarunk: akkor nincs időnk más nemzetek és államok mai culturáját utánzás által lemásolni, hanem elfogadva az emberiség élettörvényeinek jogosultságát, azokra fektetni a nemzet culturáját, és minden átalakítási kérdésnek megoldásánál nem a külföldnek példáját keresni, hanem saját népünk anyagi, szellemi és erkölcsi állapotát alaposan kell felismerni és arra való folytonos tekintettel

alkotni a rendszabályokat, melyekkel a felismert czél bizton elérhető.

A culturát terjeszteni annyit tesz, mint az anyagi jobblétet, az értelmi fejlődést és az erkölcsi nemesedést terjeszteni.

A szellemi fejlődés nem romboló természeténél fogva, de ha csak elszakadt, külön, összefüggés nélküli ismeretekből, eszmékből, eszményekből áll tartalma, és nem képes az egyén mindezen ismereteit egy rendszerré összefűzni, a melyben egyedül ismerhető fel, hogy melyik dolog a főfontosságú, és melyik az aláfendelt szerepre hivatott? Akkor valamint ismeretei csak szét-szórt elemeit, morzsáit képezik a tudománynak, melyeknek értékük épen azért nincs, mert azt csak azáltal nyernék, ha egy egésznek tagjaiként léteznének: ugy maga az egyén is mind a társadalomnak, mind az államnak csak egy lemállott eleme, mely elveszítve az egészszeli egybe tartozandóság érzetét, nem véle és érette, hanem kivüle és ellene létezik, mert nincs tájékozottsága.

Azon cultura, mely után törekednünk kell, a tudományos és erkölcsi cultura.

A merőben érzelmi ember természetes ösztönből keresi a gyönyört és kerüli a fájdalmat; és miután gyönyörét az anyagi dolgok birtokában, fájdalmát pedig azoknak nélkülözésében találja, ösztönszerűleg az anyagiságnak él.

Az értelmes embernél a természeti vágyakat mérsékli, kormányozza az értelem; a szükségletek fedezését a természet törvényeinek ismeretéből gyarapodó belátás könnyíti.

A puszta érzelmiség körében élő embereket erőszak és szoktatás képes békés együttlétben tartani; az értelmiség fokán állókat már az okosság és következetesség tekintélye is képes kormányozni.

Az értelmi életnek emelése csak az erkölcsiség által eszközölhető, valamint az érzelmi életé az értelmiség által.

Szeretet, tudomány és jóság, az emberi tökélynek három alkatrésze, mint gyűlölet, tudatlanság és gonoszság a tökéletlenségé. Szeretet, tudomány és jóság gyakorlatában áll az erkölcsiség; ezen erkölcsiség utáni törekvésben áll az akarat nemessége.

A cultura terjed, ha az őt képviselő egyének száma mindinkább szaporodik; a cultura emelkedik, ha az őt képviselő egyének mindinkább nemesednek; a cultura tömösül, ha az őt képviselő egyének mindinkább egyesülnek közös czélok-nak megvalósítására.

A család annál tökélyesb, minél szorosabb összetartása; így minden egyesület, így az állam is. Legtökélyesb cultur-állam az leend, melyben szeretet, bölcsesség és erkölcsiség

azon célra szövetkezendnek, hogy az állampolgárokat minél nemesebb viszonyban, minél szorosabb egyesülésbe hozzák.

A cselekvény helyessége vagy helytelensége abban áll, hogy a nép fejlődési állapotának megfelel, vagy nem felel meg az államrendszer.

A helyes reform az, mely folytonos figyelemben tartja a nép fejlődésének állapotát, hogy az annak megfelelő kormányformát, államrendszert megállapíthassa.

Csak azon országnak van jövője, melynek miveltszék van, és minél számosabb, annál biztosabb. Nem holt betű és néma alkotmány, hanem eleven szellem és áldozatkész hazafiság képezi az államok boldogságának biztosítékát.

XI. A jog célja általában a személyiség s emberi társadalom tökélyesbedése.

A család, ez első társadalmi központ, az emberi munkásság minden elemeit már magába zárja, melyek később fejlődnek s a társulékonyosság nagy térein bontakoznak ki, különböző irányokat vesznek, s külön társadalmi működésekben szilárdulnak meg. A jognak a család keblében való ez alkalmazása kiterjed azután az emberi társakozás minden további fokaira.

De csak midőn a szellem akarata hatalmáról tisztább öntudatot szerez, kezdi használni a jogot mint műszert, hogy a társadalmi életnek a választott cél felé hajlóbb irányt adjon.

Csak előhaladottabb miveltség korában, midőn a nyomozás más térein már jártas, veti meg a szellem a jogbölcselet első alapjait. Elveket keres, hogy a létező hibáknak ismert intézményeket kijavítsa, s néha első lendületében az egész társadalmat igyekszik reformálni.

Minden nép az emberiség egy tagja. Az emberi nem felsőbb egységet alkot természeti szervezete alapjellegének azonossága, s a közös ész által. Az emberiség közös törvények szerint fejlődik, melyeket igaz, hogy minden nemzet saját szelleme módosít, de melyekben a történelem fő időszakainak szelleme és jelleme nyilvánul.

Az akaró tehetőséget az ész emeli szabadsággá. A szabadságot nálunk általán tagadó módon fogják fel, mint kényszer hiányát; de ez alárendelt oldal; az ember valóban akkor szabad, midőn a részleges ösztönöktől megszabadulva, melyek őt vonnák s egyensúlyát vele elvesztetnék, központi erejével tud uralkodni, cselekményeiben a jó egyetlen elve után indulva. Az észleges szabadság nem rontja le a választást, a

szabad tetszést, hanem azt más helyre állítja: az ember erkölcsileg nem választhatja a roszt; már elvesztette valódi szabadságát, midőn rosztat cselekszik.

Az egyéni személy az egész társadalmi életnek gyökere és első forrása. Az emberi személyiségnek nem szabad valamely társadalmi közösségben, bármely alakban mutatkozzék az, elenyésznie.

Minden társakozás alapja mindenkor a személyiség lévén, az első dolog az, hogy a személyiség önmagában és saját működési körében tiszteltessék.

A személyes élet, mely minden központ tulajdona, azon forrás, honnan a legbensőbb erők által az életnek mindig újabb folyamai buzognak, melyek a társadalmi test élénkségét, épségét fentartják. Az ember nem a társadalom vagy állam szüleménye, hanem ezek oka és célja; a társadalmi körnek soha sem kell az embert felemésztenie, hanem azt védenie és saját munkásságában segítenie.

Az állam nem egyszerűen rendőri intézmény; maga részéről a társadalmi fejlődést segítenie kell.

A jog alapja az ember véges s egyszersmind végetlen természetében, vagy szabatosabban a véges és végetlen közti viszonyban van.

A jog oly örök eszme, mely öszhangzik az erkölcsiséggel, de attól még mindig különböző marad. A jog az elmékedés, a tökélyesbedés eszméje.

Az együttesen élő minden emberek közt közösség létezik, s a jog kívánja, hogy a közösség élete és működése kiégésítő, emelő és tökélyesbítő erő legyen az egyéni személyiségre nézve. Ez azon ösztön forrása, mely az embereket társaságba viszi.

Hogy a társadalom szerencsétlen mozgalmaktól meg legyen kímélve, nemcsak az után kell kutatni, mi jó általában, hanem az után is, mi jó a nemzet fejlődési állásához képest; meg kell kérdezni az erkölcsöket, melyek a fokot mutatják, melyen valamely nép a jót elsajátította, s melyek épen úgy képződnek s javulnak mint az egyes embernél a szokások.

A jog hivatása az egyének és társulatok minden működési körének az elérendő saját célhoz mért határait megjelölni.

A jog és morál egymást kölcsönösen segítik, szétszakítva vagy összezavarva, rendetlenségbe hoznák a társadalmat; de megkülömböztetve és egyesítve minden valódi haladásnak két hatalmas emeltyűje.

Azon eszközöknek, melyek az emberekre való hatásra számítvák, bármennyire törvényesek s jogiak legyenek, mégis

erkölcseiknek kell lenniök. A népek történelme sok példával bizonyítja, hogy gyakran drágán megfizették azon eljárásnak árát, többé-kevésbé muló érdekeknek a morál örök elveit áldozatul vitték.

A formák tisztelete a közjogban a folytonos és tartós haladás egyik lényeges föltétele, egyedül ez szülheti azon erkölcsi szilárdságot s folytonossági szellemet, mely a közügyekkel való huzamos foglalkozás megszokásából származik.

A társadalmi rend, mely ma alulról és felülről jövő forradalmaktól, hatásoktól és visszahatásoktól annyi oldalról fel van forgatva, szabályos fejlődéshez csak a továbbképző hatalmak s a fentartó erők egyezésével juthat, s ez egyezés a legbiztosabban akkor történik, midőn minden társadalmi érdek képviselve van.

Az igaz törvényhozó a nemzeti életet legmértöbb alakjaiban s törekvéseiben fogja föl, megszabadítja attól, mi a szokás állapotában durva; a jövőre tekint, nem feledve a múltat, s a nemzetet a műveltség magasabb fokára emelni törekszik.

A törvénynek nem annyira azt kell formuláznia, a mi van, mint azt, minek lennie kell; a népek fejlődésének s növelésének is egy emeltyüje.

A társadalmi test egészsége, minden erő vagy működés szabályos fejlődése kívánja, hogy a szerves kötelék valamely nemzetnek minden politikai hatalom vagy működés, nemcsak a törvényhozói, hanem a közigazgatási s birói működés gyakorlásában való közvetlen vagy közvetett részvéte által legyen fentartva.

Az egyén jogát nem a családból, nem a nemzetből, nem is az emberiségből veszi: hanem a maga örök természetéből meríti.

Minden hatalom forrása a művelődési eszmékben rejlik, melyek folytonosan fejlődnek, s melyek közül mindenik, midőn ideje eljön, az emberiség s a nép életében ellenállhatlan erővé lesz; az ember bölcsesége tehát abban állhat, hogy a művelődés e mozgását helyesen kövesse, az új eszméket törvények s intézmények által meghonosítsa, midőn már azok előzetes társadalmi munka által el vannak készítve s közmeggyőződéssé lettek mint élő erők.

A mai idők politikai nagy feladata abban áll: az állam és annak minden tagjai közt a szerves viszonyokat helyreállítani, ezeket a politikai jogokba visszahelyezni, melyektől a modern, főleg a római jog elvei által táplált absolutismus fosztotta meg őket.

Jól rendezett államban szükség egyfelől, hogy a -észem

lyek magánjogi köre tisztán meg legyen határozva, s a közhatalmak jogtalan megtámadásai ellen biztosítva; másfelől, hogy az állam célja jól meg legyen szabva, a mód és eszközök szerint, melyek által az elérendő.

Az ember jelleme az észben összpontosul, mely egy külön fensőbb erő, mely az embert öntudatra, személyiségre segíti.

A jognak nem hivatása, hogy anyagilag egyenlővé tegyen; minden tagra nézve a védelem, oktatás egyenlő feltételeit állapítja meg, melyek lehetővé teszik mindenkinek, hogy az emberi művelődés azon fokára jusson, melyre összes szervezeténél fogva képes.

A szabadság a személyiségnek az érzéki világban gyakorlati nyilatkozata, az emberi méltóság legfényesebb bizonyítéka s minden haladás e leghatalmasabb emeltyüje a társadalmi világban születtett, s lassankint fejlődött a szerint, mint az ember munka által önmagának, erőinek s tehetségeinek öntudatára jutott, melyeket a minden javakra való törekvésében használhat.

Az igazi szabadság mindig oly tényekben nyilatkozik, melyeknek forrása vagy indokai a magában igaz, jó, jogos elveinek eszmei világában vannak.

Az észleges vagy összhangos szabadság akkor lesz megállapítva, midőn felfogják egyfelől, hogy a társadalom nem egyéniségek halmaza, önkényes akaratok törvényei alá vetve, hanem szerves egész, melyben az egyes tagok mozgása annál könnyebb, mennél erősebben vannak alkotva a központi szervek vagy a különböző hatalmak; s midőn másfelől tisztább öntudatára jutnak azon összes céloknak, melyek az ész által mindnyája elébe tűzvék, s melyeket a szabadság segítségével a társadalmi életben elérni tartoznak.

Az összhangos szabadságnak meg kell mentenie a társadalmat azon végletektől, melyek az elvont szabadsággal járnak s a vetélyt, a versenyt a nélkül, hogy kizárná, az emberi működés szervezését szabályzó egyetemes elvek alá vetnie.

Az igazi szabadságra nevelésnek az oktatás országos kiterjesztése által kell kezdődnie; a szabadságnak minden társadalmi működési téren gyakorlása által folytatnia s a szokás által megerősödni.

A vallási szabadság nem koldulja a türelem alamizsnáját, hanem követeli a jogot, mely minden hitvallást az egyenlőség elve szerint szabályoz, s a polgári s politikai jogok élvezését minden vallástól függetlenné teszi.

Az erkölcsi szabadság abban nyilatkozik, hogy valamely

cselekvés indokai jogi megbecsülés alá csak akkor kerülnek, midőn a tények őket fölfedik.

Az értelmi szabadság, tudomány, művészet és oktatásban nyitva tartja a forrásokat, melyekből a társadalmi rendre termékenyítő igazságok folynak.

A szabadság kora az értelmi szabadsággal kezdődik, mely a bölcsészki mozgalom föltétele és eredménye egyszersmind, mely a szellemeket az elvek kutatására vezeti; aztán a szabadság a vallási és erkölcsi ténre hat, a polgári, ipari és kereskedelmi körbe érkezik s rendesen a politikai körön végzi.

A tulajdon az emberi személyiség fényének mintegy visszaverődése a javak terén.

A jog mindenki szabadságának kölcsönös korlátozásában áll, hogy mindenkinek szabadsága közös körben egymás mellett megférhessen.

A valódi haladás mindenütt azon fok szerint mérhető, melyen az emberiség jogai el vannak ismerve s formalis biztosítékokkal környezve. Oly emberiségi társulat, melyben az államok viszonyos függetlenségöket megtartanak s mely által a nemzetiség elve a világpolgársággal összefogva lenne, a népek politikai mozgalmának eszményképe.

Az állam élő szervület lévén, az elv egysége által létezik és fejlődik, mely öt kezdettől fogva élteti s működésének szabályát s állandó célját képezi.

Fontos valamely nemzet öntudatát, mint az egyes emberét, igaz elvek által felvilágosítani, hogy munkásságában a helyes irány elötte ki legyen jelölve. Ma szükség, jobban mint valaha, szabatosan meghatározni az állam céljára vonatkozó elveket, ezeket a társadalmi öntudatba, a tömegek szellemébe juttatni, hogy a helyes felfogás igazi határt veszen a vágyaknak, reményeknek, túlzó igényeknek, miket az állami hatalmak iránt táplálnak.

Semmiféle szervezet nem létezik, mely nem fejlődhetik, ha minden részei közt egyensúly fenntartani bizonyos fokon az egyensúlyt, az arányt fenntartani a fejlődés társas munkájának különböző feladatainak a fel-
tűnő kicsapásokat, kinövéseket a működés, melyet az államnak teljes mértékben a törvények által, a különböző feladatokban szabályozván, mind azon segélyek arányban részesít.

Az állam hivatása két szóban foglalható: kötni; felszabadítani anyagilag a különbözőket közvetlen beavatkozásától, fentartani

kötélékeket a kölcsönös befolyások által, melyek azok sikerét eszközlik.

Valamely nemzet összes műveltségével való viszonyaiba tekintve, a jó alkotmány mindig a nemzet történelmi fejlődésében mutatkozó jellem vagy szellem kifejezése. A politikai és társadalmi művelődés alkotmány között belső kölcsönhatás van oly módon, hogy a társadalmi viszonyok, a mint azok bizonyos időben valamely nemzetben mutatkoznak s szokás és meggyőződés, vagy anyagi birtokviszonyokban is megszilárdulva feltűnnek, a politikai alkotmányra határozó befolyást gyakorolnak, mely létveszélye nélkül e társadalmi gyökerektől el nem szakadhat.

Tudni való, hogy a korlátlan egyéni szabadság kezdetleges természeti állapot alapja; a fejlett műveltség, az erős hatalmas állami lét becses vívmányok, de csak drágán, az egyéni szabadság egy részének árán lehet őket megszerezni. A szabadság az erő akadálytalan kifejtésének lehetősége, s az egyéni szabadság abban áll, hogy minden egyén a benne összpontosult erőket akadálytalan kifejthesse. De minthogy mindenhol különböző erők akarnak hatni és fejlődni: egyik sem tökéletesen szabad. Se a külső természetben, se a szellem életében nem lehetséges, hogy valamely erő szabadon fejlődjék; mert a többi erők kifejtése és működtetése gátul szolgál az egy erő kifejlődésének. A tökéletes szabadság tehát a törvénynek elfogadása; a törvény pedig — az észszerűen korlátolt szabadság, legalább annak kell lennie. Minél magasabbra fejlődik a törvény, annál észszerűbbnek kell lennie a szabadság megszorításának, s a hol a törvény egy szervezetnek képezi alapját, ott a szabadságnak ezt az észszerű megszorítást el kell tűrnie.

Valamint a virág azon befolyásoknak enged, melyeknek gyökere, szára, levelei vannak alávetve; valamint a hang azon törvények szerint módosul, melyek a beszéd s a hallás szerveit kormányozzák. A természet világában is kell tehát a létért való erőket szabadságban kifejteni; a nem, a faj itt is csak addig fejlődhet, amíg a természet törvényei a faj alakját, a míg a feltételek kedvezőek, a természet törvényei legalkalmasabb, az fogja a többit túlszárnyalni, a természet törvényei versenyeznek, ujak mertülnek fel, a természet törvényei némelyek a gondolás köréből eltűnnek, a természet törvényei régi hártványain maradnak meg.

f... véve a legalkalmas alakzatok az eszmék világában ép oly követ... uralkodik, mint a nagy és hatalmas

ni. egyéni szabadság az államban ép ugy lehe-

tetlen, mint a külső természetben, — nem csak az államban, hanem már a társadalomban is, — pedig itt a különböző erők és érdekek sokkal lazábban függenek össze; az egyes embernek az erőkifejtés s a természetes szabadság körét meg kell szorítania, és meg kell elégednie az állami szabadság, azaz a mások szabadsága által korlátolt szabadsággal.

Minden törekvés, mely a föltétlen egyéni szabadság megvalósítására van irányozva, lehetetlenségre való törekvés; a maró méreg csakhamar megemészténé az edényt, melybe bele akarják önteni, s az államnak a miveltség vésőjétől faragott büszke, összhangos szobrának csakhamar homokká kellene morzsolódnia, ha eltűnnék belőle az észszerűen megszorított szabadság államalkotó eszméje.

A szellemi miveltség adja s adhatja egyedül magános személyeknek a boldogságot; ma már ezen örök becsü igazság, az erkölcsi személyek vagy testületek, sőt nemzetek életére is alkalmaztatik, és kétséget nem szenvedő sarkítételnek tartatik, hogy a népek közboldogsága, ezeknek szellemi kifejltségére építtethetik egyedül. A sötétítő, zsarnokságuk épületét a nemzet miveletlenségére építők ideje tehát kitelt, a középidők ezer évig tartott éjjele elmúlt, és világos nappal vagyton.

Csalhatatlan és ma már minden kétségen felül emelt lélektani okfő az, hogy a legtökéletesebb polgáriság nem egyéb, mint legtisztább, de már a hon érdekeihez alkalmazott erkölcsiség; és nem lehet az jó polgár, ki nem jó ember.

Hiszen ott diszlettek mindig legjobban a polgári erények a nép mind felső, mind közép, mind alsó osztályainál, hol az erkölcsi miveltségre legnagyobb gond fordított; ellenben ott mutatkoztak a legundokabb polgári vétkek, hol a nép erkölcsi nevelése leginkább elmellőztetett.

A mai magyar világ szellemi haladása igen hiányos azért, mert nem teljes, és mint illenék, több oldalú. Mi, előbb mentünk az ismeretben, de vajjon az érzésben, az igaz erkölcsiségben haladunk-e? — már ezt épen nem mondhatjuk. Pedig mi a világosság meleg nélkül? Az erkölcsi érzést kellene jelen századunkban jobban képezni, nemcsak az észet és az izlést; mert ezek kölcsönösen segítik egymást; ahol az ész elakad, ott az érzés áll elő és segít: ahol az érzés csapong, ott az ész hasznosan kormányoz.

Idomzatot kell behozni és arányt a jellemben a mérséklet vagy erény által: ezen idomzat szüli aztán az erény mondhatlan szépségét.

Mig a lélektan közhasznú igazságai a népoktatás egy részévé nem tevődnek, és azon ismeretek száma közé föl nem

vétetnek, melyekre mindenkit meg kell tanítani: addig a közember nem lesz képes önismeretet szerezni, és csaknem szükségkép képzelődése játékvá, ezzel együtt a babona és vágyai labdájává kell neki lenni.

Nem azok a jó hazafiak, kik önzéstől elragadtatva, kimagyarázhatlan apathiába süllyedve, a közvélemény hatalmas árjától át nem járátva, a régi rozsdák mellett harcolnak; hanem azok, kik a veszedelmes emberekről lerántván a homályt, kétségést, alattomost s minden álságot, szívesen áldoznak ideik, vagyonaik s fáradozásaikkal honjok elősegelésére.

Ha látjuk, hogy a polgári nevelés egy nyomon jár az erkölcsi neveléssel, és egyféle elvek által igazgattatik; ha a népnevelés nem természetellenes, hanem a lélek örök törvényein alapul, ha a fénytűzés benne mérsékelt, és sok bűnnek nem nyit tágas kaput; ha az ipargátak széthányvák, és a munkásság minden néposztálynál egyenlőképp elterjedt; ha a nemzeti erő ez által szemlátomást növekedik; ha a néptanítók s nevelők illendő tartására a nemzet nagyjai jó példát adnak a nemes egyszerűségben és hon javára intézett munkásságban: mind ezek drága jelenségei a népnevelés derék-ségének.

Mert szellemi mély ismereten épül azon tapasztalás, hogy mint a nap sugaraiban a világ és melegszer együtt van és egy kézre dolgozik: úgy az erkölcsi és polgári erény gyönyöreit csupán az értelmi fensőbb műveltségre jutott lélek érezheti.

Boldogulunk, ha azon erős és nemes vágyat fölkeressük, mely bennünket valamely, akár tudományos, akár vitézi, akár polgári pályán elindulni késztet, boldogítunk másokat, ha ezen pályán haladni nem az önhaszonlesés erőtét, hanem embertársainknak használni kívánás és a hon java.

A hazaszeretet épen azért a legmagasb polgári erény, mert mindazon erkölcsi, anyagi és szellemi érdekek összhangzó kiküzdésére vezérel, melyeknek kielégítése művelt állapotban az egyes embert és a családot, a társadalmakat és nemzeteket a boldogság s megalégedés birtokába juttatni képes.

Nincs eszme, mely azt, mit romlatlan szív elérni ohajt s józan ész tenni sürget, tökéletesben összefoglalná s határozottabban kifejezné, mint egy boldognak nevezhető „haza“ fogalma.

A szeretett haza jólléte, nagysága és becsülete nemcsak a legmagasztosb eszménykép, de egyszersmind azon egyetlen biztos kiindulási pont, melyből minden gyanús mellékes célzat nélkül polgári hűség s törvények tisztelete fakad, s mely közerkölesiségre és a nemzeti műveltség gyarapítására vezet; kimeríthetlen ösztönü táplálékot szolgáltatván egyszersmind

azon testvéri indulat ápolására, mely a magán jóllét s boldogulhatás kölcsönös előmozdításában, s a minden áldozatra kész munkás közszellemben keresi és találja föl a nemzet egyetemes haladásának zálogát.

Az ó és új kor mindazon nemzeteit és államait, melyeknek nagyságát bámuljuk, s melyeknek jólléte után törekszünk, — ez irigylendő polczra a minden körülmények közt eligazodni tudó okos és tevékeny hazaszeretet, s a szerencsében nem túlcsapongó, balsorsban el nem csüggedő foghyatlatlan közszellem emelé.

Mind az, mit a magyar nemzet a multból mint saját érdemét és dicsőségét fölmutatni képes, hasonlóan e honszeretet műve; s vajjon ezentúl emelkedni vagy hanyatlani fog-e? — azt ismét a hazafiui közszellem mértéke fogja eldönteni, mely a nemzeti közéletben az adott viszonyok közt időről időre nyilvánuland.

A magyar nemzet nem aljas uton keresi, nem ocsmány eszközök által biztosíthatja jövődjét.

Csupán a béke ölében, erkölcsi és szellemi felemelkedés karjain, a miveltség és jóllét háborítatlan gyarapodása között, bizalmat nyújtva és gerjesztve, számolhat fajunk jövőjére.

Ha élni és fennmaradni akarunk. Jövőt teremteni csak a hűség és szeretet, méltányos komoly viselet s önbizalom mindenható erejével lehetünk képesek.

Ész és erkölcs közös áldás, bűn és oktalanság közös átok az emberiségre, bármely faj gyermekében nyilatkoznak is az.

Nemzeti jóllétünknek nem lehet barátja az, ki egyéni eltérő hajlamai kedvéért a nyugodt állami élet normalis viszonyait lehetetlenekké tenné.

Kitünőt nem nemzetiségi vagy politikai kiváltságokban, hanem észben, értelmes munkában, hazafiui tevékenységben, közhasznú ismeretekben, áldozatkészségben, s mindazon polgári erényekben, melyek a családi és társadalmi élet boldogságára nélkülözhetlenek, keressünk.

Ki jövőjét tiporja és elejti, multját piszkolja be; ki utódai sorsával nem törődik, arra az ősök átka nehezül; ki részvétét a köztügyektől elvonja, az becsületes polgártársai köréből önkényt számkiveti magát mindörökre.

Az erkölcsi factorok élén állanak:

Munkás, csüggedetlen, a helybeli viszonyokból kiinduló s közjóra irányzott községi élet; s

a társadalmi jóllét minden tereit felkaroló, értelmes és nagykorú népekhez illő, egyedül a kitűzött üdvös célnak szentelt s a haza érdekeivel megférő egyesületi tevékenység.

Fajunk csak egyéni önállóságot biztosító munkásság és szellemi erő által mentheti meg magát az elmerüléstől.

Mert bármely kormányrendszer alatt az országok erkölcsi sulya és virágzása azon mértéktől függ, melyben a nép között a közállapotok iránti részvét, az önkényes közremunkálás és a közszellem kifejlődni képes.

A politikai tért ma társulati kérdések foglalják el; s ha fajunk az időt és alkalmat használja, ez új mezőn nemzeti sulyát és tekintélyét nemcsak megőrizheti, de azt mind anyagi jólét, mind szellemi fejlettség tekintetében is magas fokra emelheti.

Ha a magyar élni fog, bizonyosan a műveltség és polgárosodás körül felőtölő érdemei lesznek.

Lángoló honszeretet, tümerdek észtehetség, s mindenemű anyagbőség közepett az ország föl nem virágozott, mert a koreszmék gyakorlati kivitelével foglalkozó községi élet nem létezett.

Mert nemzetek és hirodalmak, bármely kedvező legyen irányukban a természet, csak oly fokára juthatnak el a boldogságnak és hatalomnak, a mennyi azoknak az anyagi és szellemi téren egyesített munkásságuk folytán szerzett képességeikkel összefér.

Solidaris cél solidaris munkát követel.

A hatalom, tekintély és boldogság közös élvezetére csak azoknak van igénye, kik a közös cél kiküzdésében részt vettek.

Ideje már, hogy kibontakozzunk ama kiskorú téveszméből, mintha mi képeznők a világ sorsának központját, s csak azért léteznénk, hogy míg mi keresztbe font karokkal tétlen nézzük az életet, addig maga az isteni gondviselés hanyagságunk jutalmául napszámosképen izzadjon nemzeti nagyságunk építésén!

Ne feledjük soha, hogy a polgárisodásnak, a nemzeti műveltségnek és közgyarapodásnak mind anyagi eszközei, mind erkölcsi rugói annál nagyobb bőségben s annál élénkebb foganatosításban találhatók fel valamely országban, minél világosb ott a fogalom a hazáról, minél nagyobb az érdekeltség a közjó iránt, s minél tágasb kört és alkalmat nyújt a közhatalom az egyes polgároknak, magán érdekeiket az állam és társadalom érdekeivel összekapcsolni, s e józan frigy alapján gerjeszteni sikerdús tevékenységet és versenyzést az állam minden részében.

A közszellemnek egy nemét a civilisatió idézi elő, midőn a tudomány és képzettség által öntudatra érlett nép megkedvelvén a szellemi és anyagi csint és kényelmet, meg-

győződik arról, hogy ily magas cél csupán egyesült törekvés, a hazának s társadalomnak közös támogatása által érhető el. S e neme a közszellemnek nemcsak leg hathatósb, hanem a leg-állandóbb is, mert nem változó eszményi fogalmakon, hanem a siker által naponkint megújított s emelkedő belső meggyőződésen alapul.

Jaj azon népfajnak, melynek léte s virulása ez vagy amaz alkotmányhoz s e vagy ama kormányrendszerhez van kötve, s mely még azon szellemi s erkölcsi öntudatra nem fejtett, mely őt a közszellem összpontosító erejénél fogva az események minden fordulatai között s a társadalmi összeköttetések minden alakulásaiban épen fentartsa!

Legyen a cél: fajunk jóléte, nemesítése, biztosítása.

De most felszínes mivelttség, őszinteséget pótló simaság, nemzeti jellem és szellemi fensőbbség helyett lenéző, elnémitő üres kasztai gőg s a közszokásoktól gúnyosan elütő badar különczködés, az anyanyelv elhanyagolása, a hazai ügyekben vastag járatlanság, zavart, szaggatott ismeretek, a gyakorlati életbölcse ség helyett a mesterséges életmodor saloni kiadásban.

Igaz ugyan, hogy a politika iránti fogékonyság a nemzetek érettségének bizonyos fokára mutat, de politikát csupán a politikáért egy értelmes nép sem űz.

Bármennyire érdekeljen is tebát bennünket a fenforgó keleti viszály, s az európai államok sorsa és a nagy hatalmasságok jövő politikája, azért nem fölösleges e közben a népnek élelmezési ügyére is egy pillantást vetni.

Valamint minden egyes család, úgy egész nemzetek boldogulhatásának, anyagi jólétének, s a szellemi és hazafiai törekvések irányával párvonalosan emelkedő kültekintélyének s erkölcsi súlyának legfőbb feltétele: amott a családi, emitt a nemzeti érdekegység, testvéri összetartás, s a közös családi, közös nemzeti jólétnek a tehetségek aránya szerint felkarolt őszinte, buzgó közös előmozdítása.

A mely családnak különböző tagjai össze nem tartva egymást cserben hagyják, s hajlamaikat és képességeiket, melyek a családi közös érdekekben összpontosulva köztiszteletet és gyarapodást idézendettek elő, különböző ösztönök szerint szétágazó célok elérésére parancsolják, — azon család jó nevét elveszti, s öntagjai büne miatt előbb-utóbb tönkre jut.

A mely nemzet különböző osztályai kölcsönös gyűlölet, boszúvágy, lenézés vagy féltékenység ösztönéből egymástól irtóznak, tekintélyöket, befolyásukat s előnyeiket egymás rovására vadasszák, s erkölcsi és anyagi tehetségeiket, melyek egyesült megfeszítése egy népfajt a jólét és dicsőség

legmagasb fokára emelni volt hivatva, — a kasztai önzés szétzaggatott szük terén fecsérlik el: azon nemzet elveszti tekintetét a világ előtt, erejében megfogy, törekvéseiben meddő és tehetetlen, míg végre önbizalmában megingatva, kölcsönös versengéssel önmagát sujtva és apró érdeksoportokra oszolva fel, az államban minden politikai súlyát, s ebben fenmaradása egyik lényeges zálogát veszti el!

Ki ohajtana ily sorsot nemzetének? s ki volna azon megátalkodott vagy elvetemült, ki, ha nemzeti öntudattal bir, ily állapoton elszomorodni ne tudna?

Valamint az egyes egyént és az egyes családokat, ugy az egyes nemzeteket is, bármily szigorú gyámkodás által az öncsonkítás, az öngyilkolás ellen megoltalmazni nem lehet.

A mely népfaj egyéni fenmaradhatásának alapját, a nemzeti érdekegységet, erkölcsi s társadalmi szervezetéből önmaga kitepi, — azt sajnálni igen, de megmenteni többé nem lehet.

Az életrevaló, multjokat becsülni, jövőjüket biztosítani tudó nemzetek hivatva vannak a verseny nyomán élni és gyarapodni; — a tehetetlen, rest vagy elcsüggedt népek ellenben dicstelen lézengés után nyomtalanul el fognak mállani.

A magyar nemzet kétségkívül elegendő kilátással birna fényesen győztes versenyre, s egy újabb évezreden keresztül a nemzeti lét irigyelhető szép napjaira, ha kebelében a valahára kiirtandó egyenetlenség magva helyén a testvéri összetartás, a nemzeti érdekegység áldott gyümölcseit lehetne megérlelni.

Most, fájdalom, mi a nemzet különböző osztályai között a testvéri szeretetet, egyetértést és kölcsönös bizalmat vérző szívvvel látjuk megrendülve.

Már pedig csak ugy lesz az emberiség bármi kis népe is erős, nagy és halhatatlan, ha az értelem szózatját követi; minthogy viszont a számszerint legnagyobb nép is idő előtt semmisül meg, vagy örökleg szolganépként pang, ha országos dolgok körül érzelmi s képzeleti mámorainak enged, s ezek után indul.

A haladás szelleme, melynek a szükség ösztöne csak külső rugóul szolgál, de gyökere s elfojthatlan hatalma az istenalkotta emberi lélekben rejlik, változhatlan törvények szerint s korról korra erősebben viszi láthatatlan szárnyain a népeket és emberiséget előre kitűzött magas czélok felé.

Tudatlanság és hamis számítás e szellem befolyását, érlelő erejét s diadalát késlelteti, de meg nem állithatja.

Boldog azon nép s azon társadalom, mely e titkos hatalom intéseit megérti, a korról megalkuszik, s fölvertezi

magát azon képességgel s szellemi erővel, melyet minden előrelépés megkíván. Mert a végezhőz egyedül az erők, a csüggedetlenül iparkodók jutnak el; a pályabért azok aratják, kik józan megfontolással, de következetesen törtetnek előre. A veszteglőket a haladók tömege sodorja le, s azon népeket, „melyek a szellemi és társadalmi lét, az önálló nemzetcsaládi élet szükséges eszközeit önmagukban föl nem lelik“, túlnyomó képességű nemzetek olvasztják fel.

A kérdés tehát most: a magyar fajt az elsodortatástól, vagy felolvadástól megóvni, s a multból megmentett nemzetet, bizton és haladésképesen a jövőbe áttíltetni.

A legstürgösb és legfontosb feladás e czélza azon elemekből, viszonyokból és képességek sommájából, mikről jelenünk rendelkezik, ildomos terv szerint s a testvéri érdekek megsértése nélkül erős és biztos hidat építeni, mely az egyik parton a mult tanulságaira, a messze jövőbe nyuló másik parton pedig az istenbe vetett fiui bizalomra, mint a legszilárdabb oszlopokra támaszkodjék.

Igen erősnek és biztosnak kell lenni e hidnak, hogy az átalakító, versenyző és olvasztó elemek óriási árjai fölött mindaddig menten maradjon, míg azon nemzetünk a másik partra tartósan, életre való állapotban, s ősi épségében átkelt.

E hidnak azonban, multunk öntudatából, dicső történet által kijelölt hivatásunk ismeretéből, az ősi erények szent paizsa alatt kell kiindulni.

S nem szükség, hogy továbbá is a lezajlott multnak partjain habozva és tétlenül tétovázzunk.

De a hid maga csupa eszmékből, ohajtásokból és reményekből, bármily forrók és magasztosak legyenek is azok, meg nem épül.

Érzelmek, szavak és eszményképek, bármily meghatók és elevenek lennének is, cselekvés nélkül végre sikertelenül szétoszlanak, mint a délibáb.

A hidnak a korról, a viszonyokkal, s a magyar nemzetemtőjével összhangzó intézkedésekből, szellemi munkásságból s a nemzethez méltó áldozatokból kell épülnie, melyek esztani láncszemekként fűződjenek benső összefüggéssel és életrevalósággal egyik parttól a másikig.

De ki szolgáltatja erre most az erőt, ki szabja elő az irányt, s ki vezérelje a nemzeti cselekvés egységét és összhangzását?

E kérdés eldöntése ma igen nehéz; — de nem gátolja, hogy a hidnak építéséhez valahára rendszeresen hozzá fogjunk.

Az észnek valódi értéke nem a pillanatnyi sikerben, hanem az időmennyiségben rejlik, melyre az észnek üdvös hatása kiterjed, akár tettekben, akár eszmékben nyilatkozzék működése.

A föladat az, hogy azon nemzet, mely a legboldogabb országnak, a közbirodalom legbecsesb részének egy évezred óta nevet ad, mely történeti hivatást nyert egykor kelet és nyugot közt, a kereszténység védbástyájául, ma a civilisatio kapcsául s csatornájául szolgáljon, mivel őt a gondviselés mindazon tulajdonokkal bőven elhalmozott, mik egy népet társadalmilag fontossá és szerencsésé tenni képesek, hogy egy szóval a magyar azon testvéri népszövetségben, melybe őt a sors kebelezte, tehetségeihez s áldozataihoz mért arányban gyarapodjék, miveltségében fejlődhessék, s multjához és érdemehez méltó befolyást nyerhessen.

E nagy és feddhetetlen feladást a magyar csupán józan nemzeti politika által oldhatja meg, mely nem pünkösdi királyságra, hanem szerényebb bár, de biztos s századokra megvetett boldogságra törekszik.

Ildomos nemzeti politikának első szabálya bizonyosan az, hogy a nemzet a jogegyenlőség üdvös elvét, a legszebb, legbecsesb örökséget, mely a márcziusi zűrből megtisztulva ránk maradt, vérebe tiltesse át, s abból későbbi nemzedékek számára azon erkölcsi köteleket képezze, mely a magyar nemzet minden osztályát megoszthatatlan testté, testvérekké forraszsa egygyé.

A nemzeti politika legfőbb feladásai közé tartozik, miszerint elsőben is a volt földesurak a hűbériség minden még létező maradványának elhárításán fáradozzanak, hogy egy részről azon válaszfalak utolsó árnyéka is elenyésszék, melyek a nemzetet 1848 előtt érdekeikben szétágazó kasztokra osztották.

A nemzeti politika feladása az, hogy a magyar birtokos, a körülmények által politikai teendőktől fölmentve, minden gondját, idejét és tehetségeit legelőbb vagyona, jószágai rendezésére s anyagi viszonyainak megszilárdítására fordítsa; mert az aristocratia jövője, a nemzetiség sorsa, szellemi miveltségének haladása, s a magyar faj politikai súlya szoros arányban áll a cultura és vagyonosság azon fokával, melyre a magyar földbirtokosság fölemelni képes.

A jelen idő józan felhasználásában látjuk életrevalóságunk próbakövét.

Az első és legtermészetesb ösztön, melyet valamint bármely ép egyéniség, úgy minden életrevaló nemzet ellenállhatlanul követni kénytelen: az önfentartás ösztöne.

Ez szerzett bont, ez tartott fenn állandó hazát a népeknek ; s ez ösztönnek hatása oly mély, biztos és tartós, hogy oly nemzet, mely önfentartása czélja körül a civilizatio minden eszközét gondosan felhasználja, s más népfajok rövidsége és elnyomása nélkül lenni, létezni tud és akar: fenmaradására s virágzására mindaddig számolhat, míg csak őt a gondviselés a nagy mindenség létével összeférhetőnek tartja.

Igen kevés nemzetet képes a történet felmutatni, mely, mint az egyes ember, természetes betegségnek vagy korgyengülésnek tulajdoníthatná kimultát. Az elenyészett népek túlnyomó része önmaga okozá többnyire vesztét, s minden hanyatlás, minden életveszély, mely mai napon létező nemzeteket környez, okokra vezethető vissza, miként e bűn és felelősség súlya egyedül a veszélyben forgó népeket terheli.

XII. Valamint az emberi létet, úgy minden szellemi vívmányt és fejlődést, melyet az egyéni rövid élet nemzedékről nemzedékre teremt, a természet mindenható ura nemzeti csoportok társadalmi alakulása által biztosítja.

A nemzetek léte és gyarapodása tehát nemcsak állami ügy, hanem egyszersmind az emberiség közös érdeke: ama szent érdek, mely, bármennyire összefüggés nélkül látszassanak is lenni az események, isteni törvény gyanánt vezérli az egyetemes világtörténetet.

A sors különböző arányban osztotta szét a szerepeket egyes nemzetek között a világtörténetben ; de egy sem oly kicsi, hogy közremunkálása fölösleges volna, s nagyon boldog lehet, a nélkül, hogy fényes, világot rázó szerepre legyen hivatva.

A magyar nemzet csupán önmagának róhatja fel multjának mind dicsőségét, mind bajait egyiránt ; színtén csak tőle, csak józan nemzeti politikától függ, mily szerep várjon rá jövőre az európai társadalom tekintélyes részének kebelében.

Hanem a házi és polgári erények egymástól elválatlanok.

Feslett erkölcsű, kicsapongó, mértéktelen, fényűző, családi boldogsággal nem gondoló, könnyelmű emberektől, — bármily régi és követelő legyen is ezimtik, — az állam polgári erényt, a társadalom nevezetes szolgálatot, a haza áldozatot, a nemzet emelkedést soha ne várjon.

Egy vezéreszme melegitse keblünket, feszítse elménket, vezesse tollunkat.

Egyensúlyba hozni a haza jóllétét és virulását a ter-

mészet által nyújtott képességgel, s állandóan fölemelni a nemzetet az állam, társadalom és család körében azon értékre és boldogságra, melyre őt dicső multja, nemzeti nemtője, száma, esze és kiterjedt földbirtoka a közbirodalomban a testvér népfajok irányában fölhívja.

Kiemelui a magyart a vérmesség és csüggedés, szélsőségei közt kifejlett amaz álmokórságból, mely miatt sem élni, sem halni nem tud.

Ohajtanók, hogy minden magyar ember ajtaja fölött ez lenne olvasható :

„Ápold, emeld és támogasd a nemzeti művelődést és irodalmat, hogy minden emberi tudomány meghonosulván anyanyelvemben, a közelebbi magyar nemzedék abban minden szellemi eszközt föllehessen, mely azt minden létező nemzettel a műveltség egyenlő polczára emelheti!“

Bölcs törvények, korszerű társadalmi szerkezet, czélszerű nevelési rendszer, a polgári közszellem és befolyás kifejtése és fölapolása, érdekesség s a társadalmi érettség emelkedésével karöltve az állambáztartás és közigazgatási formák egyszerűsítése — idővel kétségkívül minden életképes államban megalapítják az általános jóllétet; — de az államnak minden hatalma s minden önmegerőltetése nem képes az egyes családi és egyéni balsors számtalan s folyvást megújuló eseteit elhárítani.

S mégis, a gondviselés azért adta az észet s annak mankóját az észélyességet, s azért a szívet és a társas együttlét ösztönét, hogy minden közelgő veszély, minden meglepő baj ellen küzdjünk, s ott, hol az egyes erő hatni megszűnt, egyesülten törekedjünk magunkról és polgártársainkról elhárítani annyit, a mennyi a dolog természeténél fogva lehetséges.

Mi magyarok, kik az önfentartás ösztönénél fogva a nehéz multból még egy szebb jövő felvirulását szeretnők megérni, és kik belátják azt, hogy a nemzetet annyi olvasztó elem ellenében az enyészettől csupán a nagy többség kultúrája és nemzeti műveltsége mentheti meg, — mi magyarok, kiket az elszigetelt rokontalan helyzet, inkább mint minden más népfajt a hazában ébren tart: mi a jónak, czélszerűnek, szükségesnek belátásánál örökké ne maradjunk megszokott gondtalansággal elhanyagolván, vagy kölcsönösen egymásra tolván a foganatosítást.

Most van az ideje, hogy mindenki felocsudjék tétlenségéből.

Mert a cultura, tudomány, polgárisodás az, mi a népeknek nemcsak az anyagi jóllét, a vagyonosodás eszközeit nyújtja az ipar határtalan mezején s ezernyi alakjában, hanem a

szellemi, polgári és társadalmi ellenállhatatlan fejlődésnek is legbiztosb állandó kezességül szolgál.

Mert a naponkint tökéletesbitő szakismeretekben rejlik az országos gyarapodás kulcsa: a nép jólléte s szellemi fejlettsége, az állam gazdagsága s erkölcsi ereje.

Jobb a tűzveszélynek, a sorvadásnak, az elszegényedésnek elejét venni, mint akkor huzni meg a vészbarangot, midőn már lángok martaléka lett a ház, midőn az elfonnyadt tagokból már az illető vér kifogyott, s midőn már a közhatalomnak csak arról kell aggdónia, mikép kelljen százezereknek kétségbeesetten fölemelt, s socialisticus ntonállással fenyegető kol-dusbotját a társadalom fejről elhárítani?

Hanyatlás és emelkedés, vész és boldogulás ezentül a társadalomra nézve egyetemes, közös, solidáris eredmény, melyet egy osztály egyedül és kizárólag sem akarattjával, sem akaratja ellenére elő nem idézhet.

Innét következik az összes néposztályok összetartásának, egyesült közremunkálásának érdeke, áldása és ösztöne.

Fájdalom, most mint a delejtút s irányt vesztett hajó, ismeretlen tengeren tévedez a magyar, részint határozatlanul, részint elkeseredve a még meg nem állapodott s el nem igazodott új viszonyok hullámai között.

Szervezni kell tehát a társadalmi teendőket, nem pedig itatás, étetéssel a népet ámitani és tévútra vezetni.

A nemzetet és nemzetiséget ma már nem védik kiváltságos intézvények rámai. A magyar nép is, mint oly város, melynek sánczai s falkerítései szétbontatnak, most már mindenfelől nyílt és védetlen behatásnak kitéve, jövőben egyedül saját erkölcsi erejére s józan éberségére van utalva.

A dolgok természetében fekszik, hogy az új viszonyok és intézvények nemcsak folytonosan lekötik figyelmünket, de egyszersmind a közéletet is magokhoz idomitják lassankint, s egy új eszmekört szülnek, melynek átalakító erejétől a nemzeti jellem és egyéniség sem maradhat érintetlenül.

Mi nem szeretjük a haza sorsát és nemzeti lét jövőjét az ábrándok hiszékenységgel s bizonytalan eshetőségekkel biztatni; s oktalanságnak tartjuk a nemzeti számítást hiú politikai conjecturákra fektetni.

Nemzeti életünk s jövőnk basisát mi bizton s öncsalás nélkül sehol másutt, mint egyedül a nemzet erkölcsi erejének mennyiségében és súlyában hisszük kereshetni, azon erkölcsi erőben, mely mig elég ildomos és számító egy részről szellemi kulturára s egyéni függetlenséget biztosító anyagi jóllétre törekedni, azalatt más részről az önbecsülés kíséretében járnai szokott hűséggel őrzi meg ősi jellemét, nemzeti egyéniségét.

S ha e rendeltetésétől áthatva, erkölcsi erejét a nemzet ismét lüktetni érzi ereiben, meg lehet győződve, hogy élete többé semmiféle körülmények közt sem juthat veszélybe, ha egyszersmind azon két hatalmas factorral szövetkezik, melyet egy részről a nyelv és irodalom, más részről történetének gondos tanulmányozása és ismerete nyújt.

A nemzetegység a magyarra nézve sohasem volt annyira nemzeti életkérdés mint ma, s hazánk sohasem érzé a világ-cultura vezetésére hivatott nyugoti nemzetekkel első szorosb összeköttetés szükségét és hiányát oly nagy mértékben, mint napjainkban, mert:

Nálunk a polgári hivatás öntudata, s mind az egyéni, mind a közgyarapodás ösztöne hideg közönyösségig elfásulva látszik lenni, mintha valamely álomkóróság ólomsúlya nehezédnek ránk, s minden nemzeti s társadalmi emelkedettebb élet csupán az állati érzékek automatszerű funkciójára zsugorodott volna össze.

Ne higyük, hogy kedvünkért csodák történnek, s a világ sorsának kerekéi, az emberiség történetének láncolata az intéző láthatatlan hatalom által kiváltságosan miérettünk s körülünk vezetettnek, s míg mi alszunk és álmodozunk, helyettünk és fölöttünk mindenható tündérek fognak örködni.

A teendőket lajstromozva, óvakodni kell minden követeléstől, melynek teljesítése saját hatalmunkon kívül fekszik. Nem akarunk semmit egyebet, mint a mi a magyartól minden politikai körülmények közt s a loyaltás legparányibb megsegése nélkül kitelik.

Emelkedjünk fölül sülyedő korunk azon divatos törekvésén, mely a legnemesb emberi ösztönöket és indulatokat s a századok által megszentelt hajlamokat gúnnyal tiporva, az emberi észet, a legmagasztosb eszméket, a tudományt, sőt magát a vallás szent érzületét is, az emberi méltóság legnagyobb lealázásával, pusztán anyagi czélok elérésére, s a dicvágy ephemer uralmanak zsámolyául szeretné bitorolni!

A hazafiság s nemzeti önérték az, mely minden népet a közhónak élni s hazáért meghalni tanít; mely szellemi haladásra és erkölcsi emelkedésre ösztönöz, a békében tevékenynyé, a harczban legyőzhetlenné tesz, s mely a boldogságban óvatosságra s önmérsékletre int, a veszély perceiben a nemzet erejét a kimerithetetlenenségig sokszorozza, s a szerencsétlenség napjaiban az elcsüggedéstől megóv, vigasztal, reményt nyújt a kitérésre, s a megnehezédő balsors férfias elviselésére erőt és bátorságot önt a nemzetbe s az önbizalmat rendületlenül megőrzi.

Viszont minden átok, gyalázat és feledés, sőt minden ál-

landó nyomor, melyre egyes nemzetek kárhoznak, a hazafiatlanságtól elválaszthatatlan erkölcsi süllyedés, s az anyagilag és szellemileg pusztuló állapottal karöltve járó nemzeti elkorcsulás, a nemzeti rothadás szomorú eredménye.

Homér dicső hazája, az ókori hellén birodalom még maig utól nem ért remek culturája, világhölcesei és hős fiaí daczára megsemmisült, mert az uralkodási vágy s oktan önzés a nemzetet megosztatá, s gyermekei egymás ellen a közös ellenséggel czimboráltak.

Róma számtalan nagy emberi daczára megbukott, mihelyt a hazaszeretet s közérdek helyébe a hatalomvágy és polgári villongás lépett, s mihelyt az önfentartás szükségének határain túl menve, világhódításhoz fogott, nem polgárosítás hanem zsákmány végett, melynek zsirján a hazafiság s minden nemes indulat elsorvadt, az ősi erkölcsök és családi erények elkorcsultak: ellenben a kinesszomj, hatalomvágy, fénykezés és kéjvadászat a társadalmi rothadás minden fekélyeivel buján fejlődtek mindenfelé; a törvénytáblák helyébe kalandorok zsarnoki önkénye lépett, s a „római polgár“ büszke önértetét (elveszvé a de-lejtű) szolgálai gyávaság, képmutatás és zsoldosi készség váltották föl, s a többé soha ki nem aludt polgárháborúk emlőin fölnevelkedtek a „római legiok“, melyek egy részről a népet tartva rabigában, más részről trónt és imperatort kényük szerint döntve és osztogatva: Róma népet menthetlenül a megsemmisülés örvényébe sodorták.

XIII. A hol minden ember beszélhet, ott nincs küldetés, nincs látnok, nincs jött-ment; ott csak oly jog van, mely minden polgárt megillet, és a melyet minden polgár saját egyéni érdekében, vagy közérdekben használ. Ki gondolt valaha szabad nép-nél arra, hogy a közvéleményt uralja vagy irányozza!

A sajtó csak viszhang, a mely mások eszméit ismétli, semmi több.

Hogyan állhat fenn a szabadság oly társaságban, mely egészen ügyeivel és érdekeivel van elfoglalva, és a mely mégis maga kormányozza önmagát. Hogyan maradnak fenn és gyarapodnak a nagy eszmék? Hogyan nyernek a jog tiszteletet, az erény becsülést, a szolgálatok jutalmát? Csak a sajtó által, ezen a gőzerőnél és villanyosság-nál is bámulatosabb találmány által. A hirlap a társadalom viszhangja, rettenetes viszhang, harsogó kürt, mely minden hangot megnagyobbítva, a világ végeig hangoztat és a legsüketebb lelkiismeretet is felferi. Jó és rossz egyiránt szolgál neki; a jó, hogy minden szívet öröme

és versenygésre buzdítson; a rossz, hogy bennük méltatlankodást és utálatot gerjeszzen.

Keménység megszorít egy családot és sért néhány félénk lelket; de megment ezeket, kiket a büntetlenség hasonlító gyengeségre bátorítaná. Szigorúság kétségkívül halálos ellenségeskedést von magára. De mit tesz ez? Ingadozhatni-e a kötelesség és érdek között?

Mi, szegény magyar tudatlanok nem tudjuk, hogy a mi szabadságunk, mit minden kéjhölgy, tönkre teszi és elárulja azokat, a kik szeretik, mert szabadság, közrend: ez két halhatatlan ellenség nálunk, a melyek felváltva győzve és legyőzve, örök harcot folytatnak, a melynek koczkáján mi forgunk. Egyszer a szabadság ül diadalt; az ég az öröm és remény kiáltásaitól viszhangzik; de a derült istenség álczája alatt a fejtelenség diadalmaskodik, nyomában a polgárháborúval, megtámadva minden jogot, fenyegetve minden érdeket és borzalommal visszaretentve a megrémült népet. Másnap a közrend vonul be, markában a karddal; békét adva, halgatót parancsolva, és csakhamar minden korlátot szétzúzva és saját súlyánál fogva sietve azon örvénybe, a melybe minden hatalom rohan, a mely senkitől tanácsot nem kér és a melyet semmi vissza nem tart. Honnét az örökös hajótörés? Honnét van az, hogy egy becsületes, derék, eszes nép mint a magyar, nem épít egyebet romoknál, mindig elégedetlenül és mindig megcsalatra?

Mert az állam nálunk soktábla, a melyen mindenkinek megvan a maga mezeje, a hol teste és lelke egyenlően és egyformán kormányoztatik. A lelki és világi hivatalnokoknak egyiránt megvan a határozott helyük ugyanazon keretben, és ők karöltve járnak el.

A magyarok nem tudják, hogy egy nagyszerű kormányzat egyesíti e szétfutó szálakat és összpontosítja az eltévedt erőket, — ha a pyramis tetején egy éber, tevékeny, gazdálkodó ember áll, azonnal rend uralkodik s a renddel az egység minden jótéteménye.

Hazánkat ujja kell tehát alakítani és belőle a szabadság minden rendtelenségét kiirtani.

Mit használ a mesterkélt szabályosság, ha eltávolítja a gazda szemét, ha megsemmisíti az egyéni buzgalmat, a magánérdeket, a szabad versenyt? Egy csepp víz volna a tengerhez képest.

A magyarok mindig nagy szavakkal ölik meg a szabadságot. A tulajdon nem érdek, hanem jog. A közérdek ruganyos és határozatlan szó, a melybe a legjogtalanabb és legigazságosabb igények egyaránt takaródhatnak.

A magyarok nem tudják, hogy a fejtelenség, ez más szabadságának megtámadása és nem önszabadságunk védelme.

Nálunk az ország kétfelé van szelve; egyik oldalon a hatalom a rettentő központosítás minden segédforrásával, a másikon egy tömeg, mely többé-kevésbé önkénytelen engedelmeskedik. Ebből származnak a forradalmak, melyek e szép országot marczangolják, ebből azok örökös sikertelensége. Majd meggyengítik a felsőséget és tehetetlenségre kárhoztatják, azt hiszik, hogy a szabadságot gyarapítják és csak fejtelenségre jutnak és majd az ellenkező végletbe esnek, minden köteléket szorosra vonnak; azt hiszik, hogy a rendnek szolgálnak és csak önkény alá kerülnek. Siralmas látvány, midőn egy nemes nép csak azért emelkedik fel a mélységből, hogy a másik oldalon ismét behulljon!

A ki megtanítaná a magyarokat arra, hogy a központosítás leigázza, hogy csak a társulás szabadithatja fel őket, az örök időkre kiirtaná a forradalmak csiráját, és végre oly fát ültetne e nemes földbe, a mely soha nem száradna el többé.

A miveltséget illetőleg mi még csak gyermekkorunkat éljük és mégis már a világ első népének tartjuk magunkat.

Nálunk a nemzeti büszkeség az a veres zászló, a melyet a népnek, mint a bikának eléje tartanak, mikor azt akarják, hogy lehorgasztott fővel rohanjon a hurokba. Terjesztük inkább a nevelést minden erőnkkel, vigyünk minden-hova világosságot, ha nem akarjuk, hogy a nép örökös bolondja maradjon azon világámitóknak, a kik legnemesebb szenvedélyeivel és legszebb ösztöneivel játékot üznek.

Mi magyarok azt akarjuk magunkkal elhitetni, hogy demokraták vagyunk; nézzük meg: vajjon az amerikaiak is így fogják fel a democratiát mint mi? Vallás- és pártkülönbség nélkül feljajdulunk közoktatási ügyünk szegyenletes állapotán; nézzük meg azon — a mi fogalmaink szerint — messés áldozatokat, melyeket az amerikaiak a mivelődés oltárára tesznek. — És okuljunk.

A tapasztalat hosszú idő alatt megtanított rá, hogy a gyakorlat nálunk ellenkezik az elmélettel. Hány igazság van, mely távolról bámulatot kelt, és közléről vizsgálva, szétfoszlik.

Ugy látszik, hogy a magyar önmagára hagyva, tehetetlenné lesz; mivel éltének minden cselekvényei nem szabályoztatnak és nem vezetettek, nem képes másként haladni, mint tapogatódzva a sötétben, hasonlólag azon növényekhez, melyek csak árnyékban nőnek; neki is arra nézve, hogy tengődjék, szüksége van a zsarnokság árnyékára és kormányzó gyámra.

Nálunk a kormány szeretete helyettesíti a hazaszeretetet és maga a kormány nem egyéb, mint egy kakasülő, melyre minden egyes fel akar röppenni. A közmagtárból táplált minden kétlábu helyet akar ott foglalni. Minden magyarra az a legjobb kormány, mely őt fizeti. A hivatalnokok kormánypártiak azért, hogy megtartsák helyöket, fiak pedig, hogy ilyet kapjanak.

Mögöttök áll a nagy tömeg, mely nem tudja, mit akar, mert nem tud semmit; melyet megcsalnak, mert érdekei ápolásától mindig megvonták a gondoskodást; melyet félrevezetnek, mert tudatlan. Előbb tehát annak oktatása és felszabadításáról kellene gondoskodni, mielőtt köztársaságra gondolunk.

Mi két okból nem szabadulhatunk meg a zsarnokságtól; az egyik, hogy törvényeink és szabályaink megfosztván a polgárt minden kezdeményezéstől és társadalmi szerepkörét oly gép szerepére alacsonyították le, mely magától nem képes mozdulni; a másik, hogy oly módon vagyunk berendezve és felszerelve, hogy önkényszerüleg kormányoztassunk. A mig nem leszünk hozzá szokva, hogy semmit se kérjünk és várjunk a kormánytól, sem hivatalnokot, sem esendőrt, se papot, se tanítót: nem lesz köztársaságunk, vagyis a magyarok nem fogják önmagokat kormányozni.

A magyarok megvették az ekét, mielőtt ökrökről gondoskodtak volna. Előbb akartak egyenlők, mint szabadok lenni. Mintha azon nemzet, mely megszünteti aristocrátiáját, mielőtt polgárokat teremtett volna, nem önkényt örökítné meg a zsarnokságot.

Ne hanyagoljuk el a nevelésnek erkölcsi oldalát. Legyen szemünkben az erkölcsiség az embernek legbenső, leg-sajátosb lényege, mely minket a cselekvéseknek teljes szabadságával és erejével bele állit a tarka, szórakoztató, szemfényvesztő világba.

Az erkölcsiség nem békója a szabadságnak, hanem hatalmas eszköze az akaratnak, mely utat tör magának ős erdőkön keresztül. Csak az erkölcsőség által lesz az ember önmagának ura, és az öntudatos erkölcsi erő előtt, mely az emberben mint jellem nyilvánul, megnyilnak a világnak sziklafalai.

A jellem gyémánt, mely átvágja a legkeményebb tárgyakat a világon, szikla, melyre államok épülnek, lángész, mely a világot átalakítja, trónokat leront, népeket boldogít.

A jellem több mint a lángész, a jellem melegség, a lángész világosság, a jellem hat, a lángész gyönyörködtet; a jellem föl tud éleszteni egész nemzeteket, a lángész jellem nélkül rombolhat és elpusztulhat.

Hol vagyunk? Vallásos emberek üldözik a szabadságot, és a szabadság baráti ostromolják a vallást; nemes és nagy lelkek magasztalják a rabszolgaságot; alacsony és szolgai lelkek hirdetik a függetlenséget; becsületes, értelmes polgárok ellenségei minden előhaladásnak és hazafiságtalan és erkölcs-telen emberek magokat a polgárisulás és felvilágosodás aposto-laivá teszik!

A pártérdek nálunk közérdek helyébe lép. Nem a közjó, hanem a pártzempont az irányadó. És ezen természetes gyöngéje különösen akkor ellenállhatlan és rohamos, midőn az ily állapot, melynek gyökere nincs, csak a párt erőfeszítései által tartható fenn. A szabadsági kérdés uralmi kérdéssé válik, és a párthatalom minden, mert csak általa létesíthető minden. Feláldoztatik annak az elv, a haladás, sőt meglazul maga a morális fék is.

A pártok Amerikában azért szükségesek, mert feladatuk kölcsönösen ellensúlyozni, mérsékelni egymást és így gátjai a megfontolatlan, egyoldalú és gyorsított eljárásnak.

Nálunk a felszentelt párturalom, csak botrányos vesztegetés, erőszak, törvény és jogtiprás, sőt polgári vér árán tartható fenn.

Eddig csak vitatkoztunk a zöld és fehér asztalnál, erősb vagy gyarlóbb érveket használtunk, de ma már nem értjük egymást; és merő piszkolódás a napilapokban, és szemérmetlen leszavazás a tisztelt házban!

A biztosságot Amerikában csupán a vallás adja meg, azért, ha korlátot akarunk szabni mint egyesek, úgy a többség zsarnoksága ellen, azt egyedül a vallásból meríthetjük, azért a lelki társadalmat mindenkor első hatalomnak ismerjük el.

A vallás nem vesz el, hanem a nép és szabadság. A vallásra lehet mondani, hogy mint bűvös vadász, kaczagva dobálja magától századok óta a megsemmisítés golyóit. Ámde elvész a szabadság, elvész a nemzet nálunk, mert nincs polgárisultság vallás nélkül! Hiába sokasítják az iskolákat, folyjon bár utczákon a tudomány, vallás nélkül, mely a gőgös embereket egyedül képes együvé fűzni, csak nagyobb lesz a vadság, mert tudomány által eszélyesb lett. Egyik gonosz tett szüli a másikat. Azért rendesen történik, hogy mint Montalembert mondja: az utczai kormány rendesen kaszányába vezet. És ekkor egyénekből lesznek kisebb nagyobb csordák, kiket emberfeletti lénynek tekintett autocrata kormányoz. És az-e nekünk magyaroknak hivatásunk, hogy hajcsár-üvöltésre mozogjunk? és örüljünk, hogy nyugton földet túrhatunk?

Az egyéni szabadság, a szabadság minden egyéb nyil-

vánulási módozatának alapja és nélkülözhetlen tényezője, ugy annyira, hogy nálunk, hol az egyéniség háttérbe van szorítva, a látszólag legkitünőbb, legragyogóbb szerkezet mellett sem szólhatunk valódi jólétről, valódi szabadságról.

Mert az emberi társadalom nemcsak tényleg áll számtalan egyes ember szövetkezéséből, hanem az emberiség szellemi fejlődése is ugyanazon természeti törvényeknek van alávetve, melyeket az egyes egyén fejlődésében követ.

A társadalmi és állami lét minden mozzanatában a legfőbb, sőt egyedüli tényező az egyes ember mint különálló, mint teljesen kikerekített egyéniség; ez azon elem, melynek számtalanszor egy más mellé való helyezése által az egész társadalom létrejön.

Nálunk az emberi természet csak egy gép, mely valamely minta szerint készítve, csupán csak az elébe adott munkát végezi; Amerikában pedig oly fa, mely minden oldalra terjedni és fejlődni iparkodik, azon benső erők irányzatához képest, melyek belőle élő dolgot alkotnak.

Az emberi haladásnak fennálló gátja nálunk a szokás zsarnoksága is, és ez folytonos ellenkezésben áll azon vágygyal, mely a szokásosnál valami jobbra törekszik, és melyet a körülményekhez képest majd a szabadság, majd a haladás vagy tökéletesedés szellemének neveznek.

Mi az Amerikában, a mi a kormány és helyhatóságok közötti ürt betölti? Mi az, a mi oly szerencsésen áthidalja azon mélységet, melynek szélén a felelős kormány és a municipium minduntalan szemközt találkozáván, egyik a másiknak ledöntésével juthatna csak a túlpartra biztos hidazat nélkül?

Ez összekötő kapocs, a törvények uralkodása, melyet erős jogéret, felvilágosult közvélemény, független sajtó és szólásjog, nyilvánosság, a hivatalnokok felelősségét garantáló törvények, esküdtszék, és a szabadságot fentartó egyéb intézmények mellett különösen a birói és törvénykezési függetlenség biztosítja.

Amerikában miben áll a népképviseleti kormányzat lényege? — Azon elvben, hogy a kormányzást, a törvények végrehajtásának eszközlését, és illetőleg a törvények végrehajtása fölötti örökösödést csak olyanok kezelhessék és pedig szigorú felelősség mellett, kik a parlament többségének, tehát az ország közvéleményének támogatását bírják.

Ellenben a parlamentarismus nálunk azt tartja, hogy az alkotmányosságunk elég van téve azzal, ha a kormányt a parlamenti többség támogatja. Azt tartja, hogy ezentúl egy nép megnyugtató végett semmire sincs szükség, hogy ez egyedüli és elég biztosítéka a szabadságnak.

A gyakorlati élet azonban megmutatta, hogy az sem nem egyedüli, sem nem elégséges biztosíték a szabadságra, a jog megóvására, és a törvények uralkodására nézve.

E rendszer nem egyéb, mint az önkény és az absolutismus áthelyezése a monarchia kezéből az uralkodóval, a kormányzás vezetésére nézve kiegyezkedett kormányférfiak kezébe.

Hogy a képviseleti kormányzat nálunk is az anvagi és szellemi általános jólét, miveltség, a törvények iránti tisztelet és rend érdekében egészséges gyümölcsöket teremjen, különösen, hogy a jog egyenlőségen nyugvó népszabadság megszilárdítására vezessen, erre távolról sem elég maga a parlamentarismus. Hanem ha célt akarunk érni, ki kell fejtünk a szabadságnak mindazon biztosítékait is, melyek áttörhetlen korlátot emeljenek a kiváltságos osztályok furaingossága által titkon vagy nyíltan mindig támogatott batalom elé, és ellenőrizzék a kormány és közigazgatási közegek minden mozdatatát.

Ki kell fejtünk a köz-erkölcsök erejét, és a nézetek azon irányát, mely mindenkitől, gazdagtól, mint szegénytől, a hatalmastól, mint az utolsó munkástól, tisztviselőtől, mint a közpolgártól egyaránt követeli a sérthetlen törvények tiszteletben tartását. Ki kell fejtünk, meg kell szilárdítanunk és a társadalmi lét minden viszonyaiban alkalmaznunk, és fen kell tartanunk azon nagy elvet, hogy az államban nem a hatalom és nem ennek eszközei uralkodnak, hanem egyedül jogszerű uralkodás a közakarat által megállapított, és a független törvénykezés és erős közvélemény védelme alá helyezett törvények uralkodása.

A kormány igazi felelőssége Amerikában nem abban áll, hogy a kormány azon idő alatt, midőn a törvényhozás nincs együtt, mindenható legyen, hogy akár egyesektől, akár helyhatóságoktól feltétlen engedelmességet követelhessen azon ürügy alatt, hogy majd utólagosan a népképviselőnek beszámol indokairól és ennek aztán tessék őt megbüntetni, ha bir vele. Ily felelősség, ily parlamentarismus mellett a kormány és nép közt bíról végre is a forradalom szokott föllépni.

A magyarok még nem tudják, hogy azok kezébe, kik a nemzeti képviselőket az országgyűlésre választják, igen fontos ügy van letéve; szükséges tehát, hogy ezek oly tulajdonokkal birjanak, miszerint fél lehessen róluk teenni, hogy a választási ügyet helyesen kezelendik. Ilyenekkel a választók nagy része nálunk nem bir, sok elcsábítás és megvesztegetés történik, melyek által a választásnak egészen más eredménye idéztetik elő, mint a haza érdeke kívánná. A tapasztalás azt tanítja, hogy a választási jognak túlságos kiterjedése, és

még inkább az általános szavazat kétféle fegyver szokott lenni, melyet úgy a szabadság, mint az elnyomás érdekében lehet felhasználni; azért szükséges, hogy a választási jog bizonyos kellékekhez köttessék, melyek legalább hihetőséget nyújtanak, hogy az illető egyén a választási jog czélszerű üzésére tehetőséggel és akarattal bír.

Pártok nálunk dühösen állanak egymással szemközt, és egymásnak megsemmisítésére törekszenek; azoknak létezése tehát jótékonyan nem hat az államéletre, és a tevékenytelenséget és a tompa közönbösséget a batalombitorlóknál akadályozza.

Nálunk azon osztály, mely a véleményt igazgatja és az ügyeket vezeti, némi állandó és örökszerűen, fölébe levén helyezve a sokaságnak, természettel bizonyos kevély eszmével telik el maga és az ember felől. Ő a maga számára dicsőséges élvezetekről szeret álmodozni és nagyszerű célokat tűz ki vágyainak.

A magyarok folyvást két ellenséges szenvedély által izgattatnak, érzik a kormányoztatás szükségét és a szabadon maradás vágyát is. Nem fojthatván el sem egyikét, sem másikat az ellenkező ösztönöknek, egyszerre ki akarják elégíteni mind a kettőt. Magoknak egyetlen, gyámnoki mindenható, de a polgárok által választott hatalmat gondolnak ki. A központosítást összekötik a népfelséggel. Ez némi megnyugtatószolgálat szolgál. Gyámság alatti állapotokra nézve meg vannak vigasztalódva, gondolván, hogy gyámnokaikat önmagok választották. Mindenki eltűri a megkötötzetést, mert látja, hogy nem egyes ember, sem nem valami osztály, hanem maga a nép az, ki a láncz végét tartja. E rendszer mellett kilépnek a polgárok egy pillantatig a függésből, hogy maguknak urat válasszanak és aztán ismét visszatérnek oda.

A magyarok közt sok emberek vannak, kik az igazgatási zsarnokság és népfelség közt kötött alkun könnyen megnyugosznak és azt vélik, eléggé biztosították a személyes szabadságot, ha azt a nemzeti hatalomnak adták által. Ez nekem nem elegendő. Elöttem az urnak minősége sokkal kevesebbet nyom, mintsem a hódolás.

XIV. Arra, hogy egy nemzet alkotmányával birjon, szükséges, hogy független törvényhozása legyen; a végrehajtó hatalom e törvényhozásnak alávetessék, úgy hogy sem cselekvőleg, sem elhanyagolás által a törvényhozás szándékait meg ne hiúsíthassa.

Oly nemzet, melynek alkotmányos életében e kettőnek egyike hiányzik, birhat alkotmányos formákat, de az alkotmány lényegét nélkülözi.

Valamint káros, sőt némi esetekben valódi átok, ha társasági és emberi viszonyainkban összekevertetnek a szerepek, színt úgy burjánozhatik csak rossz, sőt veszély oly intézetekből, melyek irányaikból esnek s céljaikat veszítik. Mert egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét, s egyedül saját határaik közt szorosan mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat.

A szabadság legfőbb jó, s ekép bizonyos, hogy az soha sem lehet vad, tudatlan, rest és önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétől ösztönöztetve, s csinosult értelme által vezetve, szintugy meg tudja becsülni mindenkinnek sorstól nyert sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor.

Miben áll a polgár ereje, biztossága, nemessége: abban, hogy tisztelven a képviselői által alkotott becsületes törvényeket, biztosan számolhat szabad és tisztelettől környezett életre. Ez az ő mentőcsónoka. De hol a szabadság, hol a biztositék, ha még ezen mentőcsónakról is a vízbe lökik őt, ha az igazságszolgáltatás csak csel, ha a bíró egyszersmind hóhér is?

A társadalom ezen esetben nem egyéb, mint egymás ellen harcoló nép, melynél az erőszakosságok, önrdekek, ármányok, az összes bűnök és összes szenvedélyek korlátlan hatalommal uralkodnak.

A leghelyesebb igazgatási forma soha sem az, mely az elméleti tökély legmagasabb polczán áll, hanem az, mely a viszonyoknak megfelel és a helyes, az épen fejlődés útjára utal.

A politikának legfőbb feladata nem egyéb, mint a morál elveinek alkalmazása az államra, s ebből világos, hogy oly politika, mely céljainak elérésére erkölcstelen eszközökkel él, a politika főfeladatával egyenes ellentétben áll.

Tartósan és jó hatással csak azok az állapotok és intézmények fognak lehetségesek lenni, a melyek a fenforgó valódi szükségleteknek megfelelnek, azokkal összhangban állnak. Valódi fénypolczát és virágkorát akkor éri el az álladalom, hogyha minden alkatelemei és tényezői, erői és körei mindoldalulag kifejlettek és hatályba léptek; a nemzet politikai élete és fejlődése, annak minden erkölcsei, gazdasági, szellemi érdekeivel s feladatával összhangzatos egvbefüggés s termékeny viszonyhatásba lépett; a társadalomnak emberiségi és

culturai céljai lehető legtökélyesben s legnagyobb terjedelemben megvalósíthatnak és eléretnek.

Az álladalom hivatása mindazon erőket, melyek bizonyos népben mintegy csirában megvannak, kifejlésre felhíni, azokat kapcsolatban a társadalom minden tevékenység köreivel összehangzatosan összefoglalni, s a közös nagy célok elérésére irányozni; olykép, hogy az általános szabad fejleményi ügyfolyamból szerencsés összhang és egység származzék! Azon állam, mely a surlódó érdekek, erők és törekvések egyensúlyát az által akarja helyreállítani, hogy nem a visszaéléseket és kinövéseket, hanem magukat az erőket semmisíti meg és nyomja el, s mely az eleven, pezsgő és mozgó életet erőszakosan lelánczolni igyekszik: ez által csak önmaga ellen dühöng, csak tulajdon lényét rontja le és ismeri félre, a miért is rendesen hajótörést szenved, s erőszakos belrázkódításoknak csiráit kelti önnön kebelében.

A jó politika számokban fejezi ki magát, hol az állam igényei s kiadásai rendszeres egyensúlyban állanak a bevételekkel; hol ez nincs így, tűnjenek fel bár egyes szemképráztató eredmények, mint rossz politika előbb-utóbb mindig a nép rovására megszűlandja magát.

Azon nemzetet lehet tartani legboldogabbnak, mely reformjait a nemzeti óhajtások és a korszellem haladásaival betöltve, lépést tartva viheti át; a rögtönzéseket csak fenyegető veszélyek vagy százados hibák helyrehozása által igazolhatni; mielőtt egy nemzet alkotmányformáját megszilárdította volna, egyuttal és egyszerre nem tanácsos hatalmasb ellenségeit is megtámadni.

A személyes szabadság megóvása érdekében felállított biztosítékok csak akkor lesznek valóban értékesekké, ha az önkormányzatból megtestesülve a szabadság éltető forrásává válnak. Személyes szabadság jobbjára az önbizalomnak állami elismerésében fekszik, és az önkormányzat nem egyéb, mint az önbizalomnak megtestesítése mindazon körben, hová az államhatalom tevékenysége kiterjed. Helyi önkormányzat nélkül, vagyis más szavakkal: az önkormányzatnak a valódi életre alkalmazása nélkül, melynél fogva ügyeit ömaga intézi, nem lehet szabadság; fekszik továbbá azon felfogás mellőzésében, hogy mindennek a kormánytól kell jönni; és fekszik végül minden egyes állampolgárnak azon készségében, hogy másokat saját ügyeik intézésében támogasson. Önkormányzat nem képzelhető ott, hol a kormány beavatkozás elve van elfogadva, azon elv t. i., hogy az államhatalom tevékenysége addig terjed, meddig csak keze ér.

Nemzeti szabadság ott van, hol az igazság nincsen nyo-

más alatt, hol a nemzeti jogok tiszteletben tartatnak, s a személy és tulajdon szentsége biztosítva van, az igazság és emberszeretet alkotta oly törvények által, melyek sérthetlen erejénél fogva a nemzeti jólét ezen első alapjának teljes élvezhetésében mindenki bíró és törvény előtti egyenlőségben, egyképen s tetteleg részesülhessen.

A valódi alkotmányosság az egyéni jogok solidaritásán alapszik, az egésznek fedezni kell az egyest, egyesek tartják fel az egészet.

Állandó alkotmányt csak úgy lehet létre hozni, ha az nem csak papirosra van írva, hanem bevésve van a nép szívébe is.

Az ész szavával, s nem a szív andalgásaival kell kormányozni.

Nagy, boldog és dicső egyedül úgy lesz nemzet, ha az értelem köréből kormányoztatik, és annál inkább lesz azzá, minél kifejtettebb és tágasabb ezen kormányzási köre.

Parlamentí rendszert nem lehet törvény által kicsikarni, mert államilag derekasan kifejlett népet, és nevezetesen nagy, szilárd és jól létszerzett pártokat tételez fel, mit nem valósíthat pusztá végzés, vagy egyesek kívánsága. Miveletlen népre a kényuralom egyetlen egy kormányforma, mely physikai erőhatalmával az alattvalókat engedelmességre serkenti.

A szilárd jogrend alapfeltétele valamennyi élet céléré-sének tisztelése, s előmozdítása ennél fogva fontos erkölcsi kötelem.

Egy alkotmány sem bírhat állandósággal, mely nem a nép szívéből van kiírva; a papíron pompázhat ugyan, de az országban életerős gyökeret nem verhet, míg előbb a nemzet testében vérré nem vált; az akarat jelleme pedig a komolyságban van.

Az igazi politika nemzedékek műve, melyek egy tervet hagyományoznak egymásnak és annak végrehajtásán következetességgel, türelemmel és ha kell, szerénységgel működnek.

A hatalom szükséges a védelemre, és a szabadság bizonyos jogok és intézmények védelmében áll, de azért a hatalom nem szabadság, és szükséges, hogy annak veszélyes megnövekedése akadályoztassék. A szabadság nem a tömeg, nem a többség korlátlan uralmában, hanem oly törvényekben, olyan szétágazó, önkörükben független, de egymást túlkapásaiban korlátoló és biztosító intézményekben rejlik, melyek úgy a többség mint a kisebbségnek, sőt minden egyesnek személyes és közjogát védik és biztosítják.

A pusztá erő a durva erőszaknak önkénye, magában

véve nem szolgálhat huzamosb és szilárd államélet kiindulási pontjául; hatalom és erőszak nem azonos fogalmak.

A valódi polgári szabadság nem oly rögtönözhető valami, mit egy nagyszerű erőfeszítés folytán azonnal életbe léptetni lehet.

Addig, míg a közszellem nem alakul, a nép csak urait változtatja, de ezen változtatás nem érdemli meg a forradalom csinálás fáradságát.

A szabadság növény, az intézmények a veteményes ágy; a szabadság nem jő egyszerre sisakosan és pánczélosan a világra, miut Pallas istennő; a szabadság, hogy tenyészhessen, időt igényel, ültetünk, fejlesztetünk, ápolnunk kell azt, védnünk a vihar ellen, s ha kell vérünkkel is oltalmaznunk.

Nem testi erővel vagy sebességgel és mozgékonyssággal intézhetnek el a nagyszerű ügyek, hanem észszel, tekintéllyel, ítélő tehetséggel.

Ki általános elveken száguld előre s hátra, s a körülményeket nem veszi fontolóra, hasonló ahhoz, ki a csillagokat egyenlő távolságra hiszi, mivel nincsenek a szemnek támaszpontjai, melyekről összehasonlításokat és tájékozásokat tehesen közöttük. A politikában így válnak a leghelyesebb nézetek legfonakabbakká, sőt az elvek ugyanannyi hazugsággokká válnak alkalmazásaikban.

Nem a feltétlen engedelmességben rejlik a nemzetek ereje feltülről alá felé, hanem azon törvényes alkotmányos szabadságban, melynél fogva saját jólétét kiki tehetsége szerint megalapítja, előidézi, fentartja, biztosítja, az állam vagy világi hatalom felügyeleti ellenörködése sőt segélyezése mellett és aztán benső ösztönből védi, ha megtámadtatik.

Alig van nagyobb tévely annál, mint a választást a szabadság egyedüli alapjául állítani fel, azon hiedelemnél, mintha az általános választás már magában okvetlenül szabadsághoz fogna vezetni, bár mennyire igaz légyen is az, hogy a választási jog a szabadságnak szükségképeni alkatrésze. A korlátlan hatalmat ez alapon csak úgy föl lehet építeni, mint más alapon.

Ha nem birnak az emberek oly eszmékkel, melyek saját létezésükön túlterjednek, ha szellemi láthatárok önmagokra szorítkozik, ha szenvedélyeik és akaratjuk szeszélyeinek rabjai, és végre ha nincsenek köztök bizonyos fogalmak és érzelmek, melyek körül csoportosulnak: világos, hogy köztök társulat nem fog létezhetni, és hogy minden egyén azon társulatban, melybe lépénd, csak a zavar és felbomlás elve leend.

A népek életében csak teljes, egységes fejlődés lehet-

séges; ott hol a politikai szabadság elnyomatik, a politikai étellel a társadalmi is elcsenevészedik, és az anyagi fejlődés csak üvegházi virágot hajt, melyet az élet első lehellete elhervaszt. Valódi virággá, mely gyümölcsesé érlelődik, csak az lesz, a mi a szabadság verőfényében ültetettet el, melynek első csiráit a szabadság harmata termékenyíti.

A politikában mint a gépezetben, a gépen kívül kell keresni az erőt, mely a mozgást eszközli, s ha az erő meg nem található vagy ha elégtelen legyőzni a józanon várható akadályokat, a gép nem fog mozogni; egy nemzet nem választhat magának kormányformát, csupán a részleteket, a gyakorlati szervezést választhatja, de az egésznek lényege, a legfőbb hatalom helye az ő társadalmi körülményei által határozatik el.

Sem a vakandok módjára földben turkálás, sem a röghöz tapadt s mindig alant kuszó állatiság nem oldja meg az emberi lét nemesebb feladatát, de még az üres légben kalandozó ábránd sem, mert e mellett a tulajdon minduntalan orra bukik; hanem az érzeki eszes lények azon példányai fejtik meg az élet talányos kérdéseit, kik testi és lelki épségre tévén szert, erőiket czélszerűen használva, mindennemű viszonyaiknak kelőleg megfelelnek.

A politika czélja nem lehet az emberi természetet megváltoztatni, agyrémek után futni, a nép elméjét s tevékenységét meddő vitákkal kifárasztani; elmúltak már azon idők, midőn azt képelték, hogy egy alkotvány készen kerülhet elő egy ember fejéből; a papíron levő alkotmányok nem szoktak sokáig tartani.

Nem gazdag ásványai, nem termékeny földje, nem az éghajlat szelidsége, sem folyamai vagy a tenger tesz nemzetet gazdaggá.

Csak erkölcsi műveltség, az ész tehetségeinek kifejtése és ezek által az akarat és munkásság erőssé, helyessé és sikeressé tétele fejt ki a nemzet erejét. Ez tanítja meg a természettől áldott ajándékokkal okosan és művelten élni; ez ad neki jó törvényeket, vagy a meglevőket sikeressékké s tartósokká teszi, — s csak ez nyomja reá a szabadság s polgári erény sajátágának dicső nemzeti bélyegét. — Ezek, és csak ezek által lehet, s kétségen kívül lesz is minden nemzet hatalmas: hatalmas önkörében, s hatalmas a többi nemzetek sorában.

A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma, a gazdák kisebb vagy mélyebb tudománya mérlege az ország földművelési erejének, a vezérek több, kevésb józan tanultsága s ügyessége pedig a nemzet támadó vagy védő erejének scálája.

A parlamentarismus központosítás mellett, meghamisítása a parlamentaris intézménynek, melyet vagy a hatalom cselszövénye mézes madzagul vetett oda, hogy undort gerjessen a szabadság iránt, vagy a melyet a népek politikai kiskorúsága gyarló kísérletül állított fel; — az alkotmány helyhatósági önkormányzat nélkül oly épület, a melynek alapja nincs s viszont parlamentarismus nélkül oly épület, a melynek tetőzete és koronája hiányzik.

Az anyagi jólét egyik tényezője a szabadság érzetének, és tényezője azon erőnek és erélynek, mely a szabadságot fentartani is képes, míg más részről az anyagi alásülyedés a népet a szabadság iránt tompává teszi; mert ha kenyere nincs, nem fog az lelkesülni oly dolgokért, melyek éhségét nem csillapítják és hiával lesz azon szellemi ruganyosságnak, mely nélkül a szabad politikai élet teljesen ki nem fejlődhetik, — és a szivekben kiirthatlan erős gyökeret nem verhet.

Minden idomítás alulról kezdődik, azaz kicsinysegeknél fogva és lassan.

Az államnak rendeltetése nem állhat csak abban, hogy a jelen nemzedék önző érdekeit valósítsa, hanem sokkal magasabb hivatása lévén, az emberiséget a most élőkben s még nem születettekben is átkarolja.

A parlamentarismus csak kifejezése a nemzeti egyéniségnek, de nem biztosítéka a szabadságnak. A szabadság biztosítékait azon intézmények képezik mindenütt, melyekben a polgári s politikai jogok gyakorlása nemcsak nyilatkozik, hanem a központi kormányval szemközt mindig kész menhelyet talál.

Az intézmények értéke általán fogva attól függ, hogy az alkotmány szerkezetben szükséges láncszemet képezzenek. A mi nem szükséges a nép szabadságának és jogainak élvezetére, vagy biztosításukra, az elavul; és a gyakorlati élet által félre tolatik.

Minden nemzetnél csak azon államszervezet verhet gyökeret az életben, mely annak jellemével, miveltségi fokával, nemzetgazdászati állapotával, sajátságaival s különféle szükségleteivel kellő összhangzásban van, s a mely annak történelmi alapjából fejlődik, azaz: az államélet már régóta fennálló intézményeibe mintegy beilleszthető, azokkal könnyen kapcsolatba hozható.

Valamely nemzet boldogsága egy papir darab varázserejétől nem függhet.

Födolog minden alkotmányban az, hogy törvények és az összes belső igazgatás által oly rend álltassék elő, mely lehetetlenné teszi a nyereszkezdést a hivatallal.

Valamint minden nagynak, úgy a szakadatlan reform elvének keresztülvitele is nehéz. Erre kettő feltételeztetik: egy alkotmány eléggé bölcsen rendezve, hogy az elvonuló elavultnak és a bevonuló ujnak elég ajtót adjon; egyszersmind azonban minden jelentékeny néposztály oly erkölcsi önkormányzása, hogy, ha kényelmetlenséggel, sőt áldozattal is össze volna kötve, csak ezen törvényes ajtókat használják. Ily módon a személyiség két legnagyobb és látszólag egymásnak ellenmondó szükséglete kielégítettetik: a szakadatlan folytonosság és a szabad fejlődés szükséglete.

Hasztalan hangoztatjuk akár az állami függetlenség, akár a népuralom, akár a közmívelődés, akár a közigazgatásat jelszavait: mindaddig, míg a jog körén a hagyományos részek betöltetlen maradnak, a törvényhozó hatalom nem azon biztonsági szellentüüt fogja képezni, mely az államéletet erőszakos rázkodtatásoktól megkímélhetné, hanem inkább csak azon terhet fogja kisebb-nagyobb mérvben öregbiteni, mely a napról-napra mindinkább öntudatra ébredő népérdekre a mult összes terhével együtt reá nehezül.

Hogy egy a népből származó gyülekezet erős és szabályos eszköze a kormányzásnak legyen, magának is erősen rendszerezve és kormányozva kell lennie, ami csak addig lehetséges, míg keblében nagy, közös elvek által egyesített, fegyelmezett s elismert vezérek alatt bizonyos cél felé törekvő pártokat bir felmutatni.

Mi a hitben élünk, hogy csak az a jó, az a hasznos politika, mely a körülmények kínálkozó előnyeit védelme és kedvezése alá helyezendő, az összetütközést külről és belről szorgos gonddal kerüli: mely nem az után kapkod, a mi pillanatnyi mulékony, hanem tartós és pedig hazai előnyöket ígér, mely álhír, álfény, álhatalom, álbefolyásért otthonos érdekeit nem kockáztatja.

Igen, szerintünk csak az a jó, üdvös és valódi hasznos politika, mely a tapasztalás, e nagy mester nyitott szemével nézi, őrzi s kíséri az országok, országglások és nemzetek viszonyaiból kibontakozó fejleményeket.

Az a jó politika, mely kétes vállalatokért az ország kincsének egy batkáját, s hadi erejének egy bakáját sem veszélyezteti.

Csak az a jó politika, mely otthon érdekesség által kormányozva belől erős lévén, kültre hatandó gyenge nem lehet.

Az a jó, csak az czélszerű, s nagy ügyek vezetése s kivitelére alkalmas politika, mely ármánnyal sem, erővel sem köt, sem fűz össze idegen, s nem szaggatja, nem tépi szét a rokon elemeket.

Csak ott él a szabadság, hol hamis vádló nem diadal-maskodhatik, hol nem párt ül és ítél a bírói székekben, hol áldozatul az ártatlan nem eshetik, ha vesztére bár a hatalmasok áhítoznak is.

Jogfolytonosság az alapja minden nép szabadságának. Ezen folytonosságnak tagadása megsemmisíti azon közvetítő erőt, mely nélkül az érdekek összehajlózásánál minden kérdés csak az önkény hatalmával vagy a fegyver élével volna megoldható, s mely nélkül a népeknek, államfőknek nem volna egyéb választásuk, mint abszolút uralkodás vagy forradalom. E jótékony közvetítő erő a jognak állandóságába vetett hit és bizalom, ama kötelezettség folytonossága nélkül még csak nem is képzelhető.

Törvény szab korlátokat a hatalomnak, s önkény ellen a törvény erejében keresnek oltalmat a hon polgárai. De magát a törvényt s annak oltalmazó erejét önkény ellen, csak a nemzet morális ereje biztosíthatja; mely nemzet morális erő hiányában nem képes törvényeinek szentségét tiszteletben tartani, s azoknak tiszteletet szerezni, annak független önállása csak a véletlen esetek játéka lesz, s azt újabb és ismét újabb törvények sem mentik meg a végsülyedéstől.

Erő az, a mi teremt, alkat, újít.

Erő fűzi az okok és következtetések örök láncszemét.

A világ mindenségének lelke is az erő.

A hatalom gazdagság, a szegénység ellenben gyengeség.

Nem az alkotmány alakja adja vagy tartja fenn a szabadságot, hanem a szellem, meg benne él, és melyet az országban terjeszt.

Oly népnél, a melyre hallgatást kényszerítenek, a tolvajok működnek, és a károsultak hallgatnak; de azon népnél, hol minden polgár élő tagja a nemzetnek és az ország nevében jogosan vádolhat, ott elrejtőznek a tolvajok és a károsultak lármáznak és működnek. Nem legesekélyebb érdeme a szabadságnak, hogy a nagyban tüőtt gazemberiséget is elfojtja.

Ha nem bírnak az emberek oly eszmékkel, melyek saját elintéztékükön túlterjednek, ha szellemi láthatárok önmagokra szorítkozik, ha szenvedélyeik és akaratjuk szeszélyeinek rahjai, és végre ha nincsenek köztök bizonyos fogalmak és érzelmek, melyek körül csoportosulnak: világos, hogy köztök társulat nem fog létezheini, és hogy minden egyén azon társulatban, melybe lépénd, csak a zavar és felbomlás elve leend.

Évezredek tanulságai épült és elvitázhatlan igazság az, hogy erős és virágzó ország csak az lehet, melynek törvényei fenn és alant egyiránt tiszteltetnek, — és innét kö-

vetkeztetve a vezető kormánynak is csak ott lehet künn és beu elismert tekintélye, az idő veszélyeinek alá nem rendelt hitele, hol az erejét az alatta álló nép szeretete és bizalmából meríti.

Hol megszűnik a bizalom és őszinteség, hol anyagi erővel letiportatik a törvény, kormány és kormányzottak között, midőn az egyik túl árad jogkörén: ott nincs elérve az államszerkezet természetes ösvénye, ott jog helyett önkény emeli fel fejét, és az államgépezet előbb vagy később az anarchia hinárjába süllyed el.

A valódi polgári szabadság oly czélszerű intézvényeken alapszik, melyek önmagukban hordják biztosítékukat, melyek mint az erős építvények alapjai: mélyen a nép és polgárság rétegeibe nyulnak le.

Ha elmulasztjuk a czélszerű intézvényekről való gondoskodást, és azoknak időnkinti szabad kifejtését, úgy csak az állami romlás útján fogunk haladni, — mert a hol igazság helyett elnyomás, jog helyett erő, törvény helyett önkény uralkodik, ahol egész osztályok a felsőbbnek bálvány imadására vannak utalva, azon nemzet állapotára nézve többé-kevésbé a vad, műveletlen barbár népek közé sorolható.

A való haladás a politikában, mint a mechanikában a használt eszközök egyszerűsítésében fekszik.

Haladni csak úgy lehet, ha míg egyik lábunkkal előre lépünk, a másikat helyén hagyjuk.

Minden haladás csak annyiban üdvös, mennyiben szellemi alapon nyugszik; de miután a szellemi és anyagi lét valhatatlan kapcsolatban áll valamint az egyes embernél úgy nemzeteknél, s miután a lélek hatalma a testnek épségétől függ, a magasabb szellemi föladat csak úgy oldhatik meg, ha anyagi kifejtésünket sem hanyagoljuk el, s lépéseinket úgy intézzük, hogy sem szellemi érdekeinket anyagi jólétünknek, sem ezt tisztán eszmék- s előkérdéseknek nem áldozzuk föl.

A szabadság, mint ezt a történelem bőségesen igazolja, csak ott és akkor biztos, a hol és ha renddel párosul.

Ellenkező esetben szabadossággá fajul, és az egymást felváltó pártok fejtelenség kormányán keresztül az elfáradt, a mindenért rettegő nemzet a rendet számára biztosítani ígérő első zsarnok hatalma alá jut, szabadságának árán vásárolván meg a rendet.

XV. A pártok lételet sem józan állam, sem természetes jog nem tilthatja, de csupán addig, míg a köztekintet és mások

iránti viszonyos kötelesség korlátain belől marad, mert ellenkezőleg a határvonal túllépésében el vannak tépve minden erkölcsi kapcsolatok, melyek az állam jólétét s nyugalomát magokban foglalják. És éppen ez azon mód, mely a kést gyilokká változtatja, elmetszeni vele a köz jólét és nyugalom kötelekeit, és így látjuk a pártot mint a józan és békés szellemű törekvés természetes műszervét és eszközt, más részről pedig mint veszélyes erőműt, mely erővel pattan szét s maga körül mindent rombol.

A valódi jog- és kulturáladalom igazgatási szerkezetének olyannak kell lennie, a mely nem külső gépies kapcsolatok és formák, hanem bizonyos benső természetszerű kötelek és viszonylatok által forrasztatik egy rendszeres egésszé; a mely egy önmagából és önmagában szervezett s magát fentartó organismust képez.

Minden jól rendezett s céljainak igazán megfelelő választási törvénynek olyannak kell lennie, hogy csak méltó és érdemes elemeknek nyisson alkalmat a közügyekre befolyásra: hogy a nemzetakarát igazi tolmácsait, a közérdekek igazi képviselőit juttassa a nemzetgyűlésbe, hogy minden külbefolyást, mesterkedést, megvesztegetést vagy hatalmaskodást lehetőleg kizárjon; s a fősúlyt oda helyezze, a hol a legtöbb értelmiség, jellem, honszeretet és erkölcsi erő található.

Mert az állam fensőbb irányú felfogása, a mely nem az ideai órai tagok tetszését, hanem a jog, a morál és a bölcsesség követeléseit és szabályait teszi legfelsőbb folyamathani döntő mozzanattá, az államintézményeknek azon feladatot tűzi elébe, hogy a jó és igaz lehető legtökéletesebben fölismeressék, érvényesítsék, az igazán helyes és célszerű pedig biztosítsák és fogantatba vették; és erre alapítja azoknak általános észí jogosultságát.

Elvontan és eszmeileg a legjobb államforma az, mely az államcéllok, a jogosság és szabadság, a mivelttség és biztonosság, a rend és emberiség igényleteinek legtokélyesebben megfelel; a néperők és tehetségek minden oldalú, összhangzó kifejlését lehetségeti; az államot képző polgárok hatalom-, érület- s erőegységét megvalósítja: a közjó és közérdek uralmát leginkább biztosítja és a mozgalmi és haladó társadalom elemeket, az állandósági és fentartó elemekkel leg sikeresebb kapcsolatba hozza.

Egy államforma sem állhat meg és fejlődhetik ki, s legyen az bár a legelméesebb erőműre fektetve: ha az abban működő akarat és hajlam megromlott s megsemmisítésére tör; ha az azt kezelők ereje a fentartás tekintetében elégtelen; ha az érület, a jellem és erkölcsi támasz, mely minden állam-

formának kuffeje s sarkköve, meggyengült, és az erkölcsi romlás a politikai formákat is megragadta.

A történelem tanúsága szerint a helyes tapintatu népek sohase vágyódnak, ha önérzületekre hagyatnak, oly államformák után, melyekre nem öntapasztalásuk és fejlődésük vezet; kivéven azon esetet, hol a nagyobb polczra emelkedett miveltség a régi korból származó mindenféle korlátokat elviselhetetlenekké teszi.

Valódi állami bölcsesség s országászai művelty és ildom abban áll: az itt vagy amott szükségesnek és kivihetőnek mutatkozó, a nemzeti történelmi, miveltségi viszonyoknak, nézleteknek, irányzatoknak megfelelő formákat és intézményeket életbe léptetni, ápolni és szilárdítani. Jaj annak a törvényhozónak, a ki oly eszményi törvényeket alkot, melyek naponkint élet és tapasztalás által meghazudtoltnak.

Minden egyes állam feladata, népe egységes életét helyreállítani, és pedig minden viszonylatban s valamennyi magában foglalt életkörök jogosult céljai tekintetbe vételével; s minden államnak e tekintetben teljesen bevégzettnek és elegendőnek kell lennie.

Jog és közboldogság, miveltség és humanitás, vagyis mindaz, a mi az államban lakozó polgárság körében: a jogosság és biztosság megvalósítására, a szellemi és anyagi tökélyesbedés és jóllét előmozdítására, a valódi emberiség és közérdekűség meghonosítása és előidézésére vezérel: mindaz feladatát képezi az államnak; a mely e szerint semmitől sem maradhat távol, a mi csak az embert, mint eszes érzéki lényt rendeltetésének elérésére segítheti.

Csak azon állam képes erőt és hatalmat kifejteni, mely alkatelemeit és részeit a közügyekkel foglalkozásra feljogosítván, a részeket a közérdek figyelemmel tartására és elősegítésére ösztönzi; így a helyesen szervezett önkormányzati rendszer csak az lehet, mely a helyi körülmények figyelembe vételét, az egyes vidékek érdekeinek felismerését s kielégítését lehetségessé teszi; és az állam-organismusban az egyesek érvényét leginkább biztositja, mely a nemzeti összakarát érvényesítésének egyetlen gyakorlati módja lévén — az országos önkormányzat és a szabadság fentartásának biztositását, a nemzet jövődjének szellemi és anyagi felvirágzásának egyedüli alapját képezi.

A reform pedig lassú, békés, önkénytelen forradalom, benső létszeres erő kifejtése, ugyanaz a népeknél, a mi a fánál a növés, hajtás, leveledzés, viritás és gyümölcsözés.

A politika legnagyobb feladványainak egyikét a szabadság, s jogrendnek szerencsés közvetítése és egybekapaso-

lása képezi, ugyanakkor midőn a szabadság a társadalomban a jog által korlátoztatik s megszorítottatik, egyszersmind bizonyos kiegészítését is nyeri, mert minden egyes szabadságnak egymásrai hatását, egymással kapcsolatot és összemunkálását lehetségesíti.

Első és legfőbb biztosítékát meg föltételét a valódi jog- és culturálladalomnak nem pusztán jogok és formák, hanem az abban lakozó polgárság érzülete és szelleme képezi, a mely érzület és szellem a holt betűk-, törvények és alakokba lelket és életet önt; s minden intézményben, organumban és tagban elevenséget, mozgékonyt, életrevalóságot és fejlemképeséget teremt.

A szabadelvű politika első és legnehezebb feladata, hogy kitalálja azt a határvonalat, mely van az elv és annak alkalmazása közt, ez az a Rubicon, melyet ha valaki átlépett, és az elvből, az alkalmazhatóság kedvéért a legkisebbet is feladott, veszve van, nem ő, s talán nem is politikája, hanem a nemzet szabadsága és függetlensége.

A feloldandó országtudományi csomó mindig csak az marad, hogy a lehető legnagyobb szám legyen boldog, és a közszerencsének főösszege legyen a lehető legnagyobb.

Csak az a valódi reform, mely nagyszerű világnézetekkel hat multba és jövőbe. Itél a történetek, jósói a leendőket felett, rendszereket állit, eszméket teremt, elveket tisztit, irányt mutat, vagy a szaktörvényeket műveli, bőviti, s határozott értelemre hozza, módosít, felfedezéseket tesz, a tökély s jólét országát helyes törvényekkel előidézi.

Egy nemzet meggazdagulásának egyedüli kútfeje: lelki műveltsége. Oly kútfeje az, melynek forrása egyébünne nem pótolthatik, de a mely soha ki nem szárad. Áll ezen tiszta kútfeje a nemzeti gazdagságnak, vagyis maga a nemzeti gazdagság áll, a minél több s hasznosabb tudásnak s ismereteknek, minél többekkel közös és kiterjedtebb birtokában.

A valódi jog- és culturálladalom igazgatási szerkezetének olyannak kell lennie, a mely nem külső gépies kapcsok és formák, hanem bizonyos benső, természetes kötélekek és viszonylatok által forrasztatik egy rendszeres egészzé, a mely egy önmagából és önmagában szervezett s magát fentartó organismust képez.

Tudni való, hogy a szabadság olyan mint egy folyó, széles és mély ágyat kell neki ásni, hogy bőséget áraszson, s ne romboljon. Ha rendes és méltóságteljes folyásában természetes korlátai közt marad, az országok, melyeken áthalad, áldják útjait; de ha mint kicsapongó ár jön, a legiszonyubb csapásnak tartják; felkölt maga ellen minden gyűlöletet, s

ilyenkor az emberek elfogultságukban ellökik maguktól a szabadságot, mert rombol, mintha kárhoztatni kellene a napot, mert éget és a vizet, mert kiárad.

Midőn már nincs se közszellem, se vallás, se politikai hit, újra meg kell teremteni legalább egyiket a három dolog közül, mielőtt a szabadság lehetséges.

Midőn az alkotmány egymást érő változásai megingatták a törvény iránt köteles tiszteletet, újra meg kell teremteni a törvényes befolyást, mielőtt a szabadság lehetséges.

Midőn a régi erkölcsöket összerombolta egy társadalmi forradalom, újakat kell teremteni, melyek az új elvekkel összhangozzanak, mielőtt a szabadság lehetséges.

Midőn a kormánynak, bárminő formával bírjon is, nincs többé ereje és varázsa; midőn nincs rend, sem a közigazgatásban, sem az államban, újra meg kell teremteni a varázst, helyre kell állítani a rendet, mielőtt a szabadság lehetséges.

Mert sajnálni kell azon népet, mely aratni akar, mielőtt megszántotta és bevetette a földet, mielőtt időt engedett volna a növénynek, hogy megfogamzék, felnőjön és megérjék.

A szabadság, írja Sheridan, nem oly növény, mely hamar kibúvik; csak az idő érlelheti azt, csak oly földben verhet gyökeret, melyet természete megszenved, s ha virágzó és állandó akar lenni, gondosan kell azt ápolni, a szüntelen környező veszedelmektől nagy vigyázattal megóvni. Ámde mikép kelljen óvni és ápolgatni, azt csak a tapasztalás nemével ismerhetni meg; hijába vinnéd azért oly nép közé az alkotmányt, melynek célja szabadságot adni, mert az arra nincs elkészítve és megérve, hogy azt fentartsa és használhassa.

Jó és hasznos a szabadság. Hol ez nincs, elkorcsul a társaság. Ellenben hol a szabadság értelme a vad indulatok féktelenségére, és mások kifoszthatására vagy háborgathatására, minden társulati természetes viszonyoktól mentességre értelmeztetnék: ott a társulatnak csak neve van, lényege pedig nincs, s fennállhatását idegen erőknek köszönheti.

Csak erkölcsi műveltség, az ész tehetségeinek kifejtése s ezek által az akarat és munkásság erőssé, helyessé tétele fejti ki a nemzet erejét. Ez tanítja meg a természettől áldott ajándékokkal okosan és művelten élni, ez ad neki jó törvényeket, vagy a meglevőket sikeresekké és tartósakká teszi, s csak ez nyomja reá a szabadság s polgári erény sajátjának dicső nemzeti bélyegét. Ezek, és csak ezek által lehet, s kétségen kívül lesz is minden nemzet hatalmas: hatalmas önkörében s hatalmas a többi nemzetek sorában.

Mielőtt valamely reform behozatnék, szükséges mindezekelőtt, hogy a néptudattal ne ellenkezzék; mert legyen

bármí helyes, bármí üdvös, a meddig a közlelkiismeretbe, a köztudatba ütközik, addig behozatalával lényegileg nem tetünk egyebet, mint mit tettek az inquisitorok és a lelkiismereteknek bármí néven nevezendő erőszakolói.

A reformot csak akkor szabad behozni, ha létező valóságos szükségnek felel meg, ez a második feltétel; a hol ez nincs meg, ott az első szél elfojthatja az ifju intézményt, a nélkül, hogy valaki utána hederitene; az élethez hozzá nem nőhet, gyökereit bele nem verheti, érdekeket nem kapcsolhat magához. Mit tesz ez? Azt, hogy haszontalan üres malaszt, élettelen és fennállásában semmikép sem biztosított az új intézmény.

Csak két mód van, mely egy forradalmat visszavonhatlanná tehet. Az első az erkölcsi rend, a vallás átalakítása, a második pedig megváltoztatása az anyagi rendnek, vagyis a tulajdonnak. Azon forradalmak, melyek e két dolgot véghez viszik, életre számíthatnak s pedig az első biztosabban a másodiknál, míg azon forradalmak, melyek e módok egyikét sem alkalmazzák, homokra építvék és az első vihar által elsepertetnek.

Az állam célja — mondja Sokrates — a polgárok erényessége, a nép egész boldogsága, legszebb feladata: a tudomány és erkölcsiség gondos ápolása. Az igazi államnak az erény eszmeképének kell lenni, mert a boldogság (az állam végcélja) csak is az erkölcsiség eszméjének megvalósulásában állhat. Erre nézve azután egyedüli eszköznek a bölcsészetet mondja. Azon mértékben, amint az egyes berendezés s szabály tudományos alapra fektettetik vagy nem, az állami lét is tökéletesebb vagy tökélytelenebb.

A szabadság rendszerét, bár egy oldalról minden egyes egyén szabadsága műveül kell tekintünk, de másfelől az mégis önmagát föltételező és kifejlő teljességül, az egyesektől független s azoknak fölötte álló világrendül gondolandó. Az erkölcsi közélet a családban, nemzetben, az államban, a művészetben és tudományban nyilvánul és fejlődik, habár az egyén végetlen jelentőségénél fogva mondhatjuk is, hogy a köz s erkölcsi intézmények az egyénért (az egyén üdveért) vannak: de ép oly joggal mondhatjuk azt is, hogy az egyén van a közért, az egyén él e magasabb erkölcsi világrendért.

Nem elég kivívni a szabadságot, diadalt eszközölni a derűnek, megszerezni nagy áldozatokkal ezen megbecsülhetlen kincseket; hanem meg is kell gátolni, hogy a visszalökő mozgalom, mi a tulzó elnyomulásnak kikerülhetlen következménye, kellőnél tovább ne terjedjen, minden balitéletek fel-

élesztését elő ne készítse s végre a czélzott változtatások helyében egyebet ne hagyjon mint romokat, könyeket, gyalázatot és vért.

Legyünk szabadelvűek mindenben, a hol a szabadelvűség nem egyedárusítottatik s hol a szabadelvűség eszköz és nem czél gyanánt tekintetik, hol az alacsony érdekek palástjával nem használtatik s hol az emberiség végcélzait s azon erkölcsöket, melyek általános érdekekkel birnak, meg nem támadja, meg nem rontja, vagy legalább az ütött sebeket önmaga biztosan gyógyítani képes.

A valódi szabadság igen is követeli, hogy mindenki minden nem tilos gyümölcsben részesülhessen, a polgári jogokat mindenki gyakorolhassa, — saját erejét szabadon kifejthesse, mindenkiből minden lehessen; az ut, mely nagyra és jólétre vezet, mindenki előtt egyengettetnék, — ennek akadályai elháríttassanak, sőt a gyengébbek az utjukban gyámolítassanak, — de innen korántsem következik, hogy a gyümölcs élvezése azoknak is megengedettnek. kik azt megemészteni nem képesek, hogy a csecsemő is ludmájjal tápláltassék, — hogy valakire oly jogok gyakorlása bizattassék, melyek horderejüknél fogva az államra válságosak lehetnek, melyekhez tehát előkészület és szakértelem kívántatik, hogy végre mindenkiből legyen is tetteleg minden.

Mert korántsem áll bizonyos korlátokon túl, azou feltevés, miszerint az ilyes joggyakorlás a tömeget politikailag érleli. A politikai jogok gyakorlatához politikai érettség szükséges, — azt a nevelésnek s ennek folytán a politikai érettségnek — a hivatott physikai s erkölesi függetlenségnek megelőznie kell. — Elég, ha e jogokat a képességgel, a független állással mindenki megszerezheti.

Kiírthatlan hitünk, hogy a magyar államszervezet vezérformáinak határozottan magyaroknak kell lenniök. Ez az egyetlen mód, melylyel a jövőre megszilárdíthatjuk a mult évtizedekben oly mélyen megrázkódtatott és veszélyeztetett nemzeti lételünk életképességét; ez az egyetlen ut, melyen haladva, van jövőnk. Mihelyt letértünk róla, széthullunk mint a kéve, melyről leoldották az összetartó kötelet.

Míg a fokonkint férfivá nevedő angol lassanként egyszersmind az ítészeti, a bírálati álláspontot foglalja el az ítélettel szemben, addig az évszázadokig ugyszólván nem élt magyar gyermek egyszerre taszítatván az életbe, minden átmeneti fokot nélkülözött és így reá nézve más nem létezett, mint a ragyogó fény által elvakíttatni és eszményelni, vagyis minden bírálatot nélkülözni.

Mély politikai belátással mondhatjuk, hogy minden al-

kormányforma a túlzás által tétetik tönkre, s hogy a hatalom megtartásához legjobb eszköz mérséklés, és hatalom gyakorlásában igazságosság mindenki iránt, jó igazgatás és erkölcsi jelesség. — Ki alkotmánya fentartását akarja, oda kell törekednie, hogy az alkotmányban a helyes mérték megtartassék, iparkodjék a pártok összeforrasztásán, az egyik túlnyomóságot ellensúlyozza az által, hogy a másiknak befolyásos állást adjon. De különösen kell vigyázni, hogy a nyilvános hivatalok önző célokra ki ne zsákmányoltassanak, és hogy a népnek egyik része a másik által el ne nyomassék, igazságtalan bánásmód által nem kell az állami életnek ellenségeket szerezni. Egy államforma fennállásához különösen fontos azok kiképeztetése, kiknek kezébe a hatalom tétetik le. Az uralkodáshoz csak fenyték és megedzés képesítnek, ellenben az elpuhultság meg nem óvja az olygarchák hatalmát, sem a féltelenség a nép szabadságát.

Minden a felfogástól függ. Az elmélet valamint az eszménység, és a gyakorlat valamint a valóság közt meg lehet ugyan határozni a demarcationalis vonalt, de mikor lehet az elméletet a gyakorlat terére átvinni, mikor valósítható az eszményi rész, az a szellemi minősítéstől függ.

A társadalom az anyagi hiányok rögtönzésére lehet ugyan erő, de az értelmi, a szellemi, az erkölcsi, s az ezekből származó képességi hiányok kiteremtésére, ezen ugrásra a természetben nincs erő.

Csak a műveltség, az oktatás, az értelmiség tesz valódi emberré, szabaddá és boldoggá. Csak a műveltség képesít mindenkít arra, hogy tudja, mi van javára és mi nincs; ez tanítja meg saját becsére és méltóságára az embert, úgy, hogy nem fogja magát eszközül használtatni aljas lélekkereskedések által; a műveltség oly dolgok- és érvekre érlel meg, melyekről a nélkül fogalmaink sincsenek; a műveltség mindenkít a maga lábára állit és szabaddá tesz: az ember általa lesz ura magának, vágyai-, tehetségei-, törekvéseinek és céljainak.

Karoljuk fel a tudományt, mely élni és boldogulni tanít, pártoljuk a művészetet, mely az izlést, a lelkületet, az erkölcsöket fejlesztí és nemesíti. Állítsunk toplomokat, iskolákat a művészetnek, járuljunk e szent forráshoz, melynek bájitala minden léleknek üdülést és lángoló szárnyakat kölcsönöz.

Nem egy kéz, nem is egy faj, hanem mindnyájunk összetett izom- és szellemereje az, mely ama nagy tőkét előteremtheti, a mely társadalmunk nemesítésére és boldogítására képesít. A földmives, a gyáros, a kézmives, a tudós, a pap, a költő, a művész — mi mindannyian hivatva vagyunk a nagy

és dicső munkára; mert nem egy haj irtásával, hanem minden társadalmi kör összerejű gyógyításával alkothatunk egészséges, tüdős állapotokat.

Ösmertessük meg az emberekkel a világosság jótéteményeit, máskülönben futnak előle, mint gyávák, rozszlekiismeretűek a villám fénye elől.

Fektesstük az erkölcsöt örökkévaló és szentelt alapokra; ébresszük fel az emberben embertársa iránt azon vallásos tiszteletet, kötelességeinek azon mély érzetét, mely a társadalmi boldogság egyedüli kezessége.

Az újabb kor megtanítá a népeket, hogy amit századok szültek, soha sem semmisítheti meg pillanat alatt még milliók akarata sem. Mert az állam nem egyes ember terve szerint alkotott épület, hanem századokon át nőtt műszervezet. Nem a symmetria, nem az ágak egyensúlya tartja fön a fát; minden levél, mely az ágakon rendetlenül látszik függeni, életerőt szí a légből, a szertesztágazó gyökerének minden rostja megannyi kötelék, mely állásában fentartja. Ha szabályosan meg akarják metszeni a fa koronáját, elvonják tőle az életerőt; ha megfosztják szerte ágazó gyökerétől, nem fog a zivatarnak ellentállhatni.

Jegyezzük meg jól, hogy az egyéni szabadság minden egyéb nyilvánulási módozatának alapja s nélkülözhetlen tényezője, ugy annyira, hogy a hol az egyéniség háttérbe van szorítva, ott a látszólag legkittünőbb, legragyogóbb szerkezet mellett nem szólhatunk valódi jólétről, valódi szabadságról. Az emberi társadalom nem csak tényleg áll számtalan egyes ember szövetkezéséből, hanem az emberiség szellemi fejlődése is ugyanazon természeti törvényeknek van alávetve, melyeket az egyes egyén fejlődésében követ. A társadalmi s állami lét minden mozzanatában a legfőbb, sőt egyedüli tényező az egyes ember mint különálló, mint teljesen kikerekített egyéniség s ez azon elem, melynek számtalanszor egymás mellé való helyezése által az egész társadalom létre jő.

Reformjainknak egyik célja: szabaddá tenni a népet, másik: politikai egységét s területi épségét hazánknak biztosítani.

Jegyezzük meg, hogy ész nélkül nincs erkölcsiség, nincs erény, észképzés nélkül nincs, nem lehet erényművelet. Az ész valódi és leghatározottabb feladata: jóvá tenni az embert. A valódi jóság csak észnek eredménye. Ész állítja fel a legfőbb erkölcsi törvényt: csak az jó, mi e törvényvel megyegyez, és minden, mi ellenkezik vele, az határozottan rossz. De épen ezen egyezést, vagy meg nem egyezést ismét csak az ész itéli meg. Az ész törvényhozó és bíró egyszersmind.

Valódi erényművelés csak ész uralma alatt lehető, mert ez mondja meg, mit kell kerülni, mit cselekedni, de az ész csak úgy ismeri meg a jót és rosszat, ha az értelem ismeretei kitárják a szükséges bélyegeket. Így az ész mintegy összefoglaló kapcsul áll az alsóbb értelmiség és erkölcsiség között, mint egy hid, melyen át az igaz és jónak kincsei az élet gyakorlati mezejére szállíttatnak. Az ész megismeri az erény mivoltát, az akaratnak gyakorlatba kell ezt tennie.

Az engedelmesség és megalégedés elve mint fő irányzatú elv nevelhet igen csendes, de gépies, igen szerény, de tespedő, igen alázatos, de ravasz, igen együgyű, de gyáva, igen egyszerű, de szegény, igen szemlesütő, de boszura kész, vagy épen ellenkezőleg igen makacs, mindenesetre pedig szerencsétlen önérzetű, vagy renyhe érzéketlenségű népet. S gyakran az első ügyes bujtogató kész fülekre és szivekre tárlánd.

Mi egészen máskép áll a dolog, ha az öntökélyetesítési munkásságnak két fő kerekét, az értelmiség és erényesség művelését indítjuk mozgásnak. Ekkor a nép szinte engedelmes leend, de nem pusztán azért, mert ez követeltetik tőle, hanem mert saját meggyőződése szerint mindig és mindenütt szükséges az engedelmisség. S e nép megalégedve is leend sorsával a nélkül, hogy másokat jogos állapotjukból kajánul kizavarni akarna, de a nélkül is, hogy minden, bármi aljas és nyomorú helyzetben tétlenül vesztegeljen, szándékosan visszalökve a javíthatásra kínálkozó becsületes eszközöket.

De ily engedelmes és megalégedett kedélye mellett birand önérzettel is, mely az emberi méltóságban alapszik, és valamint nem alacsonyítja le önmagát barommá az állati tétlenség és renyheség fertőiben, úgy mások által nem engedi magát barommá, ebbé lealáztatni, eltipratni. S ennek természetes következménye, önbecsülés.

Nem képzelhetjük, miként lehetne a társadalmon nálunk inkább segíteni, mint egy böles és befolyásos nevelői testület alakítása által. Nem ismerünk osztályt, mely nagyobb befolyással bírna az állam szilárdítására, s az egyes családok boldogságára. Hiszen mivel emberekből álló oly testület, mely teljes szívből neki adná magát a nevelés javításának, s az ifjuság hathatósabb tanításának bizonyosan gyökeres javítást idézne elé a társadalomban. A társadalmat józan elvekkel ajándékozna meg. Befolyása áthatná családainkat. Hazi nevelésünk nem lenne többé a véletlennek és külbátásoknak kitéve.

Új alapokon kell szervezni társadalmunkat, s ez nem

történhet másként, mintha egy új nemzedéket neveltünk, mely jobb és okosabb legyen a réginél.

Terjessze a polgárzat a műveltséget és vagyonosságot s ezáltal nemcsak legsikeresebben fogja akadályozni a bűnösöket, s így fentartani a külső szabadságot, hanem vagyonossággal mindegyik polgárnak a legsikeresebb módot fogja nyújtani testi és lelki ereinek ész szerinti kimivelésére, tehát céljának elnyerésére. Dicső lesz az ily polgári egyesületnek pályája, ezereknek háláját nyeri meg az ilyen, és az alattvalóknak ama meggyőződésén alapulva, hogy tetteiben jogos, az emberiség szent céljára törekvő, rendíthetlenül fog állani szikla gyanánt, mind a belső rendzavarók, mind a külső ellenségek ellenében. Rettegés, félelem, örökkéi hányattatás, erőszakos kitörések lesznek állapotja az oly polgárzatnak, hol a szelidebb eszközök elhanyagolásával csak az erőszakos büntetések gyakoroltatnak. Itt főhatalom a polgárok ellenében, mintegy vad állatot gyenge féken tartó ember, ki minden pillanatban élete veszedelmében forog, és csak a vak véletlennek köszönheti, hogy a dühös vad ereje tudatára nem jön, s őt épségben lenni engedi; nincs percz az ily polgárzatban, melyben jogaink bátorságban vannak; nincs nap, melyen nem félhetnénk a veszély kitörésétől. Országlók, kormányférfiak e két állapot közt választatok: az emberiség áldása s átka között nem nehéz a választás.

XVI. Nekünk magyaroknak mindent el kell követnünk, hogy ezen mozgó, szervező s éltető erőt, mely az európa-szerte terjedező népuralomban rejlik, saját nemzetiségünk érdekében minél előbb s minél jobban kizsákmányolhassuk, nekünk magyaroknak mindent el kell követnünk, hogy nemzetiségünknek összes anyagi, értelmi s erkölcsi erejét minél fölfokozottabb mérvekben kifejthessük: különben német eredetű, németajkú polgárságunk, kereskedelmi s iparos osztályaink, tőkepénzeseink, s egyes szétszórt hazai németajkú telepeink a vasutak által megnyitott európai érdekegység behatása alatt, inkább a német közmívelődésnek, egyéb ébredő nemzetségeink pedig a rumén, délszláv vagy orosz közmívelődéseknek lesznek uszályhordozóivá.

A mi feladatunk az, hogy a sajátlag s tulajdonkép magyar szellemi erő munkájával foglaljuk el helyünket azon ösvényeken, melyeken halad az emberiség erkölcsi s értelmi fejlődése, hogy az ez által nyert vívmányok összes tőke somájának részeseivé saját erőfeszítésünk által tegyük magun-

kat, s hogy a saját fáradozmaink által nyert, saját szükség-
geink által idomított szerzeményt azok kiérdemlett jutalmául
tekinthessük.

Egységes, szerves magyar társadalmat csak úgy hoz-
hatunk létre, ha mind a köznevelődés, mind a közgazdaszat
kellő állami fokozása által szorosabb érdekközösséget fejlesztünk a ma még szétágazó társadalmi erők közt, mint a minőt
őket eddigelé a hazához kötötte. Reform-munkálatainkban
az alap, melyre államintézményeinket építhetjük, népünk
erkölcseinek úgy mint szükségleteinek, érdekeinek és erői-
nek alapos kitanulmányozása okszerű figyelembevételé lehet
esupán.

Belfejlődés, munka és jólét nélkül a szabadság és
függetlenség csak névleges, mert a szabadság és függet-
lenségnek természetes tényezői, úgy egyesek, mint nem-
zetekre nézve, az egyesnek vagy nemzetnek egyéniségében,
belső erejében, mint a függetlenség nélkülözhetlen alapjában
találhatók.

A cultur-iránynak fejlesztése nemcsak közgazdaságunk,
de magának a közszabadságnak érdekében is szükséges.
Mert míg a társas-osztályok egymással szemben tényleg
egyenjogúak nem lesznek, míg valamely osztály a hely-
zetet túlnyomólag uralja: addig a politikai jogok a gya-
korlatban többé-kevésbé az illető erősebb osztály kiváltságát
képezik.

A hazai cultura kifejtése, nemzetünk és államiságunk
biztosítására egyik legelső teendőnk, mely egyszersmind jelen
politikai és társadalmi helyzetünk számos vizátságát ki fogja
irtani.

Egy fő ok, melyből a társadalmi bajokat származtatom,
azon tény, hogy a társadalmi erkölcsök oly lazák, hogy alig
nevezhetők erkölcsöknek. Sőt az erkölcs mindenütt csalé-
konyvá lesz.

A bün erényt, a fajtalan istennöt játszik, és büntársai a
közönségben megkoszorúzzák őt.

Nincs más orvosság, mint felépíteni a felforgatott házi
oltárokat a családi erény és erkölcs összes isteneivel. Azon-
ban ne várjunk az államra. Az erős magamagáért tesz, az,
önérzet pirulva fogadja mástól a segílyt. Önerő és önsegély
legyen a társadalmi törekvések jelszava és hitágazata.

Mindenkinek köteleessége: tehetsége szerint hozzájárulni
a társadalmi intézmények, erkölcsök, szokások s balfogalmak
nemesítéséhez, üdvös felvilágosítás, jó példák és szolgálatok
által. Az üdvös hatású okokat begyökeresíteni, a gyomokat
ellenben minden telhető módon irtani kell.

Dolgozzunk és művelődjünk! E két szó lényegében rejlik a megoldás és megváltás. Hányféleképp lehet dolgozni? Kétféleképp: lélekkel és izmokkal. A lélek munkája ép oly dolgozás, mint a kar munkája. Azért ha azt mondjuk: dolgozzunk és művelődjünk, annyit tesz, mint az okról és eredményről szólni. A munka az ok, a művelődés az eredmény.

A munka azon tény, melylyel az ember emberi méltóságot szerez magának, ez adja az embernek amaz erkölcsi nemességet és nemesi czimert, melynek jelvénye maga az ásó meg a pöröly. Korunk nem ismer kiváltságos rendeket: az ember erkölcsi értékének mértéke a becsületes és derék munka; a becsületes és társadalmi állás díja csak személyes érdemekkel nyerhető el.

A munka az a lángfelhő, mely kivezeti az embert az emberek és természet rabszolgaságából a szabadság földjére. Háta mögött tört bilincsek fekszenek, homlokán a szabadság lángja ragyog.

Övjük, örizzük, edzzük magunkat, létünk körül szellemünk és izomerőink összes hatalmaival huzzunk aczélfalakat, készen és ébren legyünk, hogy résen és szemben találjon az agyarkodó ellen.

Ássunk csatornákat, építsünk utakat, emeljünk gyárakat, hogy ne kelljen idegenektől újból megvennünk saját gyapjunkat posztó alakjában huszszoros áron; műveljük a földet és dolgozzuk fel nyers termékeinket magunk, mert a ki nyers termékeket visz ki, utoljára embereket lesz kénytelen kivinni. Nézzetek a düsgazdag Irhonra, Székelyföldünkre és okuljatok! Hamis, mert egyoldalú tan az, hogy mi csak földművelésre vagyunk utalva: ott a hol a gyáripar és kereskedés minden kelléke és előzménye páratlan mértékben meg van, ott az anyagi és szellemi művelődés minden ágának hivatása és jövője van.

Tanuljunk tanulni, és szeressünk tanulni, de ne majmolni.

Alkossunk, teremtsünk magunk, gyümölcsöztessük azon magvakat, melyekkel keblünket a teremtő ép oly atyai gondald és bőkezűséggel bevetette, mint más népekét.

A gyöngyház nem a hullámok hátán, hanem a tenger fenekén van. Így van ez az igazsággal és jóval is. Nem oly gyöngyök ezek, melyek uton útfélen hevernének, mint a kavics, hanem az erőfeszítő munka és az üdvös gondolatok tengeryei mélyén találhatók.

Dolgozni, buvárlani, izzadni, a mélységekbe bocsátkozni kell értök. Semmi sincs ok nélkül; a csodák mesék.

Dolgozzunk és fáradságunk kell, hogy gazdagságot gyűjtsünk, hogy fedezhessük szükségleteinket; de a gazdagság

időt és eszközöket ad arra, hogy nemesebb céljaink után láthassunk, hogy ne csak együnk és aludjunk, hanem szellemi és erkölcsi szükségleteinket is fedezhessük.

Dolgozzunk, hogy gazdagodjunk; gazdagodjunk, hogy mivelődjünk; mivelődjünk, hogy erkölcsünk és boldogságunk legyen.

A dicső feladat egyesít, és egyesítsen mindnyájunkat! Ki mivel tud, járuljon a társadalom, az emberiség szellemi, erkölcsi és anyagi közkincsének gyarapításához; csak így, ha mindnyájan részt veszünk a termelésben: osztozkodhatunk joggal a gyümölcsökön, különben élődiék, férgek vagyunk.

Alakítsuk át társas életünk légkörét: a sok haszontalan és üres bókolás, a szellemtelen és hazug széptevés helyébe hozzunk be való gondolatokat az életből, a tudományból, a szépzészet, irodalom és művészet szellemi kincsei ékítsék nőink rózsás ajkait és lelkét.

Irodalom, ipar, gazdaszat, művészet, tudomány, a jótékonyosság és emberiség ezer meg ezer eszméi forraszszanak egybe. Ma nagy tökékekkel dolgozunk és a hatás minden mezején csak az erők összetétele által állhatják ki az aprók a nagyok versenyét.

Hazánk leendő nagyságának alapja a valódi szabadság. A szó teljes értelmében vett szabadság azon édes gyümölcs, melynek mérsékelt élvezetéből életerőt, ellenben túlhasználata-ból halált okozható mérget szivhatunk.

A szabadság mérsékelt élvezete egyesekre vonatkozólag más honpolgár szabadságának bántalmáig, többek irányában pedig a közérdek fenyegetéséig terjed. A szabadság azontüli használata egy a féktelenséggel, és valamint egyesekre, úgy társadalmakra nézve is vészthozó.

A miveltséget fogadjuk el oly alapnak, melyen a különböző születésü, állásü, vagyonü emberek a társas életben mint egyenlök tekintetnek. Ne csak a születésnek, rangnak, vagyonnak vagy észnek, tudomáynak, művészetnek, de az iparnak is nyissuk meg salonjainkat.

Mily szükséges volna mérsékelni a cziczomázó izléstelen, észszertülden fény pazart az izletes, nemes egyszerűség által, mely feladat főkéép társas életünk hangadóira vár.

Használjuk fel az időt, mig nem késő, vegyük észre társadalmunk sülyedését; lássuk át végre, hogy társadalmunk bajjai a legégetőbb és legmélyebb sebek, melyek gyógyítása halaszthatlan életkérdés.

Szükséges, hogy a nevelés egy új csodát teremtsen, s az osztályt és nemzeti gyülölséget elüzze. Szükséges, hogy a külső megkülönböztetések ne tünjenek fel tátongó mély-

ségek gyanánt, hanem csak felületes vonalozásoknak, melyeket egy napnak változó szerencséje elmoshat, minthogy azok csak a korlátolt szellemű emberek előtt szélesek.

Semmi sem jellemzi jobban a társadalom igazi civilizációjának erejét és boldogságát, mint az osztályok testvéri egyesülése. E nélkül az államban valóságos polgári háború van. A szegények és gazdagok üdvéért egyaránt szükséges, hogy kölcsönös érdek által legyenek egymáshoz kötve: csak egy osztálynak kell lenni: az emberiség osztályának.

Szükséges, hogy a társadalom meg legyen zavarva, rendítve, sőt felforgatva, egész eddig, míg a tudatlanok és szegények iránti adósságot le nem fizette. Kétségtelen, hogy szegények mindig lesznek, de azért nem szükséges, hogy egy reménység vesztett és lesüllyedt osztály legyen, nem szükséges és nem szabad, hogy az emberi családból kiszorítottassanak. Nem szabad, hogy gyermekeiknek a nyomor és bűn csiráját hagyják örökségül.

Az emberi szeretet legmagasabb hivatása az osztályok eltörlése.

Egy város gazdagodásának mi a valódi célja? Nem a nagyszerű épületek építése; inkább azon igyekezzék, hogy a házakban erényesebb és értelmesebb népek lakjanak, hogy az erkölcsi és értelmi élet felébresztésére képesített intézeteknek az egész község hasznát vegye; hogy az egyén valódi boldogsága és tökéletesbülése felé vezéreltessék, hogy a társadalom tisztább és erősebb kötelékek által egyesüljön, hogy a kormányzati rendszer szigorú törvényei, a szeretet szelid törvénye által helyettesíttessék. Ha gazdagságunk csak arra való, hogy a fényűzést az önzést terjessze, s a divatbabok könnyelmű osztályát teremtsen, hogy a vagyonság érzéketlenségét és a nyomor aljasságát feltünőbbé tegye, a szokásokat megmételje, s a szíveket megkeményítse: akkor jobb volna, ha vagyonságunkat a tenger elnyelné.

A társalgás hanyatlásának nálunk nem az értelemhiány az oka, hanem a hiuság, büszkeség, rossz indulat, tetszelgés, különczködés, negélyesség, önfejűség, s több ezekhez hasonló hibák, melyek mind a hibás nevelés következményei.

Franklin azt mondta: „legyenek takarékosok, ez által mellvértjök, a paizsok, sisakjok és koronájok a függetlenség léssen; ekkor felemelt fővel járhatnak, és egy selyembe öltözött gazember előtt, azért mert gazdag, nem kell meghajolnók, s a gyémánt gyűrűktől tündöklő kéz adományát sem lesznek kénytelenek elfogadni.“

XVII. Korunknak alig van fontos ténye, mely nem a multból ránk maradt osztályok kiegyenlítésében, régi visszaélések beszüntetésében, százados szükségek kielégítésében vagy oly alkotásokban nem állana, melyek számára előbb a tért a mult rombadőlt hagyományaitól meg kell tisztítani.

Szükséges elfoglalni a tevékenység mezejét, melyről évtizedek erőszaka leszorítá a nemzetet működni teljes, felszabadult erejével saját ujjáteremtésén, felhasználni kitartása s bátorsága diadalát. szakítani a mult balságos maradványaival s felhasználni annak életképes hagyományait, a jelent összekötő kapocsná tenni az egymástól annyira különböző mult és jövő között. Mert ha nincs ugrás a természetben, nincs a politikában sem, s ami itt annak látszik, nem más, mint az események rohamos haladása bizonyos irányban, melyek csak az által lettek erőszakossá, mert sokáig erőszak által gátoltattak a fokozatos haladásban.

A feladat az: kibontakozni azon zavarból, melyben egy lehetetlenné vált mult hagyományai, a nem ignorálható jelen követelményei, egy forradalom félbenschakadt műve s két évtized halomra gyűlt tényei valóságos zürré keveredtek össze, — államintézményeinket oly alapokra rakni le, melyek összhangzásban a kor tényeivel és igényeivel, Magyarország állami létét biztosítsák s szabadságának és fejlődésének szabad tért nyissanak.

Tartsunk tehát rövid pihenőt, s mielőtt a jövőben követendő politikánk felett határoznánk, idézzük vissza emlékeztünkbe a lefolyt évek eseményeit, hogy lássuk, valjon helyes volt-e a politika, melyet a multban követtünk? s hogy, a meny nyiben nem lett volna helyes, miként lehet a jövőben az elkövetett hibákat jóvátenni, a mulasztást helyre pótolni?

A tények logikája kérlelhetlen hatalommal uralkodik a politikai életben, s a ki ferde álláspontokból indul ki, nem találhatja meg az egyenes utat.

Ellenséges politika nem esetleges ellenszenvék, nem mulékony constellációk kifolyása, hanem maradandó viszonyok szükségszerű következménye?

A magyarok politikája, mint az események s eljárások bizonyítják, kicsinyes előítéletekkel s ellenmondásokkal telt: egyeseknél a személyes ambitio s ki nem elégitett hiúság, másoknál a táblabirói korlátlanág, némelyeknél a hétköznapi népszerűség-hajhászat, sokaknál a gondolkodni nem tudás vagy nem akarás, legtöbbször a tultengő szív politikája.

Jegyezzük meg: minden anyagi és szellemi felvirágzásnak első föltétele, hogy először is független legyen az ország, és

e független országban a nemzet saját sorsának független és szabad ura legyen; ezen jelszótól elállani nem szabad.

Mert elvekben, nem nevekben van zászlója a politikai pártoknak.

Mit ér az ember, bármily tehetség legyen is, ha feladjuk az elvet, melyet tehetségének nagy hatalmával az védeni hivatva volna. Az léha politikus s nem komoly férfi, ki egyes emberek iránti kegyelet vagy tiszteletből lemond elveiről, meggyőződése ellenére is.

A politika nem érzélgéstan, hanem az elvek komoly hareza.

Ne tüzzünk gúnyos és kisszerű játékot elveinkkel, melyeknek bujkálva, titkos félhomályban lehetne életet szerezni, azok csak az ország nyílt, szabad akarata, a nemzet hazafias érzelmeinek melege által érlelődhetnek áldásos gyümölcsesé.

A rendszer nélküli reform rosszabb, mint a reform elmaradása.

Jó lesz meggondolnunk azt, hogy az igazságszolgáltatás és közigazgatás szoros összefüggésben van minden oly kérdésben, melyben a tény és jog kérdése elválatlan kapcsolatban van.

De ne zárjuk el magunkat ugyancsak Anglia tapasztalataitól is. Minthogy az alsóbbrendszertű igazságszolgáltatás Angliában van következetesen önkormányzati közegekre bízva.

Az összefüggő s egymást kiegészítő kérdések e tömkelegében kell először rendet és rendszert állapítani meg és e szerint eljárni a reform egyes részleteinek életbeléptetésénél. Mert az összefüggés nélküli kísérletek nem reformra, hanem oknélküli költsékezésre vezetnek.

A közigazgatás javítása egyik legfontosabb föladat Magyarorszában, mert előfeltétele a haladásnak; de a legégetőbb kérdés még sem az administratio, hanem a pénzügyi és közgazdasági helyzet. Az nyom mindenkit, hogy nem tud miből megélni, nem képes eleget tenni családja igényeinek, nem gondoskodhatik gazdasága vagy üzlete költségeiről, nem bírja megfizetni az adót. Ezután jön a panasz, hogy nem tud végére járni pörös ügyének, nem érzi vagyonát biztosítva a tolvajok elől, rendtelenséget tapasztal a postán, járhatlan utakon kénytelen közlekedni. Szóval az anyagi helyzet súlyosabb, mint a politikai és közigazgatási nyomorúság.

Ezért Magyarországra jelenleg a közgazdasági és pénzügyi politika a legfontosabb; fontosabb, mint a közigazgatási reformok. De a kettő nem zárja ki egymást, sőt gyakran föltételezi egyik a másikat. Administratív reformokat nem lehet eszközölni, ha pénzbe kerülnek, s ez nincs; ellenben a

hitelviszonyok megszilárdítására kiválóképen szükséges, hogy pontos, szigorú és pártatlan közigazgatásunk legyen.

Ezt az egész ország tudja. A pénzügyi és közgazdasági helyzet bajai töltik el a legtöbb gonddal és aggodalommal az államférfiakat és politikusokat. És méltán. Mint mikor a hajón lyuk támadt s betódul a víz, hogy mindenki a szivattyúkhöz siet s a lyuk bedugásán fáradozik, nehogy a hajó, árú, legénység és minden remény veszve legyen egyszerre: úgy nálunk, midőn az állam és a polgárság egyaránt a vagyonbukás szélén találja magát, nem az uralkodó politikai szelek, nem az irány, melyben haladunk, nem a hibák és mulasztások, hanem a baj nagysága és veszedelme s a mentőszerek kérdése foglalkoztat mindenkit első sorban.

XVIII. Soha sem szabad szem elől téveszteni, hogy hazánk nem önálló ország, s ha bár reformunk alaptervét, álladalmunk s néposztályi viszonyaink átalakítására nézve független, saját nemzeti szükségéek szerint kezeljük is: van távolban egy igen fontos határ, melyet nem szabad a haladási bölcseségnek szem elől veszteni. A birodalom, melynek mi egy része vagyunk, s melynek sorsától fennállásunk föltételezve van, — két roppant erő között sok bajjal küzdve áll.

Vannak esetek, midőn kevésből sokat kell megértenünk: a bölcsesség dolga látottból kitalálni a nem láthatót, s elmélkedéssel pótolni ki, mit készen nem kaphat.

De csak egyedül az igaz az a forrás, melyből okulást merithetünk.

Az életbölcsesség alapja csak igaz lehet. Az emberiség tökélyesedése csak úgy érthető, úgy lehetséges, ha minden nemzedék az előtte élt nemzedék tudományát átveszi, s ott folytathatja, hol ez sirjába szállván, félbeszakasztotta.

Igaz, hogy hol harc, ott politikai munkásság, sürgesség, élet is van. Hol ellenben folyvást a legalázatosb megelégedés, a szolgálai meghunyászkodás siri nyugalmas csende uralkodik. ott a szellemi halál, ott megmerevedés, rothadás lakik. Szükséges az államélet vérereit folytonos friss keringésben tartani, hogy tompulás, zsibbadás ne állhasson be. Ki nem mozog, marad; ki marad, nem halad. De ez életfrisseséget az államtestben csak szó- és tollharcok idézhetik elő, melyek csak akkor kártékonyak, akkor és annyiban akadályozandók, mikor és mennyiben nem a véleményeknek, hanem a személyeskedéseknek mezején vitatnak. Veszni indul az állam azon percztől fogva, midőn a politikai izgatások és tusák nem a

vélemények, hanem az emberek érdekében üzetnek; ekkor ugyanis a közérdekek a magánérdekek álarczaivá lesznek.

Hol fortély, hazugság, nemtelen módok alkalmazatnak az önérdékek érvényesítésére, ott kötelessége a független sajtónak mint csodaerejű Herculesnek fölemelkednie, hogy a tisztátalan s politikailag gonosz üzérkedésnek az eleven meggyőződés férfias erélyével, a nemes szabadlelkűség és bátorság élével, az isteni igazság hatalmas erejével sárkányfejt leszabja. Nincs itt helyök ama tekinteteknek, melyek a magán társasélet szőnyeges teremeiben, a pipere- és divatcikk-ekkel rakott asztalok körül szerepelnek, hogy általok minden igaz érzést, minden természetes életmozzanatot, fürgeséget elnyomjunk, eltitkoljunk.

A valódi férjijellem semmiféle körülmények közt nem retteg a bectelenséget bectelenségnek, a hazugságot hazugságnak nevezni, s illő mértékére leszállítani.

A független sajtó kiméletlenül tépi le ilyenkor a hazudó furfangos színészek álczáit, a hazaárulókat takaró mente s dolmány aranypaszomántjait, s nem czirógat, hogy időt veszítsen, hanem epébe ha kell, s ha kell vérbe mártott tollal festi le lapjaira az ármány ismertető vonásait. A független sajtónak ilyenkor nemcsak joga van határozottan és bátran fölemelni őszinte férfias hangját, kárhóztató vetoját, hanem még szent kötelessége is az, sőt csak akkor érdemli ki a becsületesek, jók tisztületét és támaszát, a nép rokonszenvét, midőn e kötelességét, mely gyakran igen súlyos és kínos, egész maga odaadásával teljesítette.

Az igazság az idő szárnyain megy és halad előre; ennek lángja, mely elüzi a tévedések árnyékait, megégeti az oktanokat, kik idegenkedvén a világosságtól, azt kioltani akarják. Az igazság felkeresésére önként sietünk, mint a föld miriád növényei visszatartatlanul törekednek ki a jótékony nap tavaszi melegére.

Ha az, mit igaznak, jogosnak tartunk, alapos meggyőződésünk szerint közjavává lön az emberiségnek, vagy a nemzetnek, bármennyi ellenmondás zivatarai által sem döntetik az meg, sőt annál erősebb gyökereket hajt a szivekben, lelkekben. Csak a legszabadabb szellemi közlekedésből, gondolatcseréből, s meggyőzések őszinte nyilatkozásaiból merülhet fel egy valóságban általános morál és egély. Ki ezeknek védelmét s megmentését a sajtó szabad nyilatkozatainak s a közvélemény alakulásának meggátlásában véli feltalálhatni, s ezt állásánál fogva lehetőleg eszközli is, biztosítja ugyan a morál és egély külső alakját, formáját; de megfosztja azo-

kat életelemöktől, benső lételemöktől, és a lélek fölé emeli a testet.

Az élet merő viaskodás, s rendeltetésünk, hogy a küzdelemben, harcokban erkölcsileg erősödjünk, edződjünk.

Hadd szóljon a pajzánság, az elvetemültség, sőt a gonoszság is a maga nyelvén, hadd halljuk, hadd ismerjük meg, hogy kinevethessük s megvethessük. Ezeknek csalfa syrén éneke, vagy fülsértő káromása szintugy megleli büntetését a sajtó utján a közmegevetés, közroszolás hangjaiban: mint megtalálja tapsait a finom, egyenes, nemes erkölcsi érzet lélekemelő zengedezése ugyanott a jobbak jutalomédes elismerésében. Épen ezen szabad nyilatkozataiból a jönnek és rosznak, szépnak és rútának, nemesnek és nemtelennek buzog fel az az isteni nevelő erő, mely behat a szivek, lelkek legtitkosabb redőibe, ott hagyván tenyészettel az emberiség boldogító meggyőződés mennyei malasztjait.

Csak a gonoszság nem hisz mások erkölcsösségében. Nem is lehetnek jóra való polgárok ott, hol az erkölcsösségnek nincs hitele; de ezt csak e tekintetbeni önállóság által vivhatni ki, mi ismét csak a többszöri, még pedig nem ritkán a szigorú megpróbáltatásnak vívmánya. Próbálkozunk tehát gyengék és erősek egyaránt az erkölcsi érzetek harczaiban. A katona csak az első csatától fél. A ki egyszer szemébe nézett a kísértetnek, többé nem fut el előle.

Ha kötelességünk alkotmányos jogaink minden oly megszorítását elleneznünk, mely egyesek jogaiba ütközik: annál szentebb s magasabb kötelességérzetnek kell fölébredni keblünkben oly alkotmányellenes visszaélések megszüntetésére, melyek az egyesek jogaival egyszersmind az egész nemzet jogát s szabadságát fenyegetik.

A közös szabadság védelmére hozott törvényeknek olyanoknak kell lenni, melyek míg a szabadság visszaéléseit okszertűen mérséklék, akadályozzák, az egyesek szabadságát nem nyűgözik le.

Az észteni következetesség követeli, hogy a hol a jog-egyenlőség elvének kell uralkodni, ott az ipartűzlet, vállalkozás, kenyérkereset minden neme teljes szabadsággal gyakoroltathassék, különben amaz annyi áldozatokba került jog-egyenlőség oly bálvány leendő, melyet hasztalan imádunk.

Valljuk meg, hogy akár örökös fatalis államviszonyaink, akár saját hibáink miatt nyilvános életünk, szellemi erőnk sajátos eredeti kifejelettségével még voltaképen minmagunk megnyugtatósára nem dicsekedhetünk. Távoll vagyunk még, különösen a politikai s valódi világelet ama fokától, melyen áll az angol nemzet; de az is bizonyos, hogy nincs száza-

dokra szükségünk azok utolérésére, csak birjunk azzal, mire szükségünk van. Szükségünk van pedig az iskolák és családi házunk falain kívül is nevelésre. Nevelésre, melyet az élet iskolája nyújt, hol mindenesetre legjobb tanító a közvélemény, a köztapasztalás, s az életesemények megvesztegethetetlen hirdetője — a független sajtó!

Nem kell magunkat gyermekies szorongásban, érzéstelen védvekkkel körülgátolnunk, renyhe, kéjelmes teng-életre bebáboznunk, sem álilledelmek, kétszínű udvariasságok alacsony fedezete alá görbeszteniünk: hanem ki velünk az isten kék ege alá; ki a napra, a felbötlenül ragyogó igazság fényes meleg napjára; ki a véleményharcok, nyílt megtámadások zivatarai s a felzaklatott kétségek fürgetegei közé, hogy mint egy nagy nemzettest megedződvén, ép, egészséges, alkotmányos férfiak gyanánt állhassunk ellen minden vizsálynak és veszélynek, mely hazai isteneink oltárait, bölcsőink és sirjaink szent helyeit fenyegetni fogja. De ez csak a sajtószabadság által eszközölhető. Ez ama szabad égajl, hol a szellem tenyészik, mely a szükkörű szobák, a gépies mozgalmu burocracia terméinek fojtott levegőjében elkorhad, összetöporódik. A szavak, beszédek, vélemények, ítéletek szabad kiömlése vagy csendes enyhe eső, mely a jónak csiráit esalja ki a földből, vagy csörömpölve hulló jég, mely leveri, kiirtja a rosztat. Nevel az nem egy gízgázt, s elseper emez nem egy hasznos növényt is; de üdvös hatása mégis hasonlíthatlanul túlnyomó, s nem fog találkozni oly balga, ki rekkenő hőséget, szárazságot kíván, melyben sem eső, sem jég nem hull az égből, s minden növény elhervad, kiszárad.

A rosz, gonosz csak addig félelmes, míg titokban szunyog; egyszer világosságra jutván, megleli embereit, kik szarvainál ragadják meg. Az igazság vára elleni rohamok csak annak bevehetlenségét tanusítandják. Az igazság olyan mint a nap, mely akkor is létezik, ha felhők takarják; a felhők önsúlyok alatt lehullnak, vagy egy szellő által félreüzetnek, s az isten napja ismét kiragyog egész pompájában. A jó embert egyformán tarthatjuk igazság-barátnak; a jó közvetlenül, a rosz közvetve mozdítja azt elő. Ki is tanított meg bennünket voltaképen nemzetiségünk forró szeretetére, óriási védelmére? Talán jó barátaink, jóakaróink? Világért sem. Épen azok, kik annak elsúlyasztására örvényeket nyitottak, s eltemetésére sirhalmokul hegyeket mozdítottak meg. A sirások fegyvereinek zörgésére, a kárörömben tombolók dobogására s gúnykaczajára fölmozdult zsibbasztó álmából a nemzeti erő, s az öntudatra jutott nép mint kipihent óriás állott fel, hogy jogait visszakérje vagy visszavívja.

Mint zajos, zavaros forráson kell átesnie a mustnak, hogy kedves italu s kedvderítő borrá változzék: úgy az emberi természetnek is forrongás által kell magát megtisztítani a salaktól, az emberietlenségtől, habár kellemetlenségekkel legyen is összekötve eme szellemi átváltozás.

A magyar nemzet nem aljas uton keresi, nem ocsmány eszközök által biztosíthatja jövődjét.

Csupán a béke ölében, erkölcsi és szellemi felemelkedés karjain, a műveltség és jóllét háborítatlan gyarapodása között, bizalmat nyújtva és gerjesztve, számolhat fajunk jövőjére.

Ha élni és fenmaradni akarunk. Jövőt teremteni csak a hűség és szeretet, méltóságos komoly viselet s önbizalom mindezen erejével lehetünk képesek.

Ész és erkölcs közös áldás, bűn és oktalanság közös átok az emberiségre, bármely faj gyermekében nyilatkoznak is az.

Nemzeti jólétünknek nem lehet barátja az, ki egyéni eltérő hajlamai kedvéért a nyugodt állami élet normalis viszonyait lehetetlenekké akarja tenni.

Kitűnőt nem nemzetiségi vagy politikai kiváltságokban, hanem észben, értelmes munkában, hazafiúi tevékenységben, közhasznú ismeretekben, áldozatkészségekben, s mindazon polgári erényekben, melyek a családi és társadalmi élet boldogságára nélkülözhetlenek, keressünk.

Ki jövőjét tiporja és elejti, — multját piszkolja be; ki utódai sorsával nem törődik, arra az ősök átka nehezül; ki részvétét a közügyektől elvonja, az becstületes polgártársai köréből önkényt számkiveti magát mindörökre.

Alkudjék meg a magyar a korrallal, ne bizza magát az események hullámira, ragadjon evezőt, egyesítse megedzett erejét s gyönyörű képességeit a viszonyok hatalmával, — s ne tévessze soha sem elől Széchenyi két vezérelvét: a fáradhatatlan kitűrést és ildomos modort.

XIX. Belső szabadság nélkül nem létez sem erény sem bűn, e nélkül nem is személy az ember. Ezen szabadság alapja az erkölcsi felelősségnek, és mértéke a beszámításnak. Fölle az egész lélektannak. Ezen szabadság oly kincs, melyet nem ember ad embernek, hanem a természet nyújt mindnyájunknak, úgy azonban, hogy az ember mindinkább kiterjesztheti annak határait. Ugyanis minél mélyebbre látnak lelki szemei, minél mélyebbre tud hatni az ész, s minél többet bír a lélek-

erő, annál inkább tágul e szabadság köre. Ezen szabadság nem kivyátság, s nem kasztok sajátja: kiki annyit bír belőle, mennyit a természet után önmaga szerzett.

Minden bűn többnyire az emberi léleknek korlátoltságából, vagyis a belső szabadság hiányából veszi eredetét.

Ki és mi Magyarországon a törvényhozó? A pillanat hatalma a mi, és egy kaszt a ki. Ennek aztán az a követkevése, hogy örökös zavarba merül a törvényhozás, és nem szül egyebet működése által, mint szinte csak zürzavart és törvénytömkeleget. Egy szóval foltozgatjuk a körülmények lyukait: iszkábalunk. S magát a napfényű igazságot sem fogadjuk el egészen soha, hanem alkudozunk a legszentebb eszmék felett is, mint zsidó a nyúlborön.

A birói hatalom nem kezeltetik céliránytalanabban sehol Európában mint kedves hazánkban. A mi kormányunk Themis serpenyőjét nem képes a jog egyensúlyára visszaigazítani, ha azt a megyei s más bíróságok az önkény felé igen lebillentették.

Már pedig a szabadelműséghez nem elég uton utfelén néhány politikai eszmét fölkapni, s adott alkalommal azokat elpattogtatni, nem elég a kávéházakban vagy utcaközepéken egy vagy más csendes polgárt, mivel más véleményben van, lemocskolni.

Előttünk a szabadelműség legszebb és legritkább sajátága egy férfinak, mely koránsem adathatik melléknévül minden kósza politikusnak, vagy épen minden köznapi embernek: mert szabad elme, azaz balitéletek korlátitól ment agyvelő vajni ritkaság!

A sziklakemény jellemű hős mitsem utál inkább, mint az elvtelenséget, mi sem éleszti jobban haragját, mint az ingatagság, mi sem korbácsolja fel annyi benső érzeteit mint eme kettő.

Mindenki oly lelkülettel akar birni nálunk önmagában mint valami király; miszerint a vad szabadságot magának megadatni kívánja, de maga ellenében nem akarja.

Pedig nem szabad a hazának ártani; hát a polgárnak sem, mert ez része a hazának. Szentek a részek, ha az egyetemesség tiszteletben tartandó. Az tehát az ember — is az embernek; mert ez a nagyobb polgárzatban, polgártársunk.

Mindenki nálunk csupán másnak kárával nyereszkedik. A szerencsést gyűlölik; a szerencsétlent megvetik. A nagyobb nyomja őket; a kisebbeket ők nyomják. Különféle kívánságok által ösztönözvők. Csekély gyönyör és ragadomány kedvéért, mindent elveszteni kívánók. Életünk nem más, mint a viadaljátékokban, azokkal, kikkel élünk, egyszersmind har-

ezelőké. Vadállatok egybesereglése az; kivéven, hogy azok egymás között békések, és a velek hasonlók harapásaitól tartózkodnak; minket csak egymás kölcsönös marczangolása elégít ki.

Azon egyben különböztünk a néma állatoktól, hogy azok a táplálók iránt megszelidülnek; a mi dühösségünk még azokat is, kik bennünket dajkáltak, fölemészti.

Pedig valamint némely kövek keménységét a vas le nem győzheti, és a gyémántot metszeni, vágni, vagy ledörzsölni nem lehet, mert a beleütközőket ellöki magától; mikép némieket a tűz meg nem emészthet, hanem merevségük és ildomukat láng-környezve is megtartják; a mint a magasra feltolult sziklák megtörik a tengert, és maguk annyi századok óta csapkodtatva, az erőszak semmi nyomait nem mutatják: ép így szilárd a bölcs lelkülete, és annyi erőt gyűjtött, hogy biztos legyen a megtámadtatás ellen.

A bölcs irányában minden erőszakosságok annyira megfogyatkoznak, mint a mik húr vagy hajítógépek által magasra kilöketnek, midőn a láthatáron kívül estek, az ég körül mégis (lefelé) fordulnak.

A lelket minden külsőtől önmagába kell visszavonni: magába bizzék, magának örvendjen, sajátjaira nézzen. Vonuljon földre, a mennyire lehet a másokéitól, és alkalmazza magát önmagához; a veszteségeket ne érezze. jóra magyarázván a baleseteket is.

Korlátolni kell az ide- s tovafulkozást, mely tulajdona nálunk az emberek nagy részének.

Mert nem csupán az használ a köztársaságnak, ki a kijelleteket előhozza és a bünösöket óalmazza, s a béke s had fölött szavaz: hanem a ki az ifjuságot buzdítja, ki a jó tanitmányok ily szükében a kedélyeket erélyesekké teszi.

Nem csupán az katonáskodik, a ki harcban áll, és a jobb s bal szárnyat védi: hanem az is, ki a kapukat óalmazza, és kevésbbé veszélyzett, de azért nem henyélkedő állomáson működik és őrt áll, és a fegyvertárt kormányozza; mely szolgálattételek habár nem vérengzők is, a katonáskodáshoz tartoznak.

Az erény habár látszatlan is, soha nem lappang, hanem jelenségeit kitünteti, s minden, ki érdemes reá, nyomdokról ráismer.

Az, kinek hajója, az eresztekek mindenütt megtágván, sok vizet bocsát magába, egyhelyt a vizet szoritja ki, máshol kihányja azt, s a nyilt hasadékokat elzárja, a láthatlan s az üledéket rejtekben behocsátóknak szakadatlan ellentáll; s nem is hágy föl azért, hogy annyi tolul be, mennyi kivet-

tetett. Lassú segítségre van szükség a folytonos és szapora roszak ellen, nem hogy megszűnjenek, de hogy rajtunk erőt ne vegyenek.

A viadorok is, midőn testük legérzéktelembb részében foglalvák el: az ütést és fájdalmakat eltűrrik, csak hogy a sujtónak erejét kimerítsék; és nem akkor dühöngnek, midőn a harag, de mikor az alkalom javasolja. Mert a harag megzavarja a mesterséget, és csak arra tekint, mikép árt-hasson, nem hogy minóddal óvakodjék.

Nalunk az emberek mint csak vadságban szabad népek, az oroszlanok és farkasok módjára: mikép szolgálni, ugy parancsolni sem képesek. Mert nem az emberi, hanem a vad és hajthatlan elme erejével bírnak.

Meddig fog még az önérdék, a tudatlanság, meg a gyávaság uralkodni e nemzeten? És örökké maradunk-e a régi nyomorban és szolgaságban, azért, mert abból kilépni nem mer, kilépni nem akar a nemzetnek egy század-töredéke?

A nemzetnek két kincse van: nemzeti függetlensége az egyik, polgárosodása a másik. Emezt a kor szelleme is előmozdithatja, de függetlenségét a nemzet csak önerejével tarthatja fenn. Mi a polgárosodásban haladást, mely nemzeti függetlenségünk árán történék, még az összes emberiségre nevezve sem tartjuk nyereségnek. Az okot: miért? kitalálni nem nehéz.

Lehet-e egyrésztől tényleges önállással nem bíró nemzetnek független államgazdasági rendszert követni? s vagyunk-e mi önálló nemzet tény- mint jog szerint? és megfér-e más résztől az országrendiséggel, a kasztokkal az észszerű állam-egység? az államerőknek központosítása? mely míg a politikában szükséges, nemzeti gazdálkodásban nélkülözhetlen. Mert meg van írva örök igazságként, hogy a társas élet csupán az összes álladalomnak egészbeni sommás, összefogott, és egyenlősített érdekezelése által felel meg rendeltetésének!

Gyermekek vagyunk, kik feltökben másokat ijesztenek. Soha nagyobb politikai szemfényvesztés nem létezett a világon, mint a magyar függetlenség, magyar önállás.

Ha nemzetünk most valami Isten csudája által kiveszne, még azt sem mondhatná rólunk a polgárosult világ, hogy földmívelő nép voltunk, hanem legfeljebb azt mondaná: földünk volt sok is, de műveléséhez nem értettünk, s minthogy egyebet sem tudtunk, kimulásunk még nyereség.

Mi legokosabban vélünk cselekedni, ha e nagy ipar-nyomornak főbb okait fűrészszük elő, a dolgok természetéből meritve. — Ha elgondoljuk, mily gazdag természeti kincsekben e hon, mily dús szellemi alapképességeiben e nemzet: és mégis

mily koldusszegény nemzeti háztartásunk, — csakhamar keresetlenül is kitalálja a gondolkozó ember, hol lehet ennyi hátramadásnak fő forrása? hogy e forrás a magyar országrendi szervezetben rejlik.

A borzadásig elszaporodott magyar burocracia szinte nem egyéb, mint összetorlódott nedve a magyar államtestnek, és mint ilyen, a legközvetlenebb és legtermészetesebb kinövése kasztrendszerünknek. Ki ne tudná, hogy nincs veszedelmesebb mint sok fölösleges hivatalnok egy országban? Mikép fejlődjék aztán az ipar, ha minden 100 mérföldön, sőt kevesebben is, ennyi mérges állat közköltésen élösködik, és kiszija épen azon legjobb vért, melyből műipar támadhatna? A sáska nem lepte el soha számosabban a mezőket, mint magyar hazánkat ellepik a hivatalbogarak.

Kasztrendszerünk mellett azért nem fejlődhetett ki az ipar, sőt a földmivelés sem, mert eme rendszer megörökté hazánkban a viszálykodásokat, és nem nyugtván az örök ingadozások közben semmi állandó biztosságot a békés fejlődésnek, közvetve clötte a nemzeti iparnak csiráját, melynek természetében van, hogy bár jól megerősödött is már valahol, csak úgy virágzik tovább, ha biztos jogállapot és szabadság tényészik körülte.

Ezen, a kasztrendszernek lényegében fekvő esztelen önkény az, mely a legveszedelmesb belső forrongásokat szüli és táplálja az országrendies álladalmakban.

Nem csak vasutat kell birnunk Fiume, e nemzeti tengerpart nemzeti kikötőjéhez, de teljes szabadságot, teljes jogot arra, hogy ott lehető legfüggetlenebbül rendelkezhesünk. Oda kell törekednünk különösen, hogy saját kereskedelmi fokhelyünkön önálló védvámot alkalmazhassunk. Ha sehol másutt, legalább e ponton legyünk teljes hatalmú urai nemzeti közérdekeinknek. De ha itt is papucs alatt maradunk, és saját törvényhozásilag nem szabályozhatjuk a fumei vámlatot — akkor jó éjszakát neked magyar külkereskedés!

A nevelés nálunk a legnagyobb és leginkább használandó szorgalmat kívánja. Mert könnyű a még gyenge lelket rendbeszedni; nehezen irthatók ki a velünk felnött vétkek.

A szabadság neveli a szellemet, a szolgaság eltörpíti. Fölemelkedik az, ha dicsérik, és önbizalomra vezéreltetik; de ugyanezek dolyfösséget és haragosságot szülnék. Ugy kell hát — a kettő között — (a szellemet) kormányozni, hogy hol féket, hol ösztönzést használjunk, és semmi alacsonyít, semmi szolgait ne szenvedjen.

Az emberi élet jötettek- és egyetértésből áll; és nem

félemlítés, de kölcsönös szeretet kapcsolja össze, a közös szövetség és segítségére.

Mikép némely elgörbült lándzsanyeleket megpörkölünk, hogy helyreigazítsuk és ékek segítségével feszítjük, nem azért, hogy eltörjük, de hogy kiegyenesítsük azokat: a hiba rontotta elméket, testi és lelki fájdalom által, így javítjuk.

XX. Élénk belforgalom nélkül maga a földmivelés sem fejlődhetik virágzásra soha; mert ne higyjük, hogy a földet művelni minden paraszt érti.

De mi ösztönözze a földmivelőt tanulni, és okszerűleg tűzni hivatását, ha legbölcsebb intézkedésinek és fáradalminak gyümölcseit illendő áron eladni nincsen reménye?

Az utánzás, a viritó fából mesterséggel kihajtott virág, mely gyümölcsöt nem terem és korán lehull. Ily virágot soha se fakaszszon a magyar nemzetiségnek eleven fája! Halad azon ország, mely helyzetét, viszonyait, szükségait kitanulja és kielégíti; mely történetével jól megismerkedik és azon hibákat elkerüli, melyeknek szomorú következményei voltak; de süllyed az ország, mely csak vaktában utánoz mindent, mi véleménye szerint fejlődésnek jele, de néha magára nem alkalmazható. Ily csalódások elkerülésére és azon egyetlen igaz útnak kitanulására, melyen haladhat a magyar, szükséges, hogy felvilágosodjék.

Nem utánozni, de mindent tudni és ismerni, mint a nagy politikusok, a multnak példáját hasznunkra fordítani, hazánk szükségein segíteni és a nemzet nagysága és dicsősége felé vezető úton biztos léptekkel haladni: ez legyen jelszavunk!

A polgári társaságoknak, nem kevésbé mint a tudományoknak, természetes elveken kell alapulniok.

Magyarországnak főképp kiváltságokból álló alkotmánya nincsen semmi erős alapokra építve.

A társasági szerződésnek két alapja van: a szabadság és az egyenlőség.

Nagy különbség vagyon lázadás és forradalom közt. Az első, összeesküvés által, a legszentebb törvényeket is feldönti. A másik csak a rosznak és a fonák törvényeknek kiirtása, milyenek a kiváltságok.

Két dolog szükséges, hogy forradalom gerjesztessék: értelmi műveltség egy részről és más részről zsarnoki elnyomás.

Vissza kell adni a népnek jogait, mielőtt erőszakkal venné vissza azokat.

Munka a nemzetek jólétének forrása. Aránylagos a nemzetek munkaképessége értelmi fejlettségükkel.

De a munkálkodás és munkásság minden ágazatai párvonalban haladnak elő az értelem fejlődésével.

A megtakarításnál kezdődik a vagyonosodás. Óriási eredményeket idéz elé millió kéz ily módoni egybeműködése.

Ennélfogva közhasznuak az eszmék, melyek az emberek cselekedeteit vezérlik és intézik. Ezeket vizsgálja a tudomány, ha vajjon az ész és a természet törvényeinek megfelelnek-e? a mellett igazítgat a téveleg nézeteken. s nagyobb tökélyre viszi, a mi azokban még tökéletlen.

A tudomány csak azáltal használ, hogy az emberek képzelmeit megváltoztatja és megjavítja; de minden haladás a szellemi pályán, kivált, ha új irányban indul, hosszú fejlődőt kíván, s emberkorok mulnak, míg a régi közártalmu tévtan enged az újonnan fölfedezett igazságnak.

Valamint a növény gyöke a táplálékot, melyre szüksége van, csak vízzel feloldva s végtelenül higitva veszi magába, mert tömitve megölné; valamint meleg és napfény kell hozzá, hogy a csira erős és gyümölestermő fává izmosodjék: ugy uralkodik az emberben szülemelő eszmék fejlődése fölött is a természet hasonló törvénye.

Gyümölcs ugyan az elvont eszme is, de ő nem gyümölcsessel megrakott fa, hanem e fának magva, melynek meleg és ápolás, és nagyon higitva nyújtott kellő táplálék kell, hogy majdan gyümölcsöt hozhasson ő is. Vannak eszmék, melyek koronkint hatalmasan hullámoztatják a népeket, de ismét el-tűnnek és pedig nyom nélkül. Elhalnak mint más éghajlat alól való fának ága, mely vízbe tétetvén, rügyeit és bimbóit kifejti ugyan, de ezek nem termékenyülnek, mert a gyök hiányzik.

A haladás gyümölcsei, miket a most élő nemzedék szed, a multban gyökereznek, s a mi új igazságokat mi találunk, csak utódainknak fognak gyümölcsözni.

Én megvallom, fájdalommal látom az ország nyers termékeinek javát kirepülni az országból, mikor tudom, hogy benn az országban a nép nagy része zabon s burgonyán teng, soknak még zabkenyere sincs; fájdalommal látom a pénzt kiözönlenni iparezikkekért, miket egyes felföldi népünk épen oly ügyesen készítene mint a külföld, ha volna, ki néha-néha el-elmerengve az ország jövője felett, s meghallgatván az erdők zugását, a patakok moraját s a nép fájdalmas dalait, juttatna nekik munkát, sok szenvedéseikre irul, s jutalmául a hűségnek, melylyel mostoha földeikhez ragaszkodnak.

Fájdalommal látom a pénz kiszivárgását a legmostohább

körülmények közt messze külföldön készülő gépekért, miket már itthon is tudnánk készíteni, mikor népünk szegénye kézi munkát keresve se kap, máshoz pedig nem ért, s ha értene, csak még nevelné azok számát, kik e gazdag termésű, e földmivelő, e kimeríthetetlen országban szellemi munkával akarván foglalkozni, mert arra kiváló képességet éreznek magokban, vagy koldulni kénytelenek, vagy szolgálni, vagy koplalni.

Fájdalommal látom a munkások anyagi s erkölcsi sülyedését, mert a nép egészséges szaporodásának ezáltal még reménye is el van vágva.

A földmivelést emelni, tökéletesíteni kell, hogy a megszorodott népesség meg is élhessen s még se legyen kénytelen a jövő nemzedék előtt mintegy előre elfogyasztani az élet föltételeit, mit okvetetlen teszünk, ha az erdőket pusztítjuk, a vizekkel oktalanul bánunk.

Nálunk tömérdek baj van, mihez szólni is alig lehet, mert a legjobb akarattal elmondott szó mindenütt sebeket érint, s az érintés fáj. Alig merjük egyik másik eltakart sebünkről elemelni a leplet, alig merjük a baj nevét kimondani, mert sok sebünk olyan, hogy a fájdalom érzetét még tetézi a gondolat, hogy vagy öröklöttük, vagy gondatlanság, lelketlenség, hanyagság által nőtt nyakunkra.

Egyik bajunk a népesség aránytalan szétosztása az ország különböző vidékein. A szerencsétlen török háborúk szerencsétlen következménye egy részt, más részt az ország földirati alakjának, mely utóbbi okozza, hogy a sovány felföldön inkább szaporodik a nép, mint a gazdagabb ugyan, de ha levegőjét és ivó vizét tekintjük, nem oly egészséges alföldön. E baj két jelenséget idéz elő: a felföld nem bírja eltartani népét, az alföldet gépekkel kell művelni, ha művelni akarjuk, mert nincs elegendő népe.

A vasutak, ha nem a külkereskedés, nem a külföldi tőkék, nem idegen érdekek előmozdítására lettek volna mindjárt a kezdetben tervezve és vezetve, sok más országos érdekeink természetes ápolása mellett, arra is szolgáltak volna, hogy a népességben bajként nyilvánuló aránytalanságot kiegyenlítgették volna. A felföld népe nem fogyott volna, hanem talált volna munkát, az alföld népe pedig szaporodott volna és pedig nem mesterkél, nem erőszakolt úton, melyen áldás ugy sincs, hanem természetes és egészséges módon, miáltal nemcsak földművelésünk, hanem iparunk, belkereskedésünk, tudományunk és művészetünk hatalmas lendületet nyertek, s mostoha körülményeink daczára alapos reményt nyujthattak

volna arra, hogy Magyarország, mely volt s még van, valójában lesz is.

Az tény, hogy összes Magyarország területe kényelmesen bír még egyszer aunyi népet táplálni, mint a mennyi jelenleg lakja. De nem szabad a vaspályák eddigi rendszerét folytatnunk, hanem össze kell szedni a nemzet összes erejét, hogy mellékvonalak által az ország felföldeit, különösen a bányavidékeket összekössük az alfölddel? A mellett le kell szoknunk azon nézetről, hogy földünk kimerithetetlen; le arról, hogy földművelő ország vagyunk; s a mennyiben gépekkel helyettesítjük az emberek munkáját, nem szabad azokról megfeledkeznünk, kik ekképen munka nélkül maradtak; nem szabad őket magokra hagyni, a nyomor, inség és erkölestelenség martalékául.

Tanuljuk meg, hogy az ország törvényeiben van az ország szabadsága, erkölcseiben van becsülete, s azon hűség, elszántság és összetartás, melylyel törvényeit s erkölcseit valamely nemzet védi, alapítja meg annak dicsőségét.

Tanuljuk meg, hogy a tudomány és testi foglalkozás nemcsak hogy szépen megférnek egymás mellett, hanem kölcsönösen úgy kiegészítik egymást, mint a szem és a kéz. A tudós, ki nem dolgozik semmiu, olyan mint a kinek szeme ép, de minden egyéb tagja béna; a tudatlan munkás pedig vakhoz hasonló, kit munkára küldnek. Forgatja a kereket, forgatja, kalapál, kalapál, de soká nem fogja már evvel sem kereshetni kenyerét, mert eljő az amerikai ember és gépet állit helyébe!

A szokásnak, hogy minden ember ne csak tanuljon valamit, hanem tudjon is valamit felmutatni, a mit ő alkotott, s a minél tökéletesebbet már nem bír, általánossá kell válnia közöttünk, ha azt akarjuk, hogy jövőnk dicsősége megfeleljen multunk szép hírének!

Ha nem találjuk erőnket önmagunkban, hasztalan keressük azt másutt.

Vigyázzunk, mert a fénytűzés s a szerfeletti ferde pallérozottság az álladalmakban, bizonyos jele hanyatlásuknak, mert midőn az egyesek szerfelett ragaszkodnak önérdelkeikhez, elfordulnak a közjótól.

Ime az önkény nem türesének szelleme — mely nélkül nincs és nem lehet szabadság — annyira átlengi az angol nép minden rétegét, hogy bármi nyomorult, bármi alávaló ember legyen is az, a ki ellen a kormány önkényt gyakorol, annak — azt lehet mondani — az egész nemzet oltalmára kész a kormány ellen; mert minden egyes emberben az összes nemzet szabadságát érzi megsértettnek.

De kétségtelenül bizonyos az, hogy a népnek önmaga részéről kell a legfontosabb részt vennie művelődése nagy munkájában. Ily nagy czélnak elérhetésére józanul kilátás nem nyílik addig, míg a nép mélyen nem érzi a tudás előnyeit, s míg annak megszerezhetőseért tetemes áldozatokra nem határozza el magát. Hanem szintoly bizonyos az, hogy bevárni azt, míg az egész nép általános egyetértéssel ily nagyszerű vállalatához méltó elhatározásra buzdúl, felette sok időbe telnek. A nagy közönségnek egy része fogékony lehet a tudomány hasznai iránt s annak elsajátításaért tetemes áldozatokra készséges jóval előbb, mint ezen dicséretes hangulat általános elterjedést nyerhet vala; és ekkor nem fognak hiányozni részletes sikerü erőfeszítések arra nézve, hogy értelmi fejlődésök állapota javuljon, a tudomány szeretete mind szélesebb határokig terjedjen, s annak megfelelő irányban az érzékiség aljas gyöngyörei csábingeröket elveszítsék. De bár a népben van önművelődésének fő forrása és annak legfontosabb segélyeszközei: támogatni kell okvetlenül s lényegesen a népet ily nemű jó igyekezetében. Elhárítani kell az utból oly akadályokat, melyek a haladásnak késeletetését vagy éppen elgátolását idézhetnék elő; támogatni azon erőfeszítéseket, mik e nélkül gyümölestelenek maradnának, — tán a tudomány és erkölcsi nemesbülés örök bece iránt kelt mulékony vagy részletes lelkesültség jelenetei, — „a melyek érett megfontolással felkarolás, segélyező nekilendítés, buzdító részvét által maradandó és általánosságra kiható és üdvös eredményeket hozhatnak.“ Ily elvek hatása nem lesz nálunk sem meddő, csak siesstünk a gyakorlati alkalmazással!

A nevelési törvények — írja Montesquieu — előkészítnek bennünket arra, hogy polgárokká legyünk. Minden egyes családnak tehát azon terv szerint kell kormányoztatnia, a mely szerint a valamennyit összefoglaló nagy család — az állam igazgattatik. Ha általánvéve a népnek van egy bizonyos alapelve, az azt alkotó részletek, az egyes családoknak is van ugyanaz. E szerint a nevelésügyi törvények szelleme a különféle kormányserkezetekhez képest különböző. „Egyeduralmi államokban a nevelés fő tárgya a becsület, — köztársaságiakban az erény, — önkényuralmiakban a félelem.“ A köznevelés többé-kevésbé mindig azon különböző erkölcsök és változó hajlamok színezetét viselendi, mely valamely államban uralkodó érvényre jutottak és rendszeren a szerint változnak, a mint a forradalmak vagy az idők szelleme alakítja. A közművelődési nagy reform átvitelénél, hazai népnevelésünket illetőleg, nem kell, nem szabad tétlenül összedugott kézzel mindent a kormánytól várni. Készítsük elő az

országos törvényhozási nagy mozzanatot. Szabad szárnyra kell bocsátani a társadalmi közélet valamennyi tényezőjét. Legyen vitázás, eszmecsere, küzdelem a sajtóban, a zöld asztaloknál, és a társalgási összejöveteleken e tárgy felett. Lásunk a megalkotás, a szervezés derék munkájához. Fát, követ, csepüt, ezüstöt és aranyat, de csak hozzon elő mindenki; az élet tűzpróbája kitünteti, melyiké a maradandó becsü. Ha lesz mit, tudomásul veszi, örömmel szentesíteni fogja a törvényhozás; a kormány feladata leend a végrehajtás. Nem szabad ezentúl is még kérdésbe tenni: kormányok alkotják-e a népeket vagy megfordítva. A népfőlség eszméje mind nagyobb tért foglal el a csupán kísérletező alkotmányokban is.

Hanem önkényét s hivatását félreismerné az iskola, ha az egyházzal benső egybefüggési viszonyát felbontani, magát annak befolyása alól kivonni akarná. Mindkettőnek, egyház úgy mint iskolának érdekében áll az egyesülés. De az egyesülés kölcsönös elismerés, tisztelet és szívélyes vonzalom alapján kell, hogy létesüljön.

XXI. A gyermek olyan, mint a növény fiatal csemetéje. Ha kívánják, hogy Istennek áldása mellett minket jól tenyészve a tökélyességre fejlődjék, akkor tudnunk kell, hogy a fácska életének az anyaföldben vert gyökerek adják a biztosságot, mint gyermeknek a családi kör. A gondos hű kertész ápolgatja a csemetét: az iskola képezze szorgalmasan, lelkiismeretesen a gyermeket. A csemetét gazdája minden vésszes hatástól óvja; így védelmezzé az állam a növendéket és az iskolát minden bántalmazás ellen. Ha napfény s világosság éri, úgy hozhat a fa nemes, jó ízű gyümölcsöt; hogy a növendék szíve lelke jóvá és nemessé képeztessék, multhatlanul szükséges a vallás- és az egyháznak reá hatása.

Íme sok évek előtt sivatag homokos posványok tették lakhatlanná azon lapályt, melyen most hazánk legnagyobb városa díszlik. Erős akarat s az emberi kezek ezrei mit bírnak teremteni, látjuk, de hogy valódi életet elővarázsolni nem képes emberi hatalom, ezt érezzük.

Ujjá kell születniök a magyaroknak, hogy kivetkezhessenek az ivadékok elődeik hibáiból. Ki kell a mindenség örökké képződő szerkezetéből hullaniok a gyengéknek, hogy csak az erősek maradjanak, s míg méltán sajnálhatjuk az egyéniségek, osztályok, nemzetek gyengülését, — el kell ismerünk, hogy a hatalmasaké csak a méltó dicsőség, s hogy a gyengék megerdemelték saját sorsukat. Az erő egyetlen

zsinórmértéke a belbecsnek naprendszerünk világi közt, kis világunk természet törvényében s a szellem világában, sokszor újja kell születnünk még, hogy a tökély szolgájává legyen az erő, hogy az erők legszebb diadala a gyöngébb tökélyek védelme legyen.

De ne higyjük, hogy óriási lépéssel, hogy rögtönös átalakulásokban haladhat az ember. Nem hagyhatjuk el a mulat, nem tehetjük semmivé a megtörténtet, s ennek hatalmas nyügeből kibontakozni! . . . nagy küzdelem, sok ivadékok enyészete szükséges. Meg kell az emberiségnek — meg kell az embernek minden tévutat keresnie, hogy az egyetlen igazat megismerni képes legyen. Ki kell meríteni minden aljasságok szerepeit, hogy elvonja azokat, és mert ezekkel meríti ki a tökélyek parányait, melyeket évről évre, ivadékról ivadékra átad, s míg a tökélytelenség mulandósága miatt elenyézik: a tökély viruland fel annak romjain.

Nagygyá kell lennie a nemzetnek, hogy hatalmas legyen, és hatalmassá kell lennie, hogy benső élete, az anyagi és szellemi forgalom felvirulhasson, és fel kell ezeknek virulniok, hogy a nemzet, hogy az „ember“ szellemi s anyagi tökélye pályáján előbb-előbb haladhasson, s magasabb magasabb ponton állapotják meg.

De a szabadság és műveltség egymást kiegészítő fogalmak, egyik föltételezi a másikat s valamint művelődésről nem lehet szó ott, hol a szellemet lánczok nyügözik, ugy valódi műveltség nélkül valódi szabadság sem képzelhető. A szellemi élet szerves egészet képez, a minőséget ép ugy visszatükrözik a művészetek és tudomány, mint a politikai intézmények. A közműveltség és politikai élet nem zárják ki, hanem inkább kiegészítik egymást. A kettőnek egyenlő izmosodása képezi valamely nemzet erejének legbiztosabb mérlegét s ép ez az összhangzási törvény nem engedheti meg, hogy egyik irány a másik rovására túlsúlyra vergődjék.

Ne ábrándokban keressük tehát a szabadság netovábbját, hanem a gyakorlati alkalmazás terén próbáljuk meg azt.

Az ember nevelésének célja legyen nálunk a közszellemet, melyet a mult hagyománya kifejtett a nemzet életében, a társadalom új tagjába önteni, szabad teremtő tevékenységre kiképezni, hogy belsejében hordja minden teremtés két főtenyezőjét: a teremtő tevékenység szabadságát és az öntudatot.

A természet és a szellem között az összhangot megteremteni, ez által a boldogságot a legmagasabb mértékben élvezni: erre fog képesíteni a nevelés, mely az emberi termé-

szet törvényein alapszik. A nevelés tudománya a részletek legfinomabb szálaiban gyökerezik.

Nem a természet fejlődése ellen működni, nem azt folytonosan visszatartani, hanem éppen szabad tért adni, előmozdítani és irányozni kell azt.

Hiszen a gyermek fonnyadt gyümölcsként hull le, ha a szülők közt az egység meg van rendítve. Más felől a gyermek az egységet, ez összhangot, ha megbomlott volna is, képes ismét összeforrasztani.

Szabadság az emberi fejlődés alapja. Ezért a természetet szabadon kell működni hagyni. Az egyén lelkiismerete önként megtalálja az összhangot az egyetemes emberiséggel.

Az egyént alakítja a légkör, melyben él. E légkört azonnal megváltoztatni nem lehet. És ha gondolkodásunk egész szervezete e légkörben fejlett ki, ha ebből kiragadtatunk, mintha végzetlen magasra ragadtatnánk fel, hol szivünk lázasan lüktet, vérünk rohamosan kereng. . szédülünk. Ez üstökös módra letűnt lángész után, milyen jól esik azon két nagyszerű építő elméhez fordulni, kiket nem a lázas elkeseredés vezetett, hanem az emberszeretet, a hit és bizalom.

A vallás legyen a természet és szellem fenséges összhangjának imádása. Legyen a természet örök törvényei és az emberi szellem eszményének titkos összhangja. Legyen magasztos kiengesztelődés az egyén és egyetem között. Ekkor életünk nem lesz vezeklés, sem durva kéjvadászat, hanem ünnepek.

Mert a természetesség a józan értelem és a lélekismeret által sugalmaztatik, melyek az élet csendjében és viharában, nyugalmában és küzdelmében egyaránt a legbiztosabb iránytűkül szolgálnak, melyek annál zavartalanabbul és tökéletesebben töltik be tisztüket, minél természetesebb az ember. Ki reájuk bizakodik, a legszerencsésebb kalauza van.

A mely uton a sziv ösztönei és vágyai mint villámok a gondolatok közé csapódnak és ottan gyujtanak, ugyanazon uton lövöldözi az elme a gondolatokat a szívbe, melyekkel ezt kívánsága ellenére, mint szikra a lőport, fellobbantja. Egyszer érzéstől ég az elme, másszor elmétől zajlik az érzelem. Mindenik ura és szolgálja a másiknak kölcsönösen. A gondolat és érzelem egyaránt veszedelmet okoz, ha az értelem nem mérsékli, nem korlátolja. Az értelem az érzést nem hagyja végleg el, de az érzés őt elereszti, és nem zaboláz, nem okoskodik, csak áhit és emészt. Az ösztön és szenvedély minden emberben erős, de az értelem gyenge. Innen van, hogy érzés üzvéni az elmét, veszedelembe kergeti maga ellen is, mint

a részeg ember, mikor paripáját gödörbe ugratja, melytől az sokszor vissza-visszafordul.

Az elme felvilágosodása csak akkor érdemel tiszteletet, ha az a jellemre hat vissza, sőt már e felvilágosodás egyrészt a jellemből indul ki, mert az utat a fejhez a szíven keresztül kell nyitni.

Tudomány nem állhat a könnyed elmefuttatásokkal egy rangon, de czélt téveszt, ha képzelmtünket és kedélyünket éri-tetlen hagyja.

A politikai szenvedély néppusztító háborúk vérözönébe fulaszthat egy nemzedéket; de a bölcsesség a holtak hazája felett ölelő karjába veszi az ellenséges nemzetek felkentjeit, s biztatva mutat az örök béke hona felé, melyben az emberek boldogan fogják kipihenni évszázadok vagy ezredek du-longásait.

Azok az aranyidők, melyeket most a magyarok sovár-gása rajzolgat, alig egyebek, mint arany álmak, melyeknek annál jobban foszlik varázsuk, minél inkább közeledünk hoz-zájuk, utoljára etenyésznek, nyomtalanul, mint a sohaj, mely érettük fakadt.

Mert az indulatosság hullámzó árja, mely rohamával megszedíti, gyökereiben megingatja a legtisztább jellemeket, mely költőiséget teremt a sivatagban, s megmérhetlen kinokat életünk látszatosan legszebb, legvirányosabb utain, mely elég erővel bír, hogy parányiakat óriásokká, nagyszerűeket kissze-rűekké, kiváltságosakat gyengékké törpítsen; az indulatosság e teljhatalmú árja a szerelem érzetének legalsóbb rétegeiből fakad, s az emberi test fejlődésével aránylag haladva, kisebb-nagyobb erőben nyilatkozván, jellemünk alapjává, irányadójává s olykor megsemmítőjévé válik.

Sokkal tisztább, önállóbb a szeretet érzete.

Mert a szeretet csak az életerő egyedüli gyűlpontjából, kuforrásából: a szívből fakadhat.

De tartós és messze elágazó mivelttség, valódi erkölcsi élet csak ott tenyészik, hol a családi élet otthonos.

Minden átmeneti korszak veszélylyel jár; de kétszeresen veszélyes az nálunk, mert hatalmával felforgatta nemcsak az emberek eszméit, sőt ezek következtén a társadalmi életet kiegészítő viszonyait is.

Ime az élet zajos tenger nálunk, melyben örvények kerin-genek, veszélyes zátonyok és szirtek lappanganak. S a magyar, ki homályos vágyakkal és kecségtető reményekkel keblében száll e tengerre, még nem tudja a kormányt jól kezelni. Boldog azon nemzet, ki tájékoztatót viszen magával, melynek válto-zatlan irányát követve, a zátonyokat és szirteket szerenesésen

kikerüli; boldog, kinek keblét erős paizs védi, melyről a kiserítetek és csábitások nyilai visszapattannak.

A magyar határozott vég nélkül ide s tova tántorog és a henyeség párnáin heveri el napjait, tehát veszve van, szabadságát csakhamar elvesziti s hanyathomlok rohan a tátongó örvénybe.

Mert az élet olyan mint a csöpp, mely hull, vagy a tenger, mely viharzik; mint a szikra, mely csillog, vagy az égés, mely rombol; az élet a tévedező hang, mely elvész hallatlanul, vagy a harsány szó, mely ragad és indit: kiki saját egyénisége szerint használja azt fel.

Mi az érzéki csalódásokon kívül még inkább vagyunk kitéve oly csalódásoknak, melyeket a felizgatott lélek teremt. Szüntelenül légvárakat építgetünk, mindig csak ábrándozunk.

Tengő s annyiakban sinló állapotunk nem egyéb, mint természetes eredménye azon örökös aggodalom- és küzdelemnek, mely közt nemzetiség és alkotmány fölött virasztva, annyi drága és helyrehozhatlan idő pergett le nemzeti életünkben a nélkül, hogy bármiben is a tizenkilenczedik század követeléseiből képest kellőleg s egy kissé nagyobb szabásokban haladhattunk volna.

Oh, őrítsük ki valabára, még mielőtt késő volna, az „önismeret felette keserű — igaz — de nemzeti javulásunkra oly jótékonyan ható, sőt elkerülhetlenül szükséges serleget fenéig!” Mert csak akkor, és előbb soha nem, lesz megvetve felüldülésünk igazi alapja!

Mert a jelen nemzedéknek megbocsáthatlan bűne az, melyért méltán megérdemli minden jobb ember neheztelését, ki szabad intézvények divatba hozataláért viv: hogy a százszorta jobb idők és kedvezőbb körülmények daczára, mégis újra azon gyümölcstelen kurucz szellemet buzgólkodik felebrésztetni, melynek nem volt egyéb eredménye, mint az, hogy gyásznapokat hozott hazánkra, és századokra lökte vissza nemzetünk kifejlését.

A lefolyt idők kiestek hatalmunkból, és még Isten sem birja visszaidézni azokat, vagy megsemmisíteni az elkövetett bűnöket; míg a jelen- még a jövőre, ha nincsenek is ezek épen kezünkben, felette erősen hathatunk bölcseség és nemzeti egyetértés által.

Pillantsunk azért a jelenre, ámde a legközelebb lefolyt időkre is annyiban, a mennyiben azok szoros összeköttetésben vannak a mai napokkal, valamint a holnap megint ezek szülöttje.

Mert a viszontorlásnak egymás ellen ható kifejlése oly erősen elmérgesíté, s ekkép oly mód nélkül elhomályosítá a

kedélyeket már nálunk, mikép az illetőket tekintve, hihetőleg csak kevés van, ki valamely megelőző szemüvegen nem nézné keresztül a kérdéses dolgokat.

Csak felette kevés van ellátva elég életbölcészettel, mihez képest bizván egy szebb jövőben, úgy venné a dolgokat, mint azok léteznek; és addig is szilárd lelkiállattal s honi hűséggel az adott körülmények között annyi nemzeti és alkotmányos virágot ültetni és ápolni iparkodnék, mint a mennyi erejétől telik.

Nálunk minden, még a politika is, jobbadán szeretet és gyűlölet, hasonszenv és ellenszenv legtúlságosb határai közt ingadoz. Honnét aztán a gyakorlati államtudomány is, tulajdonkép nem az illetők több vagy kevesebb személyes tehetségén, és több vagy kevesebb viszonyi hatalmán alapszik, hanem sokkal inkább azon, hogy vajjon mennyire hasonszenvznek velük az érintett látókok, vagy viszont.

Mennyire mutat kiskorúságunkra ez!

Nálunk a legtöbb fogalom, s kivált azok, melyek az államszerkezet kellő ismeretéhez elkerülhetlenül szükségesek, még vajmi sok főben a legnagyobb zavarban léteznek.

Hanem mégis azon aggasztó csalódás sülyeszi nemzeti és alkotmányos állásunkat legveszélyesb fejtménybe, mely szerint a honnak főbb kolomposai azon politikai hittelt látszanak egészen saturálva lenni, hogy annál nagyobb szabásokban és jobb sikerrel mozdítandják a honnak nemzeti és alkotmányos javát elé, minél inkább nullificálják az ellenvéleményűeket, és minél dühösebben veszekednek a kormánynyal!

„Már pedig soha el nem bizni magát, de azért magában mindig bizni“, im ez azon kör, melyből férfunak kilépni soha sem kellene!

Ha tehát nemzetünk sorsát a vak véletlennek vagy idegen kénynek átengedni nem akarjuk, de férfui tehetségünkben és hazafiai törekvésünkben bizva, mindent, mi erőnk s buzgalmunktól csak telik, elkövetni sovárgunk, nemcsak elbukástól megóvni vértünket, de biztosítani annak jövődjé felvirulását is, más uton kell járnunk.

Mert nemzetekre nézve, a marasmus közti lét bizonyosan nem oly veszélyes, mint a gyuladási vagy ideglázi baj, melyre a nemzeti test örökös izgatások által csigáztatik fel.

A mostani balta-féle politikai műtét egyedül izgató kurzslók ajkai közé illik.

„Jó hangulat és éberség minden oldalról“, ebben van az egész titok; mert a többi önként fejlődik magától.

A történet tanulságai fők és irányadók előttünk. Legszentebb hazafias vágyaink magasra törő röptében az egyen-

súlyt ezek igazgatják; törekvéseink göröngyös útján világító fáklyával szolgálnak; meggyőződésünk tápláló gyümölcsét érlelik; küzdelmünkhöz a kitartás erejével istápolnak. Hiszen a történet az élet mestere, és a mestert tisztelni tanultuk mi is, s bölcs intéseit tanulékony kebellet fogadjuk.

Az élet e nagy mesterétől tanultuk és tanuljuk azt, hogy államok és országok népei csak a kitartó küzdelem jutalmául kapták és kapják a szabadság és jólét azon áldásait, melyeket a természet örök törvénye jelölt részökre.

A zúr édes gyermeke a kétségbeesés. A mikor a hullámok keresztül csapnak a hajón, a mikor senki sem látja merre menjen és mit tegyen, mert tapasztalt és erélyes kormányosa nincsen a hajónak, a ki parancsoljon a fejesztett legénységnek: akkor nincs könnyebb lépés — a kétségbeesésnél. A mi hajónk már majdnem eljutott idáig, és legjobbbjaink szárnyaszegett lélekkel kezdenek kételkedni a felől, hogy van-e mentség számunkra? Pedig van mentség; mert kell mentségnek lenni azon hajó számára, a mely szabadságunk, alkotmányunk, sőt nemzeti létünk kincseit hordja keblében; mert ez a hajó, a mely most veszélyben forog, nem egy hitelvesztett kormány, nem egy elkallott párt, hanem maga az ország. És a mentséget az ország politikájának egészen új irányba indításában kell keresnünk, és pedig a visszáján azon utnak, a melyen a mai nap veszedelmébe jutottunk.

A betegségnek valódi okait politikai életünk hibáiban kell keresnünk. A pártok hamis alapon való alakulása folytán. Az önérdeknek a pártviszonyok közt való elhatalmasodása; erőnknek a hirtelen alkotás vágyában való túlbecsülése és a gyakorlatban kirívó tehetetlenségünkben, és nagyobbrészt csak a pártfentartás kérdései körül forgó rendszeretlen politika folytán hatalomra vergődött személyes politikában.

A személyes politika, a melyet bátran lehet a személyeskedés politikájának is nevezni, decomponálta izről izre az ország kormányzására hivatott pártot, és képtelenné tette az ország sorsának öntudatos és erős kézzel való intézésére.

Helyzetünk példátlanul szomorú. A pártok ziláltak, és bensőleg úgy mint egymás ellen el vannak keseredve, a képviselőház önbizalmát veszítve fejvesztetten áll a multnak következményei és a jövőnek feladatai közt. A nemzet tehetetlen, el van szegényedve, s görnyed az eddigi fonák és káros államgazdálkodás hatása alatt.

Olyan állam, melynek kereskedelmi mérlege állandóan passiv, melynek megtakarított tőkét fölemésztik a kölcsönvett összegek kamatai, menthetetlenül az állambankrott örvényébe bukik. És miért, mert bölcsseink egy fata morgánát, a messze

világító tőzsdejáték visszfényét valóságos kincsnek nézték, mely aztán ép oly gyorsan a mint jött, széjjel is foszlott.

Mert áldozatokra van szükség a politikai eszmékben nálunk, a közjogi sérelmeknek nincs helyük azon törvényhozásban, melynek fő, komoly tevékenysége az anyagi érdekeknek van szentelve. Az örökölt autonómiai szerelmeskedésnek és tisztválasztási szenvedélynek, a személyes érdekeknek és hivatalhajászatnak háttérbe kell vonulni, hogy az ország gyors, erős, felelős közigazgatást kapjon, hogy az adóügy rendeztessék. A pártérdekek helyét az ország érdekeinek, a politikai rabulistaságét az anyagi kérdések komoly megoldásának kell elfoglalni. A régi, vészes, eszmeszegény és túlélt politikai iránynyal határozottan szakítani kell.

A takarékoság elve megköveteli, hogy minden oly kiadást, mely nem szükséges és így fölösleges, töröljünk.

A zilált pénzügyek rendbeszedése oly magas és minden érdekek fölött álló cél, és keresztülvitele az adózókra, sőt az állam főnállására nézve oly nélkülözhetlen föladat, hogy határozott, és ha szükséges, kiméletlen eljárásra is készeknek kell bennünket találni.

Az országgyűlési kiadásoknál nagyobb megtakarítást csak úgy lehetne behozni, ha az angol rendszer fogadtatnék el és a képviselők napidijai nálunk is eltöröltetnének.

Ideje volna a ministeri tárczák czélszerűbb beosztásáról is gondoskodni.

Czélszerű volna a földmívelési és közgazdasági érdekek előmozdítására külön tárczát föllállítani, melyhez tartoznék még a bányászat, az összes államjavak, erdőségek, az alapítványi és egyetemi uradalmak kezelése. A közoktatás és a népnevelés fölötti intézkedés egy külön tárczára lenne bizható, melynek hatásköréhez tartoznának mindazon szaktudományok előadásával foglalkozó intézetek, melyek most a pénzügy-, a kereskedés és földmívelés-, sőt honvédelmi ministerek alatt állanak.

A sok tárcza nem czélszerű, nemesak takarékosági szempontból, hanem azért is, mert a dolog természetében fekszik, hogy minden tárczaminister igyekszik hatáskörét kiszélesíteni, tevékenységét kiterjeszteni; a szaporodott munkakörrel pedig nagyobbodik a hivatalnokok száma és költsége.

Szükséges, hogy egyrészt határozottan körvonaloztassék és állapittassék meg a felelős kormány hatásköre a helyhatóságokkal szemben, továbbá állapittassék meg felügyeleti és rendelkezési joga az államélet menetére és a közigazgatási igények hű teljesítésére, a törvények pontos és akadálytalan végrehajtására; másrészt, hogy kifejtsék a közegek tevé-

kenysége, nagy községek alapítása és teendőik megállapítása által, és a helyhatóságoknak megadassék a jog és az anyagi erő arra, hogy létesíthessék mindazon czélokat, melyek nem közvetlenül az államot, de az illető vidéket érdeklik.

Nem abban kell keresni a megyei rendszer alapját és éltető erejét, hogy a tisztviselők választassanak és időnkint tisztújítások tartassanak, mely alkalommal az egyes pártok küzdenek egymással.

Ez a mostani kor kívánatainak meg nem felelhet.

Hanem a megyei ügyek intézésénél kiváló befolyás jusson azoknak, kik a közügy érdekében áldozatokat hozni és közreműködni polgári kötelességüknek ismerik.

Nem láthatom a megyei élet egészséges fejlődésének biztosítékát abban, hogy néhány száz tagból álló bizottság legyen, melynek fele a legtöbb adót fizetők sorából való; de látnám igenis abban, ha — mint a multban is helyesnek bizonyult — egy kisebb számú, a megye jóléte iránt érdekelt testület intézné az ügyeket.

Hogy az öntevékenység fejlődésnek induljon, mindenkéltől szabályozni kell törvény útján a megyék és községek azon jogát, hogy a saját céljaikra szükséges összegeket az önmegadóztatás útján adópótlék segítségével beszerezhessék.

Legyen az országban rend, vagyon- és személybiztonság, hárittassanak el az akadályok, melyek a nagyobb gyarapodást még mindeddig hátráltatják, legyen jól rendezett pénzügyünk, lehetőleg kevés adóbeli teherrel, hogy évről évre növekedjenek a tőkék, emelkedjék a nemzet anyagi ereje: a nép természetszerű szaporodását pedig semmi se akasztja meg. Ez esetben mindinkább csekélyebb lesz a teher, és boldogabb lesz nemzetünk.

A parlamentarismus most Magyarország kulturai, ethnografiai, társadalmi és politikai igényeinek nem felel meg; nem képes a magyar államot a szabadsággal megalkotni; nem tud törvényeket hozni, melyek a nemzeti jogélelet szabályozzák; nem tud kormányozni úgy, hogy rend, biztonság és következetes haladás legyen a közigazgatás eredménye; hiszen a parlament maga sem képes oly testületet formálni, mely erkölcsi súlylyal, munkaképességgel bírjon: ennek következménye tehát az, hogy a parlamentarismus lejárja magát, tönkretette az államot, és megroncolta az alkotmányosságot.

Parlamentarismusunk miért hibás? Mert választási törvényünk tökéletlen, s így roszul rostálja meg a törvényhozókat; hibás továbbá azért, mert a felsőházi reform addig halasztatott, miglen a kétkamara-rendszerből áttestünk az

egykamara-rendszerbe, a melynek legnagyobb hátránya, hogy a gyakorlatban a nemzeti souverainitás kormányzati és törvényhozási jogait egy turbuleus nagy gyűlésre ruhazza át; ennek következménye, hogy az alsóház kormányoz, nem a kormány, s nincs a ki az alsóház pártmozgalmaival szemben a közigazgatás érdekeit és folytonosságát megvédelmezné; hibája a mi parlamentünknek továbbá az, hogy a viták és az elhatározás súlypontja az országházból kivitetett a klubokba, a hol ismét egy vagy más uralkodó koteriák kezébe került; hibája végre a rossz házszabály, melynek folytán az elnökségnek nincs tekintélye és nincsen hatalma, a munkának az osztályokkal nincs rendszeressége, minek folytán a házból a „döntő befolyás“ átszarmazott — nem a kormányra, hanem a pénzügyi bizottságra.

Tehát parlamentáris reformra nagy szükségünk van. Az intézmény jövője függ tőle. Nem szakaszokba öntött reformokat értünk ez alatt, hanem egy politikai menetet. Azt óhajtjuk, hogy a pártok elvi valókonság szerint átalakuljanak, s a mi nem kisebb dolog ennél, hogy egy erős politikus fő és elszánt államférfiui akarat összetartsa, összegyurja ismét azon elemeket, melyek egy tömör kormánypárti többséget alkotni képesítvék és hivatják. Fejetlenség és ziláltság, egy tarthatatlan helyzetnek természetes következményei.

Szabadságunk csak akkor biztos, ha egy erős és szilárd kormány védelme alatt áll. Kormányok, a melyek máról holnapra buknak, törvényhozások, a melyek munka helyett válságokkal töltik az időt és fölízgatják a nép idegeit, mikor a kenyérkereset nehéz gondjai a nélkül is elég bajt okoznak: az ilyen bukó kormányok és buktató képviselőházak egyáltalán nem felelnek meg a parlamentáris kormányrendszerről képzett fogalmainknak.

XXII. „Fölvilágosodás“ és „Szabadság“ a leghatalmasabb sokszorozója az emberi tökéletesség- és haladásnak, melyeknek harmata- és áldásától feldiszlik a polgári társadalom jóléte és boldogsága, és fejledeznek magvai a jövő kor roppantabb fölvirágzásának; két talapja ez a közboldogságnak, a melyért a népek és nemzetek annyira esengenek.

Ha nemzeti ujjászületésünk feladványának gordiusi csomóját karddal nem vágthatjuk ketté: — más módról kell gondoskodnunk, hogy e nyakunkra nőtt feladatot immár lerázzuk onnan. Mi természetesebb, mint hogy ha a természetlen vagyis rendkívüli mód nincs hatalmunkban, a megoldás ter-

mészetes, rendes utjához kell folyamodnunk, bármi unalmas, hosszadalmas is az. Feltalálni a fonal végét, melyen az egész csomó legombolyítható: feltalálni egy eszmét, mely minden közéleti bonyodalmaink kibontásának titkát, jövőndő üdvösségünk legvégső kutfejét képezi; azon Ariadne-fonalat, melynek segítségével bekötött szemmel is kijuthatunk politikai inségeink tömkelegéből. Egy olyan legmagasabb és közép látponot, melyhez irányuljanak minden törekvéseink; olyan világosan és tisztán látható nagy lobogóval, hogy afelé közeledhessen tévedés nélkül a legnagyobb és legkisebb.

Ezen Ariadne-fonál, e minden egyéb felett uralgó közép látpon, e világraszóló, diadalra hívó zászló, ezen üdvözítő eszme: a polgárosodás eszméje.

Csak műveltség teremt nagy önértetet, méltó, erős alapt, jogos büszkeséget; ezek alapján nagy, nemes, határozott jellemeket, melyek minden eshetőséggel dacolni képesek.

A mult szomorúan, a jelen fény nélkül fekszik mögöttünk, — forduljunk azért kettős lelkesedéssel a jövő felé, s fáradalmaink között adjon lelkünknek erőt azon meggyőződés: hogy a magyar dicsőségének korát túl nem élte még!

De midőn lelkünk a szebb napok után sovárog, melyekben a magyar dicsősége fénypontjára hág, midőn forró imával fordulunk istentünkhöz, hogy végre annyi szenvedés után megáldja földünket: ne feledjük soha, hogy a hon virágzása csak tettek jutalmául adatik, ne feledjük mindenek előtt, hogy nagy czélok elérésére nem csak lelkesedés, de kitűrés s állhatatosság kell.

Legyen e szétdarabolt népség egy nemzet, erős a jogban, virágzó az igazságban, hatalmas a műveltségben. Változzanak sivatagai viránynyá, posványai helyén zöld pázsitok viruljanak, tekervényes folyamai vegyenek egyenes utat, s a helyett, hogy jelenben az áldást rontják, legyenek az áldás terjesztőivé. Szűnjék meg a feneketlen sár utjain, ipar s mesterség virágoztassa a földművelést, s gyárai dolgozzák föl terményeit. Legyenek intézetei, melyekből jó szellem terjedjen szét, a rend és békeszeretet, a munkásság, hazafiuság, minden jóra törekvés, valódi műveltség szelleme. Taníttassék iskoláinkban a jó, az igaz, a szép, diplomáiban hangozzék a tiszta erkölcs-tan, a szeretet igéje, a vigasz.

Legyünk bár kevesen, de legyünk erősek erkölcsben s igazságban; vessünk az ármánynak s gonoszszágnak tántoríthatlan erkölcsi erőt ellene; lehet, hogy legyőznek ma is, holnap is; lehet, hogy homályba borul egy időre pályánk fénycsillaga — tűrjük el! Végtére csakugyan az igazság győz, mert igazság mellett áll az Isten maga s korunk örlelke.

Dicsőn s fenségesen áll a britt Európa népei között; a világ öt része ismeri hatalmát, s lobogója uralkodva lebeg a nagy tenger fölött, s mégis nem ez az, mi Albionnak legszebb dicsőségét teszi, mi minden gondolkozót neve említésénél önkénytelen tiszteletre bír. Az állhatatosság, melylyel szellemi czélokért küzd, a diadalok, melyeket az emberiség s tudomány mezején kivitt, a rokonérzet, melyet minden nagy gondolat s érzemény, a méltánylat, melyet minden való érdem népénél feltalált: ez az, mi létét a polgárosodás, mi főnnállását minden nagy- s nemesnek főnnállásával ugyanazonosítja, mi nevét nagygyá s dicsővé teszi a világ népei között.

Válságos a helyzet, és nem szavak, hanem tettek segíthetnek ki bennünket annak nehézségeiből; nem gyöngye elhatározások és hiúságos vágyak közötti tétovázás, hanem a szent és erős akarat, melynek szívósságát hazafiúi melegség élteti, irányát józan okosság és előrelátás mutatják ki. A ki azon tért, melyre a gondviselés rendelte, lefoglalni és sajátjává tenni, azon ösvényen, melyen a kor halad, őt illető helyét megtalálni, a súlyt, melyre képesítve van, végezni, a hivatást, melyet sorsa és helyzete reá parancsoltak, betölteni nem bírja: annak számára a kor nem hágy fel sem tért, sem helyet!

Nehéz napokat jutott élnünk. A türehtetlen politikai viszonyokat gazdasági nyomor, a pénzválságot államkincstárunk insége, a pénzügyi zavarokat a kormány gyöngesége, az ország bizonytalan helyzetét a pártok és a parlament ziláltsága tetézik. A zürzavar a multban elkövetett hibáknak s a személyes érdekek és a pártfanatizmus által makacsul folytatott irányuak tulajdonítandó.

Nincs okunk tagadni, hogy kik így látjuk fejlődni a dolgokat, a helyzet mai fokából reményt a jövőre nem meríthetünk. Sőt kimondjuk, hogy még mindig nem üritettük ki fenékig a poharat, a keserű napok végét még nem látjuk. Jöhetnek még rosszabb idők mint a mostaniak, mert a ma szüli a holnapot, s a jelen helyzet tényezője a jövő helyzetének. Azon faktorok tehát, melyek ezt az állapotot előidézték, ha meg nem szűnnek, csak hatványozni képesek a bajokat, s a beteg hazát életveszélybe dönthetik. Segíteni közállapotainkon csak az isteni gondviselés, a természet áldása és egy okszerű orvosi kezelés volna képes, mely eltávolítaná a kóroanyagot s új faktorokat vinne be a nemzeti élet testébe, hogy szibbadt erői új tevékenységre ébredjenek.

A helyzet tehát valóban igen komoly.

De bármi aggasztó a helyzet, reménytelennek az nem mondható. A férfiaság tiltja lemondani, de nincs is ok rá, hogy kétségbe essünk.

Itt van a honfoglalással szerzett föld, ez a miénk ma még minden kincsével, termő erejével, gazdagságával. Itt él a nemzet, ép és egészséges, dús tehetséggel s nagyobbrészt jó jellemmel megáldva. Államunk alapja a törvény, melyet megtart s megvédelmez a király, megszentel a korona. Föld, nép, államjog, korona és béke oly elemek, a melyekből lehet országot alkotni és felvirágoztatni. Ha erre képesek nem volnánk, nem érdemeljük, hogy ország legyünk, s a függetlenség, önállóság s szabadság utáni vágy nem hazaszeretet, de hiu képzélgés, jogosulatlan ábránd.

Ily elemekből országot alkotni megkísértettük. Sokban meghiusult várakozásunk. Sok hibát és vétket követtünk el a haza ellen, sok külső és elemi csapás érte törekvésünket. Így jutottunk a jelen napok siralmas állapotára. Fölismerjük, hogy nagy veszélyben forgunk, de hát nem menekülhetnénk a veszélyből? Hogy ne menekülhetnénk, mikor ép az alap s érintetlen a jog? Igen, Magyarország még nincs elveszve, s reméljük, nem is fog soha elveszni, de kell, hogy az önokozta bajokból saját erejével szabaduljon.

Erre az utak: a magabaterés, a pártviszály beszüntetése, az egyetértés keresése, a legkitünőbbek szövetekezése, a munka.

XXIII. Kövessük a külnemzeteket, nem mivel rég elhagytak, hanem a mennyiben az igazi utat már kísértették. Tévelygésünket az nem menti ki, hogy ők is tévelygenek. Így megerősödvé biztosabban várhatjuk be az idők tartóztatlan fejlődését: a zápor fedél alatt talál majd.

A túlság mindig romlásra viszen, időben, főben, növényben, állati testben és államban: így a felette nagy szabadság is a legnehezebb szolgaságba megyen által.

Az ember nem méh, mely mindenestüli rész a rajban, s hogy úgy mondjam, a méhközönségtől külön életet nem él; az ember erkölcsi méltósággal bir, s joga van külső viszonyait is öntudattal és öncselekvőleg intézni; ezt a jogát az állam nem veheti el tőle.

A természet hajtja ugyan állami egyesületbe az embert: mégis a ki legelőször eszközlötte, az volt a legnagyobb jótévő. S valamint a teljes, tökéletes ember legjobb az állatok közt: úgy legroszabb is, ha törvény és igazság nélkül való. Legveszedelmesebb a jogtalanság, a melynek fegyvere van: de az embernek az értelem és erő a fegyvere, a melylyel leginkább vissza szokott élni. Azért erény nélkül leggonoszabb és legvadabb mindenre nézve. De a jog politikai erény,

mert az igazság a politikai egyesület szabálya; az igazság pedig a jogosnak meghatározása is.

Természet szeriut hasznos a testnek, hogy engedelmeskedik a léleknek, s hasznos az indulatnak is, hogy engedelmeskedik az észnek és az értelemnek: az egyenlőség vagy épen az ellenkező viszony káros volna. Az állatnak is jobb, hogy az ember igazgatása alatt van.

Az alkotmány, a főhatalom szervezésének a rendje, mely meghatározza, hogy ki dönt, s mi különös feladata van az államnak. Ellenben a törvények azt mondják meg, mint járnak el a hivatalok, s mint zabolazzák meg a törvények sértőit.

Nem lehetne-e, hogy a nyomor és szenvedés borzasztósága nálunk enyhíttessék és végleg megsemmisüljön? . . . Nem lehetne-e, hogy egy hatalmas kéz, nem vasból, de keresztény igazságból és szeretetből, leszálljon az erkölcsi mélységbe, még mélyebbre, mint a tengeralatti távirda, hogy fölhozza onnan a nyomor fiait és leányait, és a sokaságot, mely az elveszés szélén áll?

Az alaki szabadságért szép nálunk a küzdelem; de a mai kor politikusa csak eszköznek tekinti azt kezében, melylyel működni kell: bekötni a társadalom sebeit, elfojtani a nyomort, s teremteni egyetemes boldogságot. Erre a magyar szabadelvűség, de a magyar gyökösség sem elég.

A szavak játékpénzek a bölcseneknek, de valódi pénz az nálunk. Bölcs embernél a szó a tény helyett áll, mit képvisel; nálunk az maga tény.

A javítás abban áll, hogy véleményünket szorosabb megegyezésbe hozzuk a tényekkel; és így nem tehetünk mindaddig, míg a tényeket már létező vélemények színezett üvegén keresztül látjuk csak. A míg nem tudjuk magunkat a fetételezett ismeretekből kiszabadítani, nincs más mód kiktűszöbölni behatásukat, mint más népek különbözően színezett üvegeit minél gyakrabban használni.

Születtünk; a világba, melyet nem mi teremtettünk; világba, melynek tüneményei határozott törvények szerint jönnek elő, a melyeknek semminemű ismeretét nem hozzuk magunkkal a világba. Ily világban kell éltünk, ily világban vannak teendőink. Egész működési erőnk attól függ, hogy megértjük-e a világ törvényeit, — más szavakkal: azon dolgok sajátságait, a melyekkel van, a melyek közt van, s a melyek felett van dolgunk? Míg a tudományos igazságok némi elemi ismerete nem árad szét a közönség közt, addig az nem fogja tudni, mi bizonyos, mi nem, vagy ki van jogosítva beszélni tekintélylyel, s ki nincs: és vagy nem hisz egyáltalában a

tudomány tekintélyének vagy meg hagyja magát nyeglék és csalók által csalatni. Választaniok kell tudatlan bizalmatlanság és vak, sokszor rosszul elhelyezett bizalom között.

Tények ismeretünk anyagai, de maga a lélek a szerzőszám: és sokkal könnyebb tényeket keresni, mint megítélni, mit bizonyítanak, és miként lehet a tények által, melyeket ismerünk, elérni a tényekhez, a melyeket ismerni akarunk.

A legfolytonosabb foglalkozása az emberi értelemnek az egész életen keresztül az igazság kutatása; folyást arra törekszünk: megtudni, mi csakugyan igaz valamely dologra nézve, és mi nem.

Igyekezünk megismerkedni a legjobb gondolatokkal, melyek a kor eredeti elméi által hozattak létre, hogy tudjuk, mely mozgalmaknak van leginkább szükségök a mi segítségünkre, és hogy a mennyire rajtunk függ, a jó magne essék szikla közé és ne vesszen el a nélkül, hogy érintené a földet, a melyben csirát hajthatna s virágozhatnak. Azok, kik tudják, mint kell felhasználni a körülményeket, gyakran fogják találni, hogy ők teremthetik azokat: és hogy a mit akarunk, kevésbé függ azon idő mennyiségétől, a mit birunk, sokkal inkább attól, mint vesszük hasznát időnknek.

Van egy jutalom, mely nem kerül el, és a mely önzetlennek nevezhető, mert nem következménye, hanem hozzá tartozója magának a ténynek, melylyel kiérdemljük; a mélyebb s változatosabb érdek, mit érzünk az életben: a mi tiszseressé teszi annak értékét, értéké, mi tart mindvégig. Minden, pusztán személyi tárgy, folyvást csekélyebb értékű lesz, a mint előbb haladunk az életben: annak értéke nemcsak maradandó, de növekvő is.

Hibás elv ugy a politikában, mint a tudományban, feltételezni azt, hogy lehet létesíteni egy pártot, mely ellentáll a változásnak, és pedig azért, mert a változás kikerülhetetlen. Halandó országban a változás állandó; és a nagy kérdés nem az, vajjon ellentálljunk-e a változásnak, a mely kikerülhetetlen, hanem az, hogy vajjon e változás a nép szokásainak, törvényeinek és hagyományainak szellemében, vagy pedig elvont elvek és önkényes, általános tanok értelmében vitessék keresztül.

Mi folyvást obajtunk javulni. Ha barátai vagyunk a politikai haladásnak: kell hogy barátai legyünk saját haladásunknak, és hogy folyvást haladjunk közelebb és közelebb — a mennyire tudunk — az erény és kötelesség egyenes útjához.

A politikanak nem az emberi okoskodáshoz, hanem az emberi természethez kell alkalmazkodnia, a minék az okoskodás csak egy, és pedig semmi esetre sem a legnagyobb része.

A legnagyobb fontosságú dolog, hogy a munkás jövő sorsát ez országban állandóbbá és boldogabbá tegyük, s így gátoljuk meg, hogy ne vándoroljon ki más országokba; mert ha egyszer a munka nagy mértékben ide hagy bennünket, bármi nagy mértékben legyen is köszentünk, lehetetlen lesz gazdagságunkat ugyanazon mértékben növelni.

De ezen ország csakis legelsőbb kötelességei egyikét teljesíti, ha oly valamit tesz, a mi által a jelenkor laza kereskedelmi erkölcsiségét javíthatja. Nem tudok semmit, a mi nagyobb árnyfoltja volna kereskedelmi haladásunknak, mintha valaki végig járna nagy városainkat, az ipar székhelyeit, és összeírná az ott pazon élő embereket, a kik megbukván, nem volt elegendő becsületök kifizetni adósságaikat.

Jegyezzük meg, hogy nem sokat ér kényelmes lakásokat építeni azon népnek, mely nem méltányolja azt, hanem mennél míveltebb lesz a magyar parasztság: annál csinosabbak lesznek viskói is. Azok, a kik jól neveltetnek, fogékonyak lesznek az észszerű gyönyörökre is, s ez jobban megtartóztatja őket a mértéktelenségtől, mint akármilyen kintinő korcsmáltatási javaslat.

Vannak sarkalatos erkölcsi elvek, a melyek egyformán alkalmazandók a magánélet legesekélyebb dolgaira és a legfontosabb államügyekre.

Vigyázzunk, mert itt közöttünk és mélyen behatólag társadalmi életünkbe, van a veszély, mely sokkal komolyabb, mint a mi csak származhatik külső betöréstől. Mindnyájan szeretnők megorvosolni a bajt, ha tudnók; hanem a mult tapasztalata megtaníthatott arra, mily rettenetes árt kell fizetnünk érte, ha ezen betegség nem ügyesen, gonddal és tapintatosan gyógyíttatik.

A pazarlás, rosz kezelés és túlságoskodás könnyen meggátolhatók; de a mennyiben a nehézség természetes okokból ered, csupán rideg gazdálkodás által, a kiadások csökkentése és azáltal eszközölhető a helyreállítás, ha az ország megtett mindent, mi hatalmában van, hogy kifejezze helytelenségét azon politika iránt, a mely bizonyosan növekvő veszedelmet fog hozni.

A tékozlás ugyanazon jellegű az egyéneknél, mint a kormányoknál; a minő képtelen a pazarlás a nagy tárgyaknál: ép oly képtelen a gazdálkodás apró ügyekben.

Korunk feladata a szellemi erőket s ezzel a szellemi örömet és a kielégítést mindinkább terjesztetni; az embert képessé tenni arra, hogy valódi üdvét és igaz erejét keresse, hogy elméje ne csak arra szorítkozzék, mennyire emeltetik és mennyire nem, létezésének anyagi oldala, hanem, hogy belsőleg azon pontra segítessék fel, s azon vonalra emeltessék, hogy személyes tettének saját szabadságától az élet legteljesebb kielégítését meritse.

A sokkal magasabb, mit magyarnak adhatunk, nem az, hogy jogokat magáért a jogért adjunk neki, hanem hogy őt azon méltóságra emeljük, melynél fogva új kötelességeket vállalhasson. Csak új kötelességek teljesítéséből fakad az ember számára új erő és új kielégítés.

És ezt a célt el fogjuk érni, ha közöttünk újra feléled az eszményiség tisztelete.

Mert minden nemzet csak úgy fog az egész emberiségre hathatni, ha benne az egész emberiség eszményei életet nyernek.

Nem az áll közelebben hozzánk, mi minket tér és idő szerint közvetlenül érint, hanem az, mi ama kérdéseket oly módon fejtegeti, mely a maradandót és a változatlant a mi lényünkben eltalálja.

A részreahajlatlanságra nem elégséges csak a jó akarat, de kell az erő is, hogy az ember a különböző álláspontokat magába felvegye s a mellett a felszégtségükön felülemelkedjék.

A boldogság, mint a legjobb és legtökéletesebb cél, soha sem tekinthető másért valónak.

De a boldogság az erény belső javán kívül még a külső javakat is tartalmazza; mert kell, hogy a jóra szolgáló eszköz a cél rendeltetését magában hordozza, s maga is jó legyen.

Csak az, ki igazán helyesen cselekszik, éri el az élet legfőbb javát, és illetően munkás élet magában véve is kellemes; mert mindenkire örömet hoz törekvésének és cselekvésének tárgya.

Ilyen emberek élete nem szorúl a gyönyörrre, mint külső toldaléokra, hanem máris magában foglalja az örömet; mert az nem jó ember, ki szép cselekvényekben örömet nem talál.

Nálunk igen parányi szellem vagyon: a szellem kietlen, kopár pusztaság; a külső tevékenység az egyedüli hatáskör, az egyéni bátorság az egyedüli érdem. E rettenetes lealacsonyító foktól a mivelődés magaslatáig hosszú az összekötő lépcsőzet.

Oly népnél pedig, melynek értelme nincs kiképezve, nem keletkezhetik ellensúly.

A szellemi foglalkozást nélkülöző kedélyek tehát természetesen a harcához fordulnak, mint az egyedüli tevékenységhez, mely rájuk nézve létezik.

Jegyezzük meg, hogy minden mivelő nép változásai egyedül három dologtól függenek: először legkittünőbb férfiainak tudáskörétől; másodsor amaz iránytól, melyet a tudás felvett, azaz a tárgytól, melyeket a vizsgálatának körébe von; harmadsor és főleg eme tudás elterjedésétől és a szabadságtól, melylyel ez a társadalom minden rétegét áthatja.

Ez a miveltség három nagy emeltyűje minden mivelő országban, és habár hatalmas személyek bünei és erényei zavarhatják hatásukat, az erkölcsi érzelmek kiegyenlítik egymást és hosszabb korszakokra általában befolyás nélkül maradnak.

A gonosz emberek tettei csak muló bajt okoznak, a jó emberek cselekedetei csak muló üdvöt; és végül mind a jó, mind a gonosz teljesen megsemmisül, kiegyenlítettik a következő nemzedékek által, és eltűnik a futó századok örök mozgásában. De a nagy férfiak tudományos felfedezései nem hagynak el bennünket soha: ezek halhatatlanok; örök igazságokat tartalmaznak, melyek túlélnek a birodalmak romlását, melyek tartósabbak, mint a küzdő vallási felekezetek harca, és tanú az egymásra következő vallások elenyészésének. Minden vallásnak külön mérvei, külön szabályai vannak; egy bizonyos vélemény uralg egyik században, a másikban más. Mind eltűnnek, mint egy álom, mint a képzelem szülöttei, melyek még árnyékot sem vetnek maguk után. Csak a tudomány felfedezései maradandók, egyedül nekik köszönhetjük mind azt, a mivel birunk; örök időkre élnek, soha nem fiatalok, soha nem vének; magukban hordják élők csiráját, tovább özönlének, egy örök halhatatlan folyamban, lényegesen növekednek, önmaguk szülik folytatásaikat, melyek később létre jönnek és így a legtávolabbi utódokra is hatnak, sőt századok lezajlása után még tevékenyebbek, mint kinyilatkoztatásuk pillanatában.

Mivel a mivelődés a tudás nagyságától és elterjedésétől függ, világos, hogy egy ország sem közelítheti meg a teljes és tökéletes miveltséget, ha e két feltételek egyikét túlzóan miveli, a másikat pedig egészen elhanyagolja.

A valódi tudás, a melyen a mivelődés tulajdonkép alapul, egyedül a dolgok és eszmék egymás és maguk közti viszonyainak, más szóval: a természeti és szellemi törvények-

nek ismerete. A nevelés dolga, e nagy mozgalmat éleníteni s az emberek használhatóságát és ügyességét segédeszközeik szaporítása által elősegíteni.

Az újabb törvényhozás egész iránya és célja az, hogy mindent a maga természetes útjára vezessenek vissza, honnan azt az előbbi törvényhozás tudatlansága eltérítette. Ez korunk egyik nagy feladata; és ha a törvényhozók helyesen fejtik meg ezt, úgy az emberiség hálijára lesznek érdemesek.

A modern műveltség ajándékai között egy sem fontosabb mint a kereskedelem; ennek elterjedése valószínűleg bármi másnál is sokkal többet tett az emberi kényelem és boldogság általánosítására. És mégis a magyar országgyűlés, mely a kereskedelem tekintetében törvényeket hozott, épen úgy járt el, mintha főczélja a kereskedés elnyomása és a kereskedők tönkretétele lett volna. A helyett, hogy a nemzeti ipart magára hagyta volna, háborgatta azt számtalan rendeletével, melyek ugyan annak javát akarták, de valóban komoly bajt okoztak.

A hatalom iránti előszeretet nálunk oly általános, hogy még eddig egy hatalommal felruházott osztály nem volt, mely azzal vissza nem élt volna. A rendet fentartani, a gyengébbeket az erősebbek ellen megvédeni és a közegészségről elővigyázati szabályok által gondoskodni: ez az egyedüli szolgálat, melyet a kormány a művelődés érdekeinek tehet. Hogy e szolgálat nagybecsű, azt senki sem tagadhatja; de azt nem mondhatjuk, hogy általa a művelődés elősegítették, vagy az emberiség haladása gyorsították. Minden, ami ezáltal történik, csak alkalmat nyújt a haladásra, maga a haladás egészen más dolgoktól függ. Amint minden nemzedék növekvő tapasztalata következtében az élet zavart viszonyait jobban-jobban megérti: mindinkább igyekeznek az emberek azon védő intézményeket megszüntetni, melyek felállítását az államférfiak eddig politikai bölcseségök legfőbb győzelmének tekintettek.

Amit egyik nemzedék kegyelemként kér, azt a másik jogként követeli; és ha e jogot makacson megtagadják, mindig csak a következő két eset egyike következett be: vagy elszűnyedt maga a nemzet, vagy lázadásba tört ki.

Ha a kormány nyakasan ragaszkodik nézeteihez, mindig e rettenetes dilemma fenyegeti az emberiséget. Ha meghajol a nép, árt hazájának; ha fellázad, talán még többet is érthet. Kelet minden monarchiájában az engedelmesség volt szokásban, nálunk ellenben az ellenállás. Innen van, hogy a felkelések és lázadások, melyek csak az elnyomók és elnyomottak halbatatlan küzdelmének örökké megújuló ismétlései, oly jelentékeny tért foglalnak el nálunk.

Habár a társadalmi előhaladásban minden lépést szükségképp a tudás újabb vívmányai előzik meg, mindazáltal magokat a vívmányokat is csak a vizsgálódás iránti erőszereget szülheti, vagyis egyedül a kétely szelleme, mert kétely nélkül nem létesülhet vizsgálódás, e nélkül pedig nem leszen tudás. Mert e tudás nem valami tétlen és szenvedőleges kutforrás, mely eláraszszon bennünket akár akarjuk, akár nem; sőt inkább keresnünk kell, ha fellelni kívánjuk, és azért hosszú fáradság, következőleg nagy áldozatok eredménye. Aki nem érzi a sötétséget, soha nem keresi a világosságot.

A kételynek köszönhető a vizsgálódás ama szelleme, mely lassanként minden lehető tárgyat hatalmába ejtett; mely ujja alakította a gyakorlati és szemléleti tudományok minden ágát; meggyöngítette a kiváltságos osztályok tekintélyét és így biztosabb alapra fektette a szabadságot; megbüntette a fejedelmek kényuralmát, megzabolázta a nemesség gögjét, sőt lejjebb szállította még a papság előítéleteit is.

Szükséges, hogy a szegény magyar a felhalmozott babonák súlyával terheltlen küzdje magát keresztül a kétségbeesés ingoványain és a siralom völgyén, mielőtt elérné az aranytől és drágakőtől ragyogó dicső várost, amelynek pusztá megpillantása bőven kárpótolja minden fáradsalmát és félelmét.

Jegyezzük meg, miszerint az államférfi valódi feladata abban áll, hogy csupán az adott czélok elérésére legalkalmasabb eszközöket tudja feltalálni; a czél kitűzését azonban az ország közvéleményének engedje át, s hogy ebben soha ne kövesse saját elveit, hanem ama nép kívánságát, amelynek számára a törvény készül és a mely iránt az államférfi mindig engedelmességgel tartozik.

Hazánk még mindig hemzseget olcsó politikusoktól, e tehetlen türesfejű emberek hitvány erejüket a reformok megakadályozására fecsérlik el. Midőn azonban már kifogytak kicsinyes rendszerök minden fogásaiból, és késedelmező s méltatlan beleegyezések által már elvetették az elégedetlenség magvát, akkor kikelnek a győzedelmes kor ellen, panaszkodnak az emberiség elfajulásáról, jajveszékelnak a közszellem hanyatlása fölött és megsiratják a nép sorsát, mely annyira megvetette elődei bölcsességét, hogy bolygatni merete századokon át megpenészedett alkotmányát.

Bizonyos, hogy megbukik minden türhetőleg szabad országban az oly rendszer, mely a nézetek haladásának ellene szegül és oly elveknek kedvez, melyek daczolnak a kor szellemével. Ily küzdelemben a végeredmény sohasem kétes. Mert egy zsarnok kormány hatalma csupán néhány bármily nagy tehetségű embertől függ, akik után félénk és tehetségtelen

utódok jöhetnek. De a közvélemény hatalma nincs ily eshetőségeknek kitéve; a halandóság nagy törvénye nem tehet benne kárt; virágzása nem tart mától holnapig; és távol attól, hogy egyes ember életétől függne, nagy és általános elvek uralma alatt áll, melyek, épen átfogó hatásuk folytán, nem igen észlelhetők rövid időközökben, amde hosszabb korszakok vizsgálatánál minden másnál hatalmasabbnak bizonyulnak; mert velük szemben jelentéktelen gyermekjátékokká törpülnek mind ama kicsinyes fogások, amelyek által fejedelmek és kormányférfiak az események rendjét megváltoztatni vélik, s egy nemzet sorsát kényök-kedvök szerint intézni akarnák.

A népralmi nézetek rohamos haladása ma már nálunk is oly tény, melyet senki sem mer kétségbe vonni. Félénk és tudatlan embereket rémülettel tölt el e mozgalom, de hogy e mozgalom megvan, azt mindenki tudja. Senki sem bátorodik a nép közóhaja ellen izgatni. Legfőlebb azt mondják, miszerint mindent el kell követni, hogy a nép fölismerje valódi érdekeit, s hogy a közvélemény felvilágosíttassék; de azt mindenki megengedi, hogy az egyszer megalakult közvéleménynek ellenállani nem lehet. E pontban mindenki egyetért és az új hatalom, mely lassankint mindent legyőz, ma engedelmességre talál amaz államférfiaknál is, kik előbb az elsők lettek volna azok közt, kik tekintélyét megtagadták, igényeit kinevették, s ha lehet, szabadságát is elfojtották volna.

A politika ismereteink jelen állapotában távol attól, hogy tudomány legyen, még mint művészet is annyira hátra van, hogy a törvényhozó egyetlen biztos eljárása az, ha minden tehetségét csak arra fordítja, hogy ideiglenes bajoknak megfelelő ideiglenes gyógyszerekről gondoskodik. Kötelessége a kort követni és nem megelőzni. Elégedjék meg annak tanulmányozásával, mi körötte történik; és eljárását ne alkalmazza az atyáitól örökölt nézetekhez, hanem saját korának igényeihez. Mert meg lehet róla győződve, hogy ha ma már a társadalom mozgalma oly rohamos, hogy egyik nemzedék szükségletei nem szolgálhatnak mérvül a másik szükségleteire; sőt ellenkezőleg, az emberek saját haladásuk tudatában megunták már az őseik bölcsességét zengedező dicsbeszédeket, és elvetik amaz elnyűtt és álmos elveket, melyekkel ugyis tovább ámitgatták magukat, semhogy továbbra is higgyenek bennök.

Az olyan ember, a ki az igazságot igazán szereti, semmiképen nem sülyedhet a kielégített hiszékenység állapotába. Sokáig csendesesen hallgat, mielőtt kétséges bizonyosságra jutna, gondosan mérlegeli az ellenbizonyítékokat, lelkiismeretesen vizsgál meg minden mesét, azon van, hogy minden elfogult-

ságtól megszabaduljon, s őrizkedik attól, hogy a valószínűségeknek bizonyossági tekintélyt tulajdonítson. Ezek az igazság szellemének lényeges ismertető jelei.

A ki az igazságot keresi, az kénytelen mindig azt követni, a mi az ő lelkének a legkomolyabb valószínűségnek tetszik; de a cselekvésnél néha okosan teszszük, ha utunkat a legkevésbé valószínű körülmények tekintetbe vételével irányozzuk, mivel nemcsak a különböző uton nyert eredmény viszonylagos valószínűségeit, hanem az onnét nyerendő eredmények nagyságát is fontolóra kell venni.

Az ész áttörhet az előítélet felhőin. Erejének mozzanataiban még ürrülhet és diadalmaskodhatik szabadsága fölött; de téves fogalmai mégis soká lesznek eltakarva a lélekben nálunk még, hogy minden gyenge órában, midőn az ész ruganyossága megernyed és a régi eszmeképek túlnyomóak, ismét megjelenjenek. Azon keveseknek nagy része, akik a magasabb dolgokról nálunk világosabb nézettel bírnak, nem képes kitartani a nagy harcztot, melyet a régi képzetek, s mindenek felett a tévelygés vétkességéről szóló régi tanok, különösen elkeseredetté tesznek; elnyomják az ész szavát, elfordulnak a tudomány utjától s a békét az igazság árán vásárolják meg.

Mert könnyebb valamit elfogadni, mint vizsgálni, sokkal könnyebb hinni, mint kételkedni, s az előítélet nyugalmában, midőn a hit összhangját semmi kellemetlen hang nem zavarja meg, oly varázserő van, s oly mély fájdalmat okoz, ha a rég táplált ábrándok szétfoszthatnak és a régi hitvallások feláldoztatnak, miszerint épen nem csoda, ha az emberek elzárják szemüket a nem ohajtott világosság elől. Innét van nálunk azon rendszerek szívóssága, melyek régóta hamisaknak bizonyultak be. Innét azon ingadozás és félénkség, mely a legtöbb ember kutatását jellemzi, az igazság iránti közöny és kényelmesség tisztelete, mely nem keveseknél ismét meghiusítja a feltámasztott szép reményeket.

Már pedig a ki azon meggyőződését, hogy az igazság keresése soha sem sértheti az igazság istenét, következetes erélylyel követi, az észszerűen remélheti, hogy másoknak is segített világosság utáni küzdelmeikben, s némileg hozzájárul azon teljességhez, melyben majd a kor igényeinek megfelelni, a régi szolgaság megtöretni és az átmenet zavara megszűnni fog.

Mert az emberi lélek a tudománynak nem valami tehetetlen felfogója. hanem saját alkatánál fogva fölveszi és átdolgozza az eszméket, melyeket észrevesz. Egészséges alkatnál fokozott tudomány fokozott szellemi képességet is hoz létre, s minden külön tudományág nemcsak a tanulság bizonyos módját

foglalja magában, hanem az ítéletnek különös formáját és irányát szüli. Minden szellem kisebb-nagyobb mértékben kormányoztatik az által, a mit a vegyészek válrokonság törvényeinek neveznek.

Ha a történelem folyamát nagyban tekintjük, és az emberek nagyobb testületeinek viszonyait vizsgáljuk, akkor azt fogjuk találni, hogy a vallás és hazaszeretet képezik azon fő erkölcsi befolyásokat, melyeknek alávetetvék; és hogy e két tényező különös módosításai és kölcsönhatása képezik ugy szólván az emberiség erkölcsi történelmét.

A hazafiság büszkesége, a méltóság érzete, melyet az támaszt, a rokonszenv szoros köteléke, melyet a köztörekvés szül, a jellem erélye és ruganyossága, melyek nagy vállalatok támasztói, minden nap nyilatkoztak őseinknél. A hazafiság szeleme minden osztályokat áthatott; az a jellemnek bizonyos határozott jellegét képezte, a szülőanyjává lett épugy sok erénynek, mint sok bűnnek.

A hazafiság mindig az emberiség legjobb élesztőjéül bizonyult, s annak hatalma által fejlődtek ki legmagasb fokra minden erősebb és nyersebb erények. Semmiféle más befolyás nem árasztott oly sok kitartó szilárdságot, amely ép oly távol volt egy részt az elfáradástól és félenkségtől, mint más részt a lázas és beteges izgatottságtól. Az oly nemzetekben, melyek sokáig vannak áthatva erőteljes és folytonos politikai élet által, erősen és rendszeren ver az ütér, az önmagán való segítség szokássá lesz, s arra teszi képesekké, hogy nyugodt rettenthetlenséggel tekintenek a veszély szemébe és a legfenyegetőbb veszedelemben a véralkatnak bizonyos józanságát őrizik meg. Az együttes működésre, önfeláldozásra, hosszas és kitartó türelemre való fogékonyság általánossá lesz. A becsületnek dicső, bár néha kissé önkényes mértéke képződik és az erkölcsök bizonyos nyers egyszerűsége mozdittatik elő.

De a régi magyar hazafiságnak majdnem legnagyobb bűne az ő általa létrehozott rokonszenv korlátozása volt. A saját nemzete körén kívül eső minden ember megvetéssel és közönyösséggel, ha nem határozott ellenszenvvel, tekintetett. A nemzeti haladásnak egyedül elismert formája a hódítás volt, s azért a nemzet érdekei ugy tekintettek, mint egymással egyenest ellenkezők. A haza szeretetének nagysága volt mértéke azon gyűlöletnek, melylyel valaki az azon kívül állók iránt viseltetett. A lelkesedés, mely egy meghatározott körben a legnemesebb erényeket szülte, közvetlen és erős oka volt a legnagyobb népi ellenszenveknek.

A rendi hatalom azért bukott meg, mert nem vette figyelembe azt a nagy igazságot, hogy eredményre számoló kor-

mánynak a társadalom örökké változó szellemi állapotához kell alkalmazkodnia, hogy oly politika, mely egy bizonyos korszakban legnagyobb jólétet szül, más korszakban csak bukásra és nyomorra vezet. Megbukott, mivel az európai közszellem, mely az elkülönítést kimondotta, anachronismussá tette. Megbukott, mert alkotmánya lényegesen és alapjában ellenkezett azon kor szellemével, melyben a politika elvilágiasítása minden politikai jólétnek mértéke és föltétele.

Két különböző lelkesedés, melyeknek mindenike külön szempontból tünteti fel az eseményeket, nem uralkodhatik tökéletesen egy ugyanazon időben. A gondolkodásmód, mely az egyiket szülte, okvetlenül gyengíteni vagy megsemmisíteni fogja a másik által támasztott gondolkodásmódot. Az emberek új elv szerint tanulják osztályozni embertársaikat. Bizonyos tekintetben hű szövetségeseivé lesznek azoknak, a kiket más tekintetben sokáig megvetéssel néztek le. Bizonyos tekintetben megtanulják elnyomni és megtámadni azokat, a kikre más tekintetben határtalan tisztelettel tekintettek fel. Ekképen az érzelmek surlódnak és semlegesítik egymást, és a mily arányban növekszik az egyik, oly arányban hanyatlik a másik. Ennélfogva minden háborútnak, mely világi czélekből különféle hitű nemzeteket egyesített, minden rendszabálynak, mely politikai érdekeket terjeszt oly osztályokra, melyek azelőtt egészen ki voltak zárva belőlök, az a czélja, hogy a felekezettek élességét szelidítse.

Mert a szabadság első feltétele az, hogy a félelemnél magasabb cselekvési elv állíttassék fel. Az oly kormánynak, mely egyedül anyagi erőn alapszik, mindig zsarnokinak kell lennie, bármily formát vegyen is föl.

Hiszen bárhol emelkedjék is érvényre a felekezeti szellem, az mindenütt erősebb a hazafiságnál. A visszataszító erő, mely az embereket, mint különböző vallás tagjait egymástól elválasztja, erősebb, mint azon vonzerő, mely őket, mint egy haza gyermekeit, egyesíti.

Sok régi önkény összeomlott már nálunk érintése alatt; mások még most is az átalakulás vonaglásáiban, vagy pedig egy kétségbeesett ellentállás utolsó lázában küzködnek. Minden kormányforma, melyben a nemzetnek nincs cselekvő része, csak átmenetinek tekintetik, és minden okos kényur folyvást a jövőndő szabadság kilátásával kecsgeteti népét. A nemzetek felkelése korunk csodája. Valamennyi talpon álló hadseregek és védtörvények, a diplomatiának valamennyi szerződése és az önféjű kényurak fáradhatlan ébersége sem volt azt képes feltartóztatni. A szerződések széttépettek, a hadseregek szét-szórattak, a szabadság szelleme túlélte őket. A nemzetiségi elv,

legbuzgóbb elleneinek vallomása szerint most majdnem „nyilvános törvény erejére emelkedett, megsemmisítette a legünnepélyesebb szerződéseket, s teljes joggal lehet hinni, hogy még e század befejezése előtt a politika elismert alapjává lesz.“

Az emberek szeretik ugyan nálunk is a jólétet, sőt még az erkölcsi elveket is feláldozzák érte, de nem képesek magukat felszabadítani a szokás hatalma alól, és az ő gyenge lelkiületük ugyanazon ellenszenvvel viseltetik minden új iránt, jöjjön az ipar, iparvállalat vagy értelmi újítás alakjában. A társadalom ily állapotában az anyagi és értelmi haladásnak legelső feltétele a vállalkozási szellem teremtése; és mihelyt ez valamely téren életbe lépett, csakhamar át fogja hatni a többit is.

A kereskedelmi tevékenység és a közfelvilágosodás állapotában szükségképen be kell következnie egy átalakulásnak, és a jelen zavargások fő okainak meg kell szünniök.

Mert a szabadság, ipar és béke az újabb társadalomban elválaszthatlan kapcsolatban állanak egymással, s ezeknek végleges uralma oly mozgalmotól függ, melyet ugyan lehet hátráltatni, de teljes lehetetlenség feltartóztatni.

Hiszen közös törekvések és remények a rokonszenv kötelékével kapcsolják össze az embereket. Minden egyes megszokja lassan, hogy mások javára való tekintettel dolgozzék és az indulat egysége helyettesíti vagy megszentesi rendszeren az érdekek egységét. Az ekképen támadt érzélem kétségen kívül erkölcsi érzélem; és ha nem egészen oly erős mint az, mely közvetlenül a lelkesedés ösztöne által támadt, de sokkal általánosabb, egyenlőbb, s egészben véve talán jótékonyabb az emberiségre nézve.

Könnyű volna kimutatni, hogy a politikai gazdaszat a nemzeti jólét valódi okának földerítése által főbb erkölcsi ítéleteinkben lényeges változtatásokat eszközölt vagy eszközöl.

Mig másutt az évtizedek óta élénk és erőteljes működésben levő, és a multnak számos előkészítletei által támogatott szellemi tényezőknek csak fentartásáról és emeléséről kell gondoskodni: nálunk az évek hosszú sora alatt eltompult és csaknem kimerült szellemi erőnk, fájdalom, még csak új ébredéséről lehet szó.

Mert egészben véve hiányzott a törvényhozás és jogrendezés terén, a feladat nagyszertiségének megfelelő erély és határozottság.

A kard mérleg nélkül: merő hatalom, a mérleg kard nélkül: a jog gyöngesége. Mindkettő együvé tartozik és teljes jogállapot csak ott uralg, hol az erő, melylyel a jog a kar-

dot forgatja, egyenlő azon ügyességgel, melylyel a mérleget kezeli.

A jog nem csupán az államhatalom, hanem egy egész nemzet szakadatlan munkája. Az egész jogélet — egy pillantással áttekintve — egy nemzet fáradhatlan tusa, küzdelem és munkájának ugyanazon képét állítja elénk, mint a milyen munkája a gazdasági és szellemi művelődése terén. Minden egyes, ki azon helyzetbe jut, hogy jogát megvédeni kénytelen, ezen nemzeti munkában részt vesz.

Az egyiknek élete harc, másikának béke, és a nemzetek e kettőnek alanyi elosztása következtében ugyanazon csalódásnak vannak kitéve, mint az egyesek. A béke hosszú időszaka és az örök béke iránti hit teljes virágzásban van addig, míg az első ágyúmoraj ezen szép álmot eloszlatja és a nemzedék helyébe, mely a békét csupán éldele, egy másik lép, melynek azt ismét kiérdemelnie és a harc hosszú munkája közt először keresnie kell. Így oszlik meg a tulajdon- és jognál a munka és élvezet, de összetartozásuk nem csökken az által, hogy az egyikért, ki élvez és békében él, a másiknak dolgozni és küzdenie kellett. Béke — harc nélkül, élvezet — munka nélkül, csak a paradicsom idejébe tartozik; a történet mindkettőt csak fáradhatlan és szakadatlan munka eredményének ismeri.

A jog képződése éppen oly fájdalomtalanul foly le, mint a nyelv vagy művészeté, nem szorul tusa és küzdelemre, de még keresésre sem, hanem a jog az igazság lassan működő ereje, mely magának minden erőszakos megerőltetés nélkül biztos pályát tör; a meggyőződés hatalma, melynek a kedélyek lassanként feltáruznak, s melynek cselekvésök által adnak kifejezést; egy új jogszabvány éppen oly fáradság nélkül lép életbe, mint a nyelv valamely szabálya.

Nem véletlenség, hanem a jog lényében mélyen gyökerező szükségesség, hogy mind az alaki, mind az anyagi jogba belevágó változtatások törvényekre vezethetők vissza.

A fennálló joggal az idők folyamával ezrek és egész osztályok érdeke oly módon fűződött össze, hogy az nem mellozható anélkül, hogy ezek a legérzékenyebb módon ne károsíthatnának meg; a jogtételt vagy intézkedést megdönteni annyi volna, mint ezen érdekeknek hadat üzenni, egy habarczot ezer karral hozzákapaszkodott helyéről elszakítani. Minden ily kísérlet tehát a fenntartási ösztön természetes érvényesítésénél fogva ezen fenyegetett érdekek legerősebb ellenállását és oly küzdelmet idéz elő, melynél, mint minden küzdelemnél, nem az okok súlya, hanem az egymással szemben álló erők hatalomviszonya bír döntő befolyással, s ezáltal nem ritkán ugyan-

azon eredmény idéztetik elő, mint az erők egyközényénél: az eredeti vonalnak lehajlása a szögirányosra. Csak így magyarázható meg, hogy intézkedések, melyek fölött a nyilvános ítelet már rég pálczát tört, még igen sokáig lehetnek érvényben.

Itt két párt áll egymással szemközt, mindegyik a jog szentségét írta zászlajára; az egyik a történelmi, a mult jogának szentségét, a másik párt az örökké szülemelő megifjodó jog, az emberiség azon ős jogának szentségét, hogy valamivé lennie kell.

Az emberi szellem, mely nyelvén öntudatlanul végzi a művelési munkát, semmi erőszakos ellenállásra nem talál, és a művészetnek sem kell más ellent leküzdenie, mint saját multját: az uralgó izlést. De a jognak, mint czél fogalomnak, az emberi czélok, iparkodások és érdekek zürzavaros mozgalmába helyezve, szüntelen kapkodni és keresni kell, hogy az igaz utat feltalálja, és ha valóban feltalálta, küzdeni és erőszakot kell használnia, hogy arra léphessen is.

Elavult állapotok hamis eszményesítésén alapuló eszme, hogy a jog fájdalom, fáradság és munka nélkül fejlődik, mint a mező virága; a zordon valóság az ellenkezőről tanuskodik.

A fáradalmak nélkül nyert jog hasonló azon gyermekekhez, kiket a gólya hozott; mit a gólya hozott, azt a róka vagy a héja el is viheti. De ez anyjától, ki a gyermeket szülte, egykönnyen el nem ragadhatja, és épen oly kevéssé egy nemzet jogait és intézményeit, melyeket az nehéz, kemény és véres munkában vívott ki. Azért határozottan mondhatjuk: a szeretet erélye, melylyel valamely nemzet jogához fűződik és ezt megvédi, azon fáradalmak és megerőltetések betététől függ, melylyel azt kiküzdötte. Nem a szokás, hanem az áldozat azon erős kötelék, mely a nemzetet jogához fűzi, s mely nemzetnek Isten jóakarója, annak nem adományozza a jogot, annak nem könnyíti, sőt nehezíti munkáját. A küzdelem, melyet a jog követel, nem átok, hanem áldás.

A jogérti küzdelem a jogosítottnak önmaga iránti kötelessége.

Az önlét megvédése az egész élő természet legfőbb törvénye s minden teremtménynek önfentartási ösztönében nyilvánul. De az emberre nézve nemcsak a phisikai élet jó tekintetbe, hanem az erkölcsi lét is; s ennek alapfeltétele a jog. A jogban bírja és védi meg az ember erkölcsi létfeltételét — a jog nélkül az állatokhoz süllyedne alá.

Az erély azon foka, melylyel a jogérzet a jogsérelem ellenében hat, legbiztosabb hévmerőjét képezi azon erőfoknak,

melylyel az egyén vagy egy nép akár mint egyes intézményt, akár mint saját léteztélja egyik tényezőjét érzi és felfogja.

A jog, mely látszólag az embert csak az önzés és számítás alsóbb rétegébe ülteti, más oldalról ismét oly eszményi magasságra emeli, hol minden ott tanult okoskodást és számítás, valamint a haszon mérvét, melylyel különben mindent mérlegelni szokott, elfelejti, úgy hogy magát egészen eszményének adja oda.

A jognak lényege gyakorlati megtestesítés. Egy jogszabvány, mely ilyenné soha nem vált, vagy ha vált is, de elveszíté, — ama nevezetre igényt nem tarthat; csonka rugó ez, mely a jog gépezetében nem működik közre, és melyet ki lehet venni, anélkül, hogy a gépben legkisebb változást is okozna.

Mint minden a közhatóságok kezelésére bizott törvény létkérdése a hivatalnokok köteletségérzetétől függ, úgy a magánjogé ama indokok hathatóságától van függővé téve, melyek a jogosítottat saját jogának: érdekeinek és jogérzetének megóvására indítják; megtagadván ezek szolgálatukat, a jogérzet lankadt és béna marad, s az érdek nem lesz eléggé erős a czivódás és tusakodás előtti undor és kényelem fölött győzedelmeskedetni, miből következik, hogy a jogtétel nem nyer alkalmazást.

A magánjog terén is létezik harc: a jognak harcza a jogtalanság ellenében; közös harc ez, melyben mindnyájunknak részt kell vennünk; közös nemzeti munka ez és mind-egyik, ki megfutamodik, a közügyön ámulást követ el, mert az ellenfél hatalmát növeli az által, ha ezt merészségében bátorítja. Hol az önkény és törvénytelenység vakmerőn és orcáttalul merte felütni fejét, világos jelét mutatja ez azon körülménynek, hogy azok, kik hivatva lettek volna a törvényt védelmezni, ebbeli köteleességöknek nem tettek eleget. Ez nem pusztán a törvény tekintélye és fensége miatti eszményi érdek, hanem a legvalóbb, leggyakorlatibb érdek a társas élet rendjének biztosítására.

Jog és igazság nem csak az által virulhat egy országban, hogy a bíró mindig kész székébe ülni, hogy a rendőrség kiküldi kémeit, hanem hol minden egyesnek köteletségévé tétetik az ügyhöz járulni, mindenki hivatott és köteles az önkény és törvénytelenység hydra-fejét összezuzni.

Hiszen egy megvesztegethető törvénytelen áldozata, erőszakosan tolatvan le az igazság ösvényéről, saját jogának ön-hatalmú végrehajtója és bosszuállója lesz, s nem ritkán a társadalom ellenségévé válik, mert rabló-, gyilkos-, vagy ha

nemes erkölcsi természete ennek ellen tud állni, akkor saját jogérzetének vértanujává lesz.

Ha az igazságszolgáltatás hézagossága neki az elégtétel-szerzést megtagadják. Itt a törvény melletti harcából törvény-elleni harc lesz. Az örökös hatalom által megcsalott jog-érzet elhagyja a törvény terét és önségély által iparkodik azt kivívni, mit botorság és roszakarat neki megtagadnak.

Bizonyos, hogy egy nemzet csak egyes tagjainak összese-gét jelenti és amint az egyesek éreznek és cselekszenek, akként érez, gondol és cselekszik a nemzet is. Ha a jogérzület a magánjog viszonyaiban is bénának, csonkának és érzéket-lennek mutatkozik, ha az akadályok következtében, melyeket igaztalan törvények vagy helytelen intézkedések állítván neki elébe, az nem talál hatáskört magát kifejteni és erősíteni, ha segély és gyámolítás helyett őt üldözés találja, — ki gondol-hatja akkor, hogy egy oly szolgál, elnyomorult, sinlődő, min-den eszményi emelkedéstől ment jogérzet rögtön mély és élettelen érzést fejleszt ki, midőn oly érdekek forognak kér-désben, melyek a magánjog légkörét túlhaladják, s tán állam-vagy népjogi természetűek? Ki sohasem volt szokva saját jo-gáért bátran sikra szállani, mely ösztönök indítsák őt az-tán arra, hogy a közös jogért életét és vagyonát tegye kockára?

Egy nép politikai fejlődésének igazi iskoláját nem az állam, de a magánjog képezi, és ha tudni kívánjuk, hogy szükség esetén hogyan fogja ez utóbbi politikai jogát és nem-zetközi állását védelmezni, csak tekintsünk akkor az egyesre, ki a magánéletben oltalmazza saját jogát. Egy népnél, hol mindegyik külön fentartja jogát, minden legcsekélyebbnél is, annak senkisémet veheti el legfőbbjét, a mivel bír; s nem a véletlen kifolyása, hogy az ó-kor ugyanazon népe, mely belől a legmagasabb politikai fejlettséggel, kívülről pedig a legna-gyobb erőhatalommal dicsekedhetett. Mert a jog-eszményies-ség, bármilyen szokatlanul hangozzék is, s pedig nem a költő, hanem a jellem, ama ember eszményiessége, ki minden más-t kevesebbre becstülve, saját magát mint önczéltekinti, ha ő ezen legbensőbb szentélyében megtámadtatik. De egy nép politikai joga és állása külsőleg erkölcsi erejének felel meg.

Tehát egy állam részére nem létezik értékesebb vagyon, mint a nemzeti jogérzület, melyet megőrizni és istápolnia kell, ha kívülről tisztelve, belülről pedig erős és állhatatos akar maradni. Mert az állam saját fennállásának biztosítékát csak egyes tagjainak egészséges és hathatós jogérzületében találja fel. A jogérzület képezi a fa gyökerét; ha a gyökér száradni kezd, vagy ha kötömeggé és porrá aszul el, minden

más csak szemfényvesztés leszen; megeredvén a vihar, a fa általa elsodortatik. Ám a törzs és korona látszanak, mialatt a gyökök pillanatainktól megvonatvák. Azon szétzúzó befolyások, melyeket igaztalan törvények és jogintézkedések a nép erkölcsi erejére gyakorolnak, a föld alatt, ama tájakban szerepelnek, melyeket nem egy politikus figyelmen kívül hagy; csak a diszes korona iránt érdeklődvén, nem is gyanítja ama mérget, mely a gyökérből a koronába szivárog át.

A jog lényege a tett; mi a lángnak a szabad levegő: az a jogérzetnek a tett szabadsága; ezt tőle megvonni annyit tesz, mint őt elnyomorítani és elfojtani.

XXIV. Minden államra nézve, mely fennállani kíván, a legfontosabb feladat: az állambáztartást biztos alapra helyezni és rajta változatlanul fentartani.

Jó pénzügygyel bíró államban folytonosan növekednek a közgazdasági erők, emelkedik a vagyonság s a jólét, terjed a műveltség, fokozódnak a szellemi erők és a védelmi képesség. Ellenben az oly államban, mely könnyelmű gazdálkodást visz, egyik napról a másikra él, az állambáztartásban előrelátó és takarékos nem tud lenni: erejét túlhaladó terheket vállal magára, az adókat folytonosan egész az elviselhetlenségig emeli és ezzel meggátolja a közgazdasági erők fejlődését; a hanyatlás és az elgyengülés jelei mutatkoznak, és végre azon országok sorába jut, melyek hanyatlanak, melyekre nem számít és nem támaszkodik senki; elkerülhetlenül bekövetkezik azon gyászos idő, a midőn vállalt kötelezettségeinek eleget tenni nem képes, beáll az állambukás, mely tönkre teszi tekintélyét, megsemmisíti állását és gyógyíthatlan sebeket ver az összes magán- és államéletben.

Rendezett pénzügyekkel bíró államban maga az államszervezet biztosságot nyer, ellenben ott, hol folytonos kóros hiánylat van, a már-már elviselhetlenné vált adóterhek folyton neveltetnek: az általános elégedetlenség végre az államszervezet megingását is eszközli.

Mi eddig folytonosan többet adtunk ki, mint bevetünk; intézményeink átalakításában a takarékoságot nem követtük és saját erőnket túlbecsültük. Kellő időben nem gondolkoztunk e befektetések czélszerű és rendes fedezéséről.

Allítsunk fel tehát a jövő számára áthághatlan korlátokat, azon czélból, hogy a bennünk rejlő vérmes hajlam a megállapítandó renden rést ne törhessen.

Itt az ideje, hogy a haza javáról komolyan gondolkozzunk, és ez irányban következetesen cselekedjünk is.

Ha valaha, úgy most szükséges, hogy a lehető legjobb és legbiztosabbat fogadjuk el és vigyük keresztül, mint-hogy a rendezett állami pénzügyek végleges megállapításától függ hazánk jövője, az alkotmányos intézmények iránti bizalom és hit megerősödése.

Mint a magánosok életében gyakran elhatározó az első lépés, a kiindulási pont: úgy a nemzetek életében is minden az iránytól függ, melyet a választónál vesz. Teljes öntudatával kell tehát birni azon czélnak, mely után törekszünk.

A czél, melyet a költségvetésnél rendes viszonyok között elérni kell: mindenek felett a súlygyen az állambáztartásban; adósságot ne csináljunk, és ezáltal azon sikamlós térre ne lépjünk, melyen magánosok úgy, mint államok rendes évi szükségleteik egy részét hitel útján kénytelenek fedezni, és a hol többé alig lehet megállapodás; teher teher után szaporodik, miglen mint hógolyó, mentében mind gyorsabban növekedve, az anyagi jobblétet temeti el.

Mentül több marad meg az évi keresményből az adózók kezében, annál virágzóbb lesz az állam, annál tetemesebb lesz a tőke-érték gyarapodása, tehát annál nagyobb mértékben növekszik az állam anyagi ereje s ez által adóképesége. A nép anyagi jobblétének folytonos gyarapodása az állampénzügynek legnagyobb biztosíték a vész idejében; csak a vagyonos állam életképes, mely saját önfentartása végett könnyen meghozhatja a szükséges áldozatokat, míg egy szegény s anyagilag súlyedő állam, minden természetes vitézsége mellett is, gazdagabb szomszédok ellenében magát megvédeni képes alig leend.

A közterhek egy nemét sem szabad tehát oly mértékig fokozni, hogy az által a gyarapodás akadályozva legyen.

Egy, még anyagilag ki nem fejlett, mondhatni szegény nemzetnél, melynek nagyok terhei, mely még csak most kezdi berendezni állami létét, minden fölösleges költség vagy fényűzés menthetlen pazarlás.

Az anyagi jobblét fejlesztésére meg kell tenni mindent, mit csak lehet, az által, hogy gondoskodjék az állam mind azon hasznos beruházásokról, melyek az anyagi és szellemi megerősödést előmozdítani képesek. Engedjen a kormány szabad fejlődést a magán munkásságnak, hogy minden tényezők közmunkálása folytán évről-évre könnyebbüljön azon teher, melyet viselni kénytelenek vagyunk; jó sikerre három eszköz vezethet: takarékoság, adóreform és mentül szélesebb mérvben eszközölt hasznos beruházások.

Pénzügyeink gyökeres orvoslása csak úgy volna lehet-

séges, ha pártkülönbtség nélkül egyesített munkára képesek lennénk.

Jó célt csak egy új, határozott és öntudatos pénzügyi politika által lehet elérni.

Meg kell változtatni az irányt, melyet a pénzügyekben és az egész belpolitikában követtünk. Határozott és változatlanul megtartandó elveket kell felállítanunk a jövőre nézve. A kiadások engedélyezésénél eddig tapasztalt könnyűség helyett legyünk mindenekben takarékosak, szakítanunk kell a multtal és öntudatosan egy jobb jövő alapját kell megvetnünk.

Mire van legnagyobb szüksége a magyar népnek és az egyes polgároknak? Kissé több bizalomra önmagokhoz és a felelősség érzetére.

Adott viszonyaink közt vannak ügyek, melyeket a rend és az államegység érdekében egy öntudatos, erélyes és alkotmányos kormányzat hatásköréhez kell soroznom. E mellett azonban a helyhatósági, községi és testületi tevékenységet olyképp kellene kifejteni és rendezni, hogy az önkormányzat és magán-tevékenység új és rendezett életre ébredjen.

Az állam polgárait csak oly terhet szabad róni, mely valóban az állam céljaira és az állam érdekében szükséges, s az államhatalom nincs jogosítva oly kiadás tételére, mely nem szolgál valamely állami szükséglet fedezésére.

A nép aránylagos anyagi ereje legyen a mérvadó háztartásának megállapításánál.

Az állam, mely háztartásának berendezésénél, a nála anyagilag gazdagabb és kifejtettebb államokhoz méri igényeit, kiadásainak terhét elviselni nem lesz képes. Rendezzük be tehát államunk életét azon középállamok igényei szerint, melyek távol a nagy áldozatot igénylő nagyravágyástól, ügyeket öket saját gyarapodásuk csendes, de sikeres munkájára fordítják.

Rendes kiadási összeg szerint rendezvén be államháztartásunkat, állapítsuk meg a valóságos normal-budgetet, vagyis azon összeget, mely a törvények által megállapítandó államszervezet szerint minden egyes közigazgatási vagy kezelési ágra a józan pénzügyi politika elvei szerint fordítható.

Hogy az öntevékenység fejlődésnek induljon, mindenképp szabályozni kell törvény útján a megyék és községek azon jogát, hogy a saját céljaikra szükséges összegeket az önmegadóztatás útján adópótlék segítségével beszerezhessék.

Bizonyos, hogy azon államban, melyben a perek száma aránylag nagy, hibás az igazságtügyi szervezet. Teremtünk

oly igazságszolgáltatást, mely a perek számát kevesbitse. Számos milliók fognak az évi keresményből a közgazdasági erők emelésére fenmaradni.

A helyes pénzügyi politikát az jellemzi, hogy előre látó és számító tud lenni, azaz úgy rendezi be az ügyeket, hogy a későbbi kötelezettségek teljesítéséről eleve gondoskodva legyen, minthogy csak így óvathatik meg az állam minden zavartól és aggodalmas helyzetétől, ez által kerülheti ki azon nehéz feltételeket, melyeket megszorult államnak úgy mint magánosoknak a pénzerővel rendelkezők elébe szabni szoktak.

Értelmes és becsületes munkálkodás; szigorú takarékoság s a hon és társadalom érdekeinek szem előtt tartása: ez a társadalmi s közgazdasági rend erkölcsi alapja, kifejlődésünk főtenyezője.

A közgazdasági életből közszellemi élet fejlődik ki, melyben az anyagi tényezők és viszonyok szintén kölcsönös visszahatásban állanak a szellemiakkal. Egy-egy ország lakossága egy műszerves testhez hasonlít, mely annál egészségesebb, annál erősebb és hatalmasabb, annál több biztonságot és jólétet nyújthat polgárainak, minél inkább megértette, felfogta és betöltötte kiki saját hivatását.

De szellemileg szegény marad azon nép, mely anyagi jólétre vergődni nem bír.

Óriási jelentősége van közgazdasági életünkben a takarékoságnak.

A nemzet, melynek testében jelentékeny a nemtakarékosok száma, Kánaán földén is felemészti önmagát és az elsatnyulás disztelen halálával pusztul el, míg viszont az, melyben a takarékoság szelleme él s uralkodik, mostoha körülmények közt is viruló közgazdasági életet fog élni.

Ki életpályáján munkája közben hazája és a társadalom ügyeit s érdekeit nem tartja szem előtt, az: iránytű nélkül halad s könnyen összeütközésbe jöhet hazája s a társadalom érdekeivel.

Helyes közgazdasági arányok helyes és szilárd társadalmi alakzatokat hoznak létre. De épen ezen szoros összefüggésnél fogva a helytelen közgazdasági arányok könnyen megzavarják a társadalmi rendet, és viszont a mesterkelt társadalmi alakzatok megzavarják a közgazdasági rendet, a köztevékenységet.

A társadalmi rend erkölcsi alapja: a becsületes, értelmes munkálkodás és szigorú takarékoság a hon és társadalom érdekeinek szemmel tartása mellett.

Felbonthatlan érdekesség létezik a közgazdasági s társadalmi rend közt, melyek alakulását nem lehet, nem szabad

mesterkelt módok, szabályok által vezérelni. Szabad földbiratok, szabad ipar s szabad kereskedelem belföldön s a külföld irányában: ez azon eszménykép, mely után törekednünk kell, hogy a társadalmi rendet minden rázkódtatástól megóvjuk.

Szükséges mindenekelőtt az erkölcsi alap, szükségesek az erkölcsi tényezők. A kormány csak vezetheti, de nem teremtheti elő azokat.

Jegyezzük meg, hogy közgazdaságunk életfeltétele: az egészséges pénzforgalom, mely termékenyítve kereng a földmivelő, iparos, gyáros és kereskedő kezeiben, illetőleg a munkásosztályok, pénz- és hitelintézetek és az államkincstár bevételeiben és kiadásában. Ily egészséges pénzforgalmat önálló jegybank nélkül egy országban képzelni sem lehet: mert ha a pénzforrás a szomszédállamban van, ha oda mennek vissza az onnan eredt fizetési eszközök s oda küldözi bevételei nagy részét az állam: egész közgazdasági szervezetünk élete csak pangás, mint oly műszerv élete, mely éltető nedvét más testből, vérért más szívből nyeri.

A pénzügyi politikának, az államháztartásnak olyannak kell lennie, mely az ország közgazdasági életét nem bénítja meg, sőt emeli, fejleszti: a közgazdasági ágazatokkal kellő viszonyokba hozza egymással s a tetterő forrását, mely a népben, nemzetben van.

Közgazdasági életünk mozgalmával szoros összefüggésben van nemzeti létünk, fenmaradásunk, mert ha a közgazdaság terén Nyugat-Európa népeivel lépést tartani képesek nem leendünk — fenmaradásunkat nem biztosítják sem a hadsereg, sem a politikai szerződések.

Kivált sik alföldünk, azon terület, melyen a magyar nemzet zöme él, az, melyet ha elhódítanak tőlünk az idegenek: övék leend a döntő súly hazánk összes külviszonyaiban.

A mely elem kő- és vízi utakkal, ármentő s öntöző csatornákkal, vízművekkel s később gazdasági s a gazdaság terményeit feldolgozó, értékesítő gyárakkal ellátandja hazánk sik földjét s e célból karolja fel a hegyvidékek bányászatát: annak kezeiben leend Magyarország kereskedelmi, pénzügyi s végre közgazdasági, közmívelődési és politikai hatalma.

A mely elemek leghamarább, legbehatóbb erkölcsi eréllyel megszabadítják Magyarországot közgazdasági s társadalmi szempontokból az ugynevezett „ázsiai állapotok“-tól és téveszméktől: azoké leend ezen ország s illetőleg a magyar nemzet jövője.

A jelen a multnak magzatja, mit emberi hatalom meg nem változtathat; de a jövőnk kezünkben van, mert a jelenben elvetett mag ott fog kikelni. A legcélrányosb jobbitás

is később termi meg az üdvös hatást, mintsem az égető szükség megkivánja. A sebbel-lobbal törekvő buzgóság pedig önmagát szedi rá, külső lelkesedése rest önösséget rejt.

De valamint a fenyvesek csak úgy díszlenek, ha sűrűn nőnek: úgy a magánhaszon is legbiztosabb, ha a közhaszonnal jár, különben mint pusztai sziget hamar elnyeletik a terjengő homoktengertől.

Az ember élete hasonló a világ sugaraihoz, melyek minél hosszabbak, annál nagyobb körben világítanak; hasonló a vizen lejtő körökhez, melyek egymásból eredvén, mind nagyobbak lesznek, míg az egész vizszinét átölelve el nem simulnak.

Nagy számmal vannak még nálunk azok, kik a hon üdvét saját hasznuknak, néha kényelmöknek is készek föláldozni, s hazai viszonyaink még oly alacsony fokán állanak a fejlettségnek, hogy azt minden pirulás és pirongatás nélkül tehetik. De vannak még olyanok is, kik tulajdon szemmel nem tanulván látni, s maguk lábán jární, rettegnek és jajveszékkelnek, hogy mások tétovázás nélkül azt tenni bátrak.

Fölebredt ugyan a magyar, de minthogy kelletinél tovább aludt, csakugyan nehezebben ébredt, mint más nemzetek; föl-ébredt, s eliszonyodott, hogy neki akkor hajnallik, mikor szomszédai már a délnek árnyaiban pihennek. E kellemetlen érzést sokan el szeretnék kertülni, s inkább kívánnának soha föl nem ébredni: mások a hajnalnak nagyító sugaraitól remegnek, s vissza óhajtják az éjet.

Már pedig kívánatos volna, hogy midőn némely kiválasztottak a honért izzadnak, a többi nagy sereg legalább gátat ne vessen eleikbe; s hogy ha már fák ültetésére magunk restek vagy tehetetlenek vagyunk, legalább ki ne tépjük az utak szélén ültetteket. Nemzetiesedjünk meg, hogy a magyar nemtő is a világpolgárság oltárára tehesse le zsengejét s a többi nemzetekkel együtt arra törekedjék, a mi az emberiség sajátja, a mi nélkül a népek csak fajok, nem nemzetek!

DE BALLAGI GÉZA.

